

PUBLI VERGILI MARONIS

AENEIDOS

[LIBER I](#)

[LIBER II](#)

[LIBER III](#)

[LIBER V](#)

[LIBER VI](#)

[LIBER VII](#)

[LIBER IX](#)

[LIBER X](#)

[LIBER XI](#)

LIBER I

ARMA virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Laviniaque venit
litora, multum ille et terris iactatus et alto
vi superum saevae memorem Iunonis ob iram;
multa quoque et bello passus, dum conderet urbem,
inferretque deos Latio, genus unde Latinum,
Albanique patres, atque altae moenia Romae.

Musa, mihi causas memora, quo numine laeso,
quidve dolens, regina deum tot volvere casus
insignem pietate virum, tot adire labores
impulerit. Tantaene animis caelestibus irae?

Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni,
Karthago, Italiam contra Tiberinaque longe

ostia, dives opum studiisque asperrima belli;
 quam Iuno fertur terris magis omnibus unam
 posthabita coluisse Samo; hic illius arma,
 hic currus fuit; hoc regnum dea gentibus esse,
 si qua fata sinant, iam tum tenditque fovetque.
 Progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
 audierat, Tyrias olim quae verteret arces;
 hinc populum late regem belloque superbum
 venturum excidio Libyae: sic volvere Parcas.
 Id metuens, veterisque memor Saturnia belli,
 prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis—
 necdum etiam causae irarum saevique dolores
 exciderant animo: manet alta mente repostum
 iudicium Paridis spretaeque iniuria formae,
 et genus invisum, et rapti Ganymedis honores.
 His accensa super, iactatos aequore toto
 Troas, reliquias Danaum atque immitis Achilli,
 arcebat longe Latio, multosque per annos
 errabant, acti fati, maria omnia circum.
 Tanta molis erat Romanam condere gentem!

Vix e conspectu Siculae telluris in altum
 vela dabant laeti, et spumas salis aere ruebant,
 cum Iuno, aeternum servans sub pectore volnus,
 haec secum: 'Mene incepto desistere victam,
 nec posse Italia Teucrorum avertere regem?
 Quippe vetor fati. Pallasne exurere classem
 Argivom atque ipsos potuit submergere ponto,
 unius ob noxam et furias Aiakis Oilei?
 Ipsa, Iovis rapidum iaculata e nubibus ignem,
 disiecitque rates evertitque aequora ventis,
 illum expirantem transfixo pectore flammas
 turbine corripuit scopuloque infixit acuto.
 Ast ego, quae divom incedo regina, Iovisque
 et soror et coniunx, una cum gente tot annos
 bella gero! Et quisquam numen Iunonis adoret
 praeterea, aut supplex aris imponet honorem?'

Talia flammato secum dea corde volutans
 nimborum in patriam, loca feta furentibus austris,
 Aeoliam venit. Hic vasto rex Aeolus antro

luctantes ventos tempestatesque sonoras
 imperio premit ac vinclis et carcere frenat.
 Illi indignantes magno cum murmure montis
 circum claustra fremunt; celsa sedet Aeolus arce
 sceptrum tenens, mollitque animos et temperat iras.
 Ni faciat, maria ac terras caelumque profundum
 quippe ferant rapidi secum verrantque per auras.
 Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
 hoc metuens, molemque et montis insuper altos
 imposuit, regemque dedit, qui foedere certo
 et premere et laxas sciret dare iussus habenas.
 Ad quem tum Iuno supplex his vocibus usa est:

'Aeole, namque tibi divom pater atque hominum rex
 et mulcere dedit fluctus et tollere vento,
 gens inimica mihi Tyrrhenum navigat aequor,
 Ilium in Italiam portans victosque Penates:
 incute vim ventis submersasque obrue puppes,
 aut age diversos et disiice corpora ponto.
 Sunt mihi bis septem praestanti corpore nymphae,
 quarum quae forma pulcherrima Deiopea,
 conubio iungam stabili propriamque dicabo,
 omnis ut tecum meritis pro talibus annos
 exigit, et pulchra faciat te prole parentem.'

Aeolus haec contra: 'Tuus, O regina, quid optes
 explorare labor; mihi iussa capessere fas est.
 Tu mihi, quodcumque hoc regni, tu sceptrum Iovemque
 concilias, tu das epulis accumbere divom,
 nimborumque facis tempestatumque potentem.'

Haec ubi dicta, cavum conversa cuspide montem
 impulit in latus: ac venti, velut agmine facto,
 qua data porta, ruunt et terras turbine perflant.
 Incubere mari, totumque a sedibus imis
 una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis
 Africus, et vastos volvunt ad litora fluctus.
 Insequitur clamorque virum stridorque rudentum.
 Eripiunt subito nubes caelumque diemque
 Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra.
 Iutonere poli, et crebris micat ignibus aether,
 praesentemque viris intentant omnia mortem.

Extemplo Aeneae solvuntur frigore membra:
 ingemit, et duplicis tendens ad sidera palmas
 talia voce refert: 'O terque quaterque beati,
 quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis
 contigit oppetere! O Danaum fortissime gentis
 Tydide! Mene Iliacis occumbere campis
 non potuisse, tuaque animam hanc effundere dextra,
 saevus ubi Aeacidae telo iacet Hector, ubi ingens
 Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis
 scuta virum galeasque et fortia corpora volvit?'

Talia iactanti stridens Aquilone procella
 velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
 Franguntur remi; tum prora avertit, et undis
 dat latus; insequitur cumulo praeruptus aquae mons.
 Hi summo in flucta pendent; his unda dehiscens
 terram inter fluctus aperit; furit aestus harenis.
 Tris Notus abreptas in saxa latentia torquet—
 saxa vocant Itali mediis quae in fluctibus aras—
 dorsum immane mari summo; tris Euris ab alto
 in brevia et Syrtis urguet, miserabile visu,
 inluditque vadis atque aggere cingit harenae.
 Unam, quae Lycios fidumque vehebat Oronten,
 ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
 in puppim ferit: excutitur pronusque magister
 volvitur in caput; ast illam ter fluctus ibidem
 torquet agens circum, et rapidus vorat aequore vortex.
 Adparent rari nantes in gurgite vasto,
 arma virum, tabulaeque, et Troia gaza per undas.
 Iam validam Ilionei navem, iam fortis Achatii,
 et qua vectus Abas, et qua grandaevus Aletes,
 vicit hiems; laxis laterum compagibus omnes
 accipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt.

Interea magno misceri murmure pontum,
 emissamque hiemem sensit Neptunus, et imis
 stagna refusa vadis, graviter commotus; et alto
 prospiciens, summa placidum caput extulit unda.
 Disiectam Aeneae, toto videt aequore classem,
 fluctibus oppressos Troas caelique ruina,

nec latuere doli fratrem Iunonis et irae.
Eurum ad se Zephyrumque vocat, dehinc talia fatur:

'Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
Iam caelum terramque meo sine numine, venti,
miscere, et tantas audetis tollere moles?
Quos ego—sed motos praestat componere fluctus.
Post mihi non simili poena commissa luetis.
Maturate fugam, regique haec dicite vestro:
non illi imperium pelagi saevumque tridentem,
sed mihi sorte datum. Tenet ille immania saxa,
vestras, Eure, domos; illa se iactet in aula
Aeolus, et clauso ventorum carcere regnet.'

Sic ait, et dicto citius tumida aequora placat,
collectasque fugat nubes, solemque reducit.
Cymothoe simul et Triton adnexus acuto
detrudunt navis scopulo; levat ipse tridenti;
et vastas aperit syrtis, et temperat aequor,
atque rotis summas levibus perlabitur undas.
Ac veluti magno in populo cum saepe coorta est
seditio, saevitque animis ignobile volgus,
iamque faces et saxa volant—furor arma ministrat;
tum, pietate gravem ac meritis si forte virum quem
conspexere, silent, arrectisque auribus adstant;
ille regit dictis animos, et pectora mulcet,—
sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora postquam
prospiciens genitor caeloque invectus aperto
flectit equos, curruque volans dat lora secundo.

Defessi Aeneadae, quae proxima litora, cursu
contendunt petere, et Libyae vertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus: insula portum
efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto
frangitur inque sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atque hinc vastae rupes geminique minantur
in caelum scopuli, quorum sub vertice late
aequora tuta silent; tum silvis scaena coruscis
desuper horrentique atrum nemus imminet umbra.
Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum,
intus aquae dulces vivoque sedilia saxo,
nympharum domus: hic fessas non vincula navis

ulla tenent, unco non alligat ancora morsu.
 Huc septem Aeneas collectis navibus omni
 ex numero subit; ac magno telluris amore
 egressi optata potiuntur Troes harena,
 et sale tabentis artus in litore ponunt.
 Ac primum silici scintillam excudit Achates,
 succepitque ignem foliis, atque arida circum
 nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
 Tum Cererem corruptam undis Cerealiaque arma
 expediunt fessi rerum, frugesque receptas
 et torrere parant flammis et frangere saxo.

Aeneas scopulum interea conscendit, et omnem
 prospectum late pelago petit, Anthea si quem
 iactatum vento videat Phrygiasque biremis,
 aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caici.
 Navem in conspectu nullam, tris litore cervos
 prospicit errantis; hos tota armenta sequuntur
 a tergo, et longum per vallis pascitur agmen.
 Constitit hic, arcumque manu celerisque sagittas
 corripuit, fidus quae tela gerebat Achates;
 ductoresque ipsos primum, capita alta ferentis
 cornibus arboreis, sternit, tum volgus, et omnem
 miscet agens telis nemora inter frondea turbam;
 nec prius absistit, quam septem ingentia victor
 corpora fundat humi, et numerum cum navibus aequet.
 Hinc portum petit, et socios partitur in omnes.
 Vina bonus quae deinde cadis onerarat Acestes
 litore Trinacrio dederatque abeuntibus heros,
 dividit, et dictis maerentia pectora mulcet:

'O socii—neque enim ignari sumus ante malorum—
 O passi graviora, dabit deus his quoque finem.
 Vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantis
 accestis scopulos, vos et Cyclopea saxa
 experti: revocate animos, maestumque timorem
 mittite: forsitan et haec olim meminisse iuvabit.
 Per varios casus, per tot discrimina rerum
 tendimus in Latium; sedes ubi fata quietas
 ostendunt; illic fas regna resurgere Troiae.
 Durate, et vosmet rebus servate secundis.'

Talia voce refert, curisque ingentibus aeger
 spem voltu simulat, premit altum corde dolorem.
 Illi se praedae accingunt, dapibusque futuris;
 tergora deripiunt costis et viscera nudant;
 pars in frusta secant veribusque figunt;
 litore aena locant alii, flammisque ministrant.
 Tum victu revocant vires, fusique per herbam
 implentur veteris Bacchi pinguisque ferinae.
 Postquam exempta fames epulis mensaeque remotae,
 amissos longo socios sermone requirunt,
 spemque metumque inter dubii, seu vivere credant,
 sive extrema pati nec iam exaudire vocatos.
 Praecipue pius Aeneas nunc acris Oronti,
 nunc Amyci casum gemit et crudelia secum
 fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.

Et iam finis erat, cum Iuppiter aethere summo
 despiciens mare velivolum terrasque iacentis
 litora et latos populos, sic vertice caeli
 constitit, et Libyae defixit lumina regnis.
 Atque illum talis iactantem pectore curas
 tristior et lacrimis oculos suffusa nitentis
 adloquitur Venus: 'O qui res hominumque deumque
 aeternis regis imperiis, et fulmine terres,
 quid meus Aeneas in te committere tantum,
 quid Troes potuere, quibus, tot funera passis,
 cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
 Certe hinc Romanos olim, volventibus annis,
 hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucris,
 qui mare, qui terras omni dicione tenerent,
 pollicitus, quae te, genitor, sententia vertit?
 Hoc equidem occasum Troiae tristisque ruinas
 solabar, fatis contraria fata rependens;
 nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
 insequitur. Quem das finem, rex magne, laborum?
 Antenor potuit, mediis elapsus Achivis,
 Illyricos penetrare sinus, atque intus tutus
 regna Liburnorum, et fontem superare Timavi,
 unde per ora novem vasto cum murmure montis
 it mare proruptum et pelago premit arva sonanti.
 Hic tamen ille urbem Patavi sedesque locavit

Teucrorum, et genti nomen dedit, armaque fixit
Troia; nunc placida compostus pace quiescit:
nos, tua progenies, caeli quibus adnuis arcem,
navibus (infandum!) amissis, unius ob iram
prodimur atque Italis longe disiungimur oris.
Hic pietatis honos? Sic nos in sceptris reponis?

Olli subridens hominum sator atque deorum,
vultu, quo caelum tempestatesque serenat,
oscula libavit natae, dehinc talia fatur:
'Parce metu, Cytherea: manent immota tuorum
fata tibi; cernes urbem et promissa Lavini
moenia, sublimemque feres ad sidera caeli
magnanimum Aenean; neque me sententia vertit.
Hic tibi (fabor enim, quando haec te cura remordet,
longius et volvens fatorum arcana movebo)
bellum ingens geret Italia, populosque feroces
contundet, moresque viris et moenia ponet,
tertia dum Latio regnantem viderit aestas,
ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.
At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
additur,—Ilus erat, dum res stetit Ilia regno,—
triginta magnos volvendis mensibus orbis
imperio explebit, regnumque ab sede Lavini
transferet, et longam multa vi muniet Albam.
Hic iam ter centum totos regnabitur annos
gente sub Hectorea, donec regina sacerdos,
Marte gravis, geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupae fulvo nutricis tegmine laetus
Romulus excipiet gentem, et Mavortia condet
moenia, Romanosque suo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum nec tempora pono;
imperium sine fine dedi. Quin aspera Iuno,
quae mare nunc terrasque metu caelumque fatigat,
consilia in melius referet, mecumque fovebit
Romanos rerum dominos gentemque togatam:
sic placitum. Veniet lustris labentibus aetas,
cum domus Assaraci Phthiam Mycenae
servitio premet, ac victis Argis.
Nascetur pulchra Troianus origine Caesar,
imperium oceano, famam qui terminet astris,—

Iulius, a magno demissum nomen Iulo.
 Hunc tu olim caelo, spoliis Orientis onustum,
 accipies securam; vocabitur hic quoque votis.
 Aspera tum positis mitescent saecula bellis;
 cana Fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus,
 iura dabunt; dirae ferro et compagibus artis
 claudentur Belli portae; Furor impius intus,
 saeva sedens super arma, et centum vinctus aenis
 post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.'

Haec ait, et Maia genitum demittit ab alto,
 ut terrae, utque novae pateant Karthaginis arces
 hospitio Teucris, ne fati nescia Dido
 finibus arceret: volat ille per aera magnum
 remigio alarum, ac Libyae citus adstitit oris.
 Et iam iussa facit, ponuntque ferocia Poeni
 corda volente deo; in primis regina quietum
 accipit in Teucros animum mentemque benignam.

At pius Aeneas, per noctem plurima volvens,
 ut primum lux alma data est, exire locosque
 explorare novos, quas vento accesserit oras,
 qui teneant, nam inculta videt, hominesne feraene,
 quaerere constituit, sociisque exacta referre
 Classem in convexo nemorum sub rupe cavata
 arboribus clausam circum atque horrentibus umbris
 occulit; ipse uno graditur comitatus Achate,
 bina manu lato crispans hastilia ferro.

Cui mater media sese tulit obvia silva,
 virginis os habitumque gerens, et virginis arma
 Spartanae, vel qualis equos Threissa fatigat
 Harpalyce, volucremque fuga praevertitur Hebrum.
 Namque umeris de more habilem suspenderat arcum
 venatrix, dederatque comam diffundere ventis,
 nuda genu, nodoque sinus collecta fluentis.
 Ac prior, 'Heus' inquit 'iuvenes, monstrate mearum
 vidistis si quam hic errantem forte sororum,
 succinctam pharetra et maculosae tegmine lyncis,
 aut spumantis apri cursum clamore prementem.'

Sic Venus; et Veneris contra sic filius orsus:
 'Nulla tuarum audita mihi neque visa sororum—
 O quam te memorem, virgo? Namque haud tibi voltus
 mortalis, nec vox hominem sonat: O, dea certe—
 an Phoebi soror? an nympharum sanguinis una?—
 sis felix, nostrumque leves, quaecumque, laborem,
 et, quo sub caelo tandem, quibus orbis in oris
 iactemur, doceas. Ignari hominumque locorumque
 erramus, vento huc vastis et fluctibus acti:
 multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.'

Tum Venus: 'Haud equidem tali me dignor honore;
 virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
 purpureoque alte suras vincere cothurno.
 Punica regna vides, Tyrios et Agenoris urbem;
 sed fines Libyci, genus intractabile bello.
 Imperium Dido Tyria regit urbe profecta,
 germanum fugiens. Longa est iniuria, longae
 ambages; sed summa sequar fastigia rerum.

'Huic coniunx Sychaeus erat, ditissimus agri
 Phoenicum, et magno miserae dilectus amore,
 cui pater intactam dederat, primisque iugarat
 ominibus. Sed regna Tyri germanus habebat
 Pygmalion, scelere ante alios immanior omnes.
 Quos inter medius venit furor. Ille Sychaeum
 impius ante aras, atque auri caecus amore,
 clam ferro incautum superat, securus amorum
 germanae; factumque diu celavit, et aegram,
 multa malus simulans, vana spe lusit amantem.
 Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
 coniugis, ora modis attollens pallida miris,
 crudeles aras traiectaque pectora ferro
 nudavit, caecumque domus scelus omne rexit.
 Tum celerare fugam patriaque excedere suadet,
 auxiliumque viae veteres tellure recludit
 thesauros, ignotum argenti pondus et auri.
 His commota fugam Dido sociosque parabat:
 conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni
 aut metus acer erat; navis, quae forte paratae,
 corripunt, onerantque auro: portantur avari

Pygmalionis opes pelago; dux femina facti.
Devenere locos, ubi nunc ingentia cernis
moenia surgentemque novae Karthaginis arcem,
mercatique solum, facti de nomine Byrsam,
taurino quantum possent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris,
quove tenetis iter? 'Quaerenti talibus ille
suspiciens, imoque trahens a pectore vocem:

'O dea, si prima repetens ab origine pergam,
et vacet annalis nostrorum audire laborum,
ante diem clauso componat Vesper Olympo.
Nos Troia antiqua, si vestras forte per auris
Troiae nomen iit, diversa per aequora vectos
forte sua Libycis tempestas adpulit oris.
Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste Penates
classe veho mecum, fama super aethera notus.
Italiam quaero patriam et genus ab Iove summo.
Bis denis Phrygium conscendi navibus aequor,
matre dea monstrante viam, data fata secutus;
vix septem convolsae undis Euroque supersunt.
Ipse ignotus, egens, Libyae deserta peragro,
Europa atque Asia pulsus.' Nec plura querentem
passa Venus medio sic interfata dolore est:

'Quisquis es, haud, credo, invisus caelestibus auras
vitalis carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modo, atque hinc te reginae ad limina perfer,
Namque tibi reduces socios classemque relatam
nuntio, et in tutum versis aquilonibus actam,
ni frustra augurium vani docuere parentes.
Aspice bis senos laetantis agmine cyncnos,
aetheria quos lapsa plaga Iovis ales aperto
turbabat caelo; nunc terras ordine longo
aut capere, aut captas iam despectare videntur:
ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
et coetu cinxere polum, cantusque dedere,
haud aliter puppesque tuae pubesque tuorum
aut portum tenet aut pleno subit ostia velo.
Perge modo, et, qua te ducit via, dirige gressum.'

Dixit, et avertens rosea cervice refulsit,
ambrosiaeque comae divinum vertice odorem
spiravere, pedes vestis defluxit ad imos,
et vera incessu patuit dea. Ille ubi matrem
adgnovit, tali fugientem est voce secutus:
'Quid natum totiens, crudelis tu quoque, falsis
iudis imaginibus? Cur dextrae iungere dextram
non datur, ac veras audire et reddere voces?'

Talibus incusat, gressumque ad moenia tendit:
at Venus obscuro gradientes aere saepsit,
et multo nebulae circum dea fudit amictu,
cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,
molirive moram, aut veniendi poscere causas.
Ipsa Paphum sublimis abit, sedesque revisit
laeta suas, ubi templum illi, centumque Sabaeo
ture calent arae, sertisque recentibus halant.

Corripuere viam interea, qua semita monstrat.
Iamque ascendebant collem, qui plurimus urbi
imminet, adversasque adspectat desuper arces.
Miratur molem Aeneas, magalia quondam,
miratur portas strepitumque et strata viarum.
Instant ardentes Tyrii pars ducere muros,
molirique arcem et manibus subvolvere saxa,
pars optare locum tecto et concludere sulco.
[Iura magistratusque legunt sanctumque senatum;]
hic portus alii effodiunt; hic alta theatris
fundamenta locant alii, immanisque columnas
rupibus excidunt, scaenis decora alta futuris.
Qualis apes aestate nova per florea rura
exercet sub sole labor, cum gentis adultos
educunt fetus, aut cum liquentia mella
stipant et dulci distendunt nectare cellas,
aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
ignavom fucos pecus a praesepebus arcent:
fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
'O fortunati, quorum iam moenia surgunt!
Aeneas ait, et fastigia suspicit urbis.
Infert se saeptus nebula, mirabile dictu,
per medios, miscetque viris, neque cernitur ulli.

Lucus in urbe fuit media, laetissimus umbra,
 quo primum iactati undis et turbine Poeni
 effodere loco signum, quod regia Iuno
 monstrarat, caput acris equi; sic nam fore bello
 egregiam et facilem victu per saecula gentem.
 Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
 condebat, donis opulentum et numine divae,
 aerea cui gradibus surgebant limina, nexaeque
 aere trabes, foribus cardo stridebat aenis.
 Hoc primum in luco nova res oblata timorem
 leniit, hic primum Aeneas sperare salutem
 ausus, et adflictis melius confidere rebus.
 Namque sub ingenti lustrat dum singula templo,
 reginam opperiens, dum, quae fortuna sit urbi,
 artificumque manus inter se operumque laborem
 miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas,
 bellaque iam fama totum volgata per orbem,
 Atridas, Priamumque, et saevum ambobus Achillem.
 Constitit, et lacrimans, 'Quis iam locus' inquit 'Achate,
 quae regio in terris nostri non plena laboris?
 En Priamus! Sunt hic etiam sua praemia laudi;
 sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt.
 Solve metus; feret haec aliquam tibi fama salutem.'
 Sic ait, atque animum pictura pascit inani,
 multa gemens, largoque umectat flumine voltum.

Namque videbat, uti bellantes Pergama circum
 hac fugerent Graii, premeret Troiana iuventus,
 hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
 Nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
 adgnoscat lacrimans, primo quae prodita somno
 Tydides multa vastabat caede cruentus,
 ardentisque avertit equos in castra, prius quam
 pabula gustassent Troiae Xanthumque bibissent.
 Parte alia fugiens amissis Troilus armis,
 infelix puer atque impar congressus Achilli,
 fertur equis, curruque haeret resupinus inani,
 lora tenens tamen; huic cervixque comaeque trahuntur
 per terram, et versa pulvis inscribitur hasta.
 Interea ad templum non aequae Palladis ibant
 crinibus Iliades passis peplumque ferebant,

suppliciter tristes et tunsae pectora palmis;
 diva solo fixos oculos aversa tenebat.
 Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
 exanimusque auro corpus vendebat Achilles.
 Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,
 ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici,
 tendentemque manus Priamum conspexit inermis.
 Se quoque principibus permixtum adgnovit Achivis,
 Eoasque acies et nigri Memnonis arma.
 Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
 Penthesilea furens, mediisque in milibus ardet,
 aurea subnectens exsertae cingula mammae,
 bellatrix, audetque viris concurrere virgo.

Haec dum Dardanio Aeneae miranda videntur,
 dum stupet, obtutuque haeret defixus in uno,
 regina ad templum, forma pulcherrima Dido,
 incessit magna iuvenum stipante caterva.
 Qualis in Eurotae ripis aut per iuga Cynthi
 exercet Diana choros, quam mille secutae
 hinc atque hinc glomerantur oreades; illa pharetram
 fert umero, gradiensque deas supereminet omnis:
 Latonae tacitum pertemptant gaudia pectus:
 talis erat Dido, talem se laeta ferebat
 per medios, instans operi regnisque futuris.
 Tum foribus divae, media testudine templi,
 saepta armis, solioque alte subnixa resedit.
 Iura dabat legesque viris, operumque laborem
 partibus aequabat iustis, aut sorte trahebat:
 cum subito Aeneas concursu accedere magno
 Anthea Sergestumque videt fortemque Cloanthum,
 Teucrorumque alios, ater quos aequore turbo
 dispulerat penitusque alias avexerat oras.
 Obstipuit simul ipse simul perculsus Achates
 laetitiaque metuque; avidi coniungere dextras
 ardebant; sed res animos incognita turbat.
 Dissimulant, et nube cava speculantur amicti,
 quae fortuna viris, classem quo litore linquant,
 quid veniant; cunctis nam lecti navibus ibant,
 orantes veniam, et templum clamore petebant.

Postquam introgressi et coram data copia fandī,
 axum Ilioneus placido sic pectore coepit:
 'O Regina, novam cui condere Iuppiter urbem
 iustitiaque dedit gentis frenare superbas,
 Troes te miseri, ventis maria omnia vecti,
 oramus, prohibe infandos a navibus ignis,
 parce pio generi, et propius res aspice nostras.
 Non nos aut ferro Libycos populare Penatis
 venimus, aut raptas ad litora vertere praedas;
 non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
 Est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt,
 terra antiqua, potens armis atque ubere glaebae;
 Oenotri coluere viri; nunc fama minores
 Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
 Hic cursus fuit:
 cum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion
 in vada caeca tulit, penitusque procacibus austris
 perque undas, superante salo, perque invia saxa
 dispulit; huc pauci vestris adnavimus oris.
 Quod genus hoc hominum? Quaeve hunc tam barbara morem
 permittit patria? Hospitio prohibemur harenae;
 bella cient, primaque vetant consistere terra.
 Si genus humanum et mortalia temnitis arma
 at sperate deos memores fandi atque nefandi.

'Rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter,
 nec pietate fuit, nec bello maior et armis.
 Quem si fata virum servant, si vescitur aura
 aetheria, neque adhuc crudelibus occubat umbris,
 non metus; officio nec te certasse priorem
 poeniteat. Sunt et Siculis regionibus urbes
 arvae, Troianoque a sanguine clarus Acestes.
 Quassatam ventis liceat subducere classem,
 et silvis aptare trabes et stringere remos:
 si datur Italiam, sociis et rege recepto,
 tendere, ut Italiam laeti Latiumque petamus;
 sin absumpta salus, et te, pater optume Teucrum,
 pontus habet Lybiae, nec spes iam restat Iuli,
 at freta Sicaniae saltem sedesque paratas,
 unde huc advecti, regemque petamus Acesten.'

Talibus Ilioneus; cuncti simul ore fremebant
Dardanidae.

Tum breviter Dido, voltum demissa, profatur:
'Solvite corde metum, Teucri, secludite curas.
Res dura et regni novitas me talia cogunt
moliri, et late finis custode tueri.
Quis genus Aeneadum, quis Troiae nesciat urbem,
virtutesque virosque, aut tanti incendia belli?
Non obtusa adeo gestamus pectora Poeni,
nec tam aversus equos Tyria Sol iungit ab urbe.
Seu vos Hesperiam magnam Saturniaque arva,
sive Erycis finis regemque optatis Acesten,
auxilio tutos dimittam, opibusque iuvabo.
Voltis et his mecum pariter considerare regnis;
urbem quam statuo vestra est, subducite navis;
Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
Atque utinam rex ipse Noto compulsus eodem
adforet Aeneas! Equidem per litora certos
dimittam et Libyaе lustrare extrema iubebo,
si quibus eiectus silvis aut urbibus errat.'

His animum arrecti dictis et fortis Achates
et pater Aeneas iamdudum erumpere nubem
ardebant. Prior Aenean compellat Achates:
'Nate dea, quae nunc animo sententia surgit?
omnia tuta vides, classem sociosque receptos.
Unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
submersum; dictis respondent cetera matris.'

Vix ea fatus erat, cum circumfusa repente
scindit se nubes et in aethera purgat apertum.
Restitit Aeneas claraque in luce refulsit,
os umerosque deo similis; namque ipsa decoram
caesariem nato genetrix lumenque iuventae
purpureum et laetos oculis adflarat honores:
quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
argentum Pariusve lapis circumdatur auro.

Tum sic reginam adloquitur, cunctisque repente
improvisus ait: 'Coram, quem quaeritis, adsum,
Troius Aeneas, Lybicus ereptus ab undis.

O sola infandos Troiae miserata labores,
 quae nos, reliquias Danaum, terraeque marisque
 omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos,
 urbe, domo, socias, grates persolvere dignas
 non opis est nostrae, Dido, nec quicquid ubique est
 gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem.
 Di tibi, si qua pios respectant numina, si quid
 usquam iustitia est et mens sibi conscia recti,
 praemia digna ferant. Quae te tam laeta tulerunt
 saecula? Qui tanti talem genuere parentes?
 In freta dum fluvii current, dum montibus umbrae
 lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet,
 semper honos nomenque tuum laudesque manebunt,
 quae me cumque vocant terrae.' Sic fatus, amicum
 Ilionea petit dextra, laevaue Serestum,
 post alios, fortemque Gyan fortemque Cloanthum.

Obstipuit primo aspectu Sidonia Dido,
 casu deinde viri tanto, et sic ore locuta est:
 'Quis te, nate dea, per tanta pericula casus
 insequitur? Quae vis immanibus applicat oris?
 Tune ille Aeneas, quem Dardanio Anchisae
 alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad undam?
 Atque equidem Teucrum memini Sidona venire
 finibus expulsum patriis, nova regna petentem
 auxilio Beli; genitor tum Belus opimam
 vastabat Cyprum, et victor dicione tenebat.
 Tempore iam ex illo casus mihi cognitus urbis
 Troianae nomenque tuum regesque Pelasgi.
 Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,
 seque ortum antiqua Teucrorum ab stirpe volebat.
 Quare agite, O tectis, iuvenes, succedite nostris.
 Me quoque per multos similis fortuna labores
 iactatam hac demum voluit consistere terra.
 Non ignara mali, miseris succurrere disco.'

Sic memorat; simul Aeneas in regia ducit
 tecta, simul divom templis indicit honorem.
 Nec minus interea sociis ad litora mittit
 viginti tauros, magnorum horrentia centum

terga suum, pinguis centum cum matribus agnos,
munera laetitiamque dii.

At domus interior regali splendida luxu
instruitur, mediisque parant convivias tectis:
arte laboratae vestes ostroque superbo,
ingens argentum mensis, caelataque in auro
fortia facta patrum, series longissima rerum
per tot ducta viros antiqua ab origine gentis.

Aeneas (neque enim patrius consistere mentem
passus amor) rapidum ad navis praemittit Achaten,
Ascanio ferat haec, ipsumque ad moenia ducat;
omnis in Ascanio cari stat cura parentis.
Munera praeterea, Iliacis erepta ruinis,
ferre iubet, pallam signis auroque rigentem,
et circumtextum croceo velamen acantho,
ornatus Argivae Helenae, quos illa Mycenis,
Pergama cum peteret inconcessosque hymenaeos,
extulerat, matris Ledae mirabile donum:
praeterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
maxima natarum Priami, colloque monile
bacatum, et duplicem gemmis auroque coronam.
Haec celerans ita ad naves tendebat Achates.

At Cytherea novas artes, nova pectore versat
Consilia, ut faciem mutatus et ora Cupido
pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem
incendat reginam, atque ossibus implicet ignem;
quippe domum timet ambiguam Tyriosque bilinguis;
urit atrox Iuno, et sub noctem cura recursat.
Ergo his aligerum dictis adfatur Amorem:

'Nate, meae vires, mea magna potentia solus,
nate, patris summi qui tela Typhoia temnis,
ad te confugio et supplex tua numina posco.
Frater ut Aeneas pelago tuus omnia circum
litora iactetur odiis Iunonis iniquae,
nota tibi, et nostro doliusti saepe dolore.
Hunc Phoenissa tenet Dido blandisque moratur
vocibus; et vereor, quo se Iunonia vertant
hospitia; haud tanto cessabit cardine rerum.

Quocirca capere ante dolis et cingere flamma
 reginam meditor, ne quo se numine mutet,
 sed magno Aeneae mecum teneatur amore.
 Qua facere id possis, nostram nunc accipe mentem.
 Regius accitu cari genitoris ad urbem
 Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
 dona ferens, pelago et flammis restantia Troiae:
 hunc ego sopitum somno super alta Cythera
 aut super Idalium sacrata sede recondam,
 ne qua scire dolos mediusve occurrere possit.
 Tu faciem illius noctem non amplius unam
 falle dolo, et notos pueri puer indue voltus,
 ut, cum te gremio accipiet laetissima Dido
 regalis inter mensas laticemque Lyaeum,
 cum dabit amplexus atque oscula dulcia figet,
 occultum inspire ignem fallasque veneno.'

Paret Amor dictis carae genetricis, et alas
 exuit, et gressu gaudens incedit Iuli.
 At Venus Ascanio placidam per membra quietem
 inrigat, et fotum gremio dea tollit in altos
 Idaliae lucos, ubi mollis amaracus illum
 floribus et dulci adspirans complectitur umbra.

Iamque ibat dicto parens et dona Cupido
 regia portabat Tyriis, duce laetus Achate.
 Cum venit, aulaeis iam se regina superbis
 aurea composuit sponda mediamque locavit.
 Iam pater Aeneas et iam Troiana iuventus
 conveniunt, stratoque super discumbitur ostro.
 Dant famuli manibus lymphas, Cereremque canistris
 expediunt, tonsisque ferunt mantelia villis.
 Quinquaginta intus famulae, quibus ordine longam
 cura penum struere, et flammis adolere Penatis;
 centum aliae totidemque pares aetate ministri,
 qui dapibus mensas onerent et pocula ponant.
 Nec non et Tyrii per limina laeta frequentes
 convenere, toris iussi discumbere pictis.
 Mirantur dona Aeneae, mirantur Iulum
 flagrantisque dei voltus simulataque verba,
 [pallamque et pictum croceo velamen acantho.]

Praecipue infelix, pesti devota futurae,
 expleri mentem nequit ardescitque tuendo
 Phoenissa, et pariter puero donisque movetur.
 Ille ubi complexu Aeneae colloque pependit
 et magnum falsi implevit genitoris amorem,
 reginam petit haec oculis, haec pectore toto
 haeret et interdum gremio foveat, inscia Dido,
 insidat quantus miserae deus; at memor ille
 matris Acidaliae paulatim abolere Sychaeum
 incipit, et vivo temptat praevertere amore
 iam pridem resides animos desuetaque corda.

Postquam prima quies epulis, mensaeque remotae,
 crateras magnos statuunt et vina coronant.
 Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant
 atria; dependent lychni laquearibus aureis
 incensi, et noctem flammis funalia vincunt.
 Hic regina gravem gemmis auroque poposcit
 implevitque mero pateram, quam Belus et omnes
 a Belo soliti; tum facta silentia tectis:
 'Iuppiter, hospitibus nam te dare iura loquuntur,
 hunc laetum Tyriisque diem Troiaque profectis
 esse velis, nostrosque huius meminisse minores.
 Adsit laetitiae Bacchus dator, et bona Iuno;
 et vos, O, coetum, Tyrii, celebrate faventes.'
 Dixit, et in mensam laticum libavit honorem,
 primaque, libato, summo tenus attigit ore,
 tum Bitiae dedit increpitans; ille impiger hausit
 spumantem pateram, et pleno se proluit auro
 post alii proceres. Cithara crinitus Iopas
 personat aurata, docuit quem maximus Atlas.
 Hic canit errantem lunam solisque labores;
 unde hominum genus et pecudes; unde imber et ignes;
 Arcturum pluviasque Hyadas geminosque Triones;
 quid tantum Oceano properent se tinguere soles
 hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.
 Ingeminant plausu Tyrii, Troesque sequuntur.
 Nec non et vario noctem sermone trahebat
 infelix Dido, longumque bibebat amorem,
 multa super Priamo rogitans, super Hectore multa;
 nunc quibus Aurorae venisset filius armis,

nunc quales Diomedis equi, nunc quantus Achilles.
 'Immo age, et a prima dic, hospes, origine nobis
 insidias,' inquit, 'Danaum, casusque tuorum,
 erroresque tuos; nam te iam septima portat
 omnibus errantem terris et fluctibus aestas.'

PUBLI VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER II

CONTICUERE omnes, intentique ora tenebant.
 Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:

Infandum, regina, iubes renovare dolorem,
 Troianas ut opes et lamentabile regnum
 eruerint Danai; quaeque ipse miserrima vidi,
 et quorum pars magna fui. Quis talia fando
 Myrmidonum Dolopumve aut duri miles Ulixi
 temperet a lacrimis? Et iam nox umida caelo
 praecipitat, suadentque cadentia sidera somnos.
 Sed si tantus amor casus cognoscere nostros
 et breviter Troiae supremum audire laborem,
 quamquam animus meminisse horret, luctuque refugit,
 incipiam. Fracti bello fatisque repulsi
 ductores Danaum, tot iam labentibus annis,
 instar montis equum divina Palladis arte
 aedificant, sectaque intexunt abiete costas:
 votum pro reditu simulant; ea fama vagatur.
 Huc delecta virum sortiti corpora furtim
 includunt caeco lateri, penitusque cavernas
 ingentis utrumque armato milite complent.

Est	in	conspectu	Tenedos,	notissima	fama
insula,	dives	opum,	Priami	dum	regna
nunc	tantum	sinus	et	statio	male
huc	se	provecti	deserto	in	litore
Nos	abiisse	rati	et	vento	petiisse
ergo	omnis	longo	solvit	se	Teucria
panduntur	portae;	iuvat	ire	et	Dorica
desertosque		videre	locos		litusque
Hic	Dolopum	manus,	hic	saevus	tendebat
classibus	hic	locus;	hic	acie	certare
Pars	stupet	innuptae	donum		exitiale
et	molem	mirantur	equi;	primusque	
duci	intra	muros	hortatur	et	arce
sive	dolo,	seu	iam	Troiae	sic
At	Capys,	et	quorum	melior	sententia
aut	pelago	Danaum	insidias		suspectaque
praecipitare		iubent,	subiectisque		urere
aut	terebrare	cavas	uteri	et	temptare

Scinditur incertum studia in contraria volgus.

Primus	ibi	ante	omnis,	magna	comitante	caterva,
Laocoon		ardens	summa	decurrit	ab	arce,
et	procul:	'O	miseri,	quae	tanta	insania,
Creditis		avectos	hostis?	Aut	ulla	putatis
dona	carere	dolis	Danaum?	Sic	notus	Ulixes?
aut	hoc	inclusi	ligno		occultantur	Achivi,
aut	haec	in	nostros	fabricata	est	machina
inspectura		domos	venturaque		desuper	urbi,
aut	aliquis	latet	error;	equo	ne	credite,
Quicquid	id	est,	timeo	Danaos	et	dona
Sic	fatus,	validis	ingentem		viribus	hastam
in	latus	inque	feri	curvam		compagibus
contorsit:		stetit	illa	tremens,		utroque
insonuere		cavae	gemitumque		dedere	recusso
Et,	si	fata	deum,	si	mens	non
impulerat		ferro	Argolicas		foedare	laeva

Troiaque, nunc stares, Priamique arx alta, maneres.

Ecce,	manus	iuvenem	interea	post	terga	revinctum
pastores		magno	ad		clamore	trahebant
Dardanidae,	qui	se	ignotum		venientibus	ultro,

hoc ipsum ut strueret Troiamque aperiret Achivis,
 obtulerat, fidens animi atque in utrumque paratus,
 seu versare dolos, seu certae occumbere morti.
 Undique visendi studio Troiana iuventus
 circumfusa ruit, certantque inludere capto.
 Accipe nunc Danaum insidias, et crimine ab uno
 disce omnes.

Namque ut conspectu in medio turbatus, inermis
 constitit atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
 'Heu, quae nunc tellus' inquit 'quae me aequora possunt
 accipere? Aut quid iam misero mihi denique restat,
 cui neque apud Danaos usquam locus, et super ipsi
 Dardanidae infensi poenas cum sanguine poscunt?'
 Quo gemitu conversi animi, compressus et omnis
 impetus. Hortamur fari; quo sanguine cretus,
 quidve ferat, memoret, quae sit fiducia capto.
 [Ille haec, deposita tandem formidine, fatur:]

'Cuncta equidem tibi, Rex, fuerit quodcumque, fatebor
 vera, inquit; neque me Argolica de gente negabo:
 hoc primum; nec, si miserum Fortuna Sinonem
 finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.
 Fando aliquod si forte tuas pervenit ad auris
 Belidae nomen Palamedis et incluta fama
 gloria, quem falsa sub proditione Pelasgi
 insontem infando indicio, quia bella vetabat,
 demisere neci, nunc cassum lumine lugent.
 Illi me comitem et consanguinitate propinquum
 pauper in arma pater primis huc misit ab annis,
 dum stabat regno incolumis regumque vige-
 consiliis, et nos aliquod nomenque decusque
 gessimus. Invidia postquam pellacis Ulixi—
 haud ignota loquor—superis concessit ab oris,
 adflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
 et casum insontis mecum indignabar amici.
 Nec tacui demens, et me, fors si qua tulisset,
 si patrios umquam remeassem victor ad Argos,
 promisi ultorem, et verbis odia aspera movi.
 Hinc mihi prima mali labes, hinc semper Ulixes
 criminibus terrere novis, hinc spargere voces

in volgum ambiguas, et quaerere conscius arma.
 Nec requievit enim, donec, Calchante ministro—
 sed quid ego haec autem nequiquam ingrata revolvo?
 Quidve moror, si omnis uno ordine habetis Achivos,
 idque audire sat est? Iamdudum sumite poenas,
 hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridae.'

Tum vero ardemus scitari et quaerere causas,
 ignari scelerum tantorum artisque Pelasgae.
 Prosequitur pavitans, et ficto pectore fatur:

'Saepe fugam Danai Troia cupiere relictas
 moliri, et longo fessi discedere bello;
 fecissentque utinam! Saepe illos aspera ponti
 intercludit hiemps, et terruit Auster euntis.
 Praecipue, cum iam hic trabibus contextus acernis
 staret equus, toto sonuerunt aethere nimbi.
 Suspensi Eurypylum scitantem oracula Phoebi
 mittimus, isque adytis haec tristia dicta reportat:
 "Sanguine placastis ventos et virgine caesa,
 cum primum Iliacas, Danai, venistis ad oras;
 sanguine quaerendi reditus, animaque litandum
 Argolica." Volgi quae vox ut venit ad auris,
 obstipuere animi, gelidusque per ima cucurrit
 ossa tremor, cui fata parent, quem poscat Apollo.

'Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
 protrahit in medios; quae sint ea numina divom,
 flagitat; et mihi iam multi crudele canebant
 artificis scelus, et taciti ventura videbant.
 Bis quinos silet ille dies, tectusque recusat
 prodere voce sua quemquam aut opponere morti.
 Vix tandem, magnis Ithaci clamoribus actus,
 composito rumpit vocem, et me destinat arae.
 Adsensere omnes, et, quae sibi quisque timebat,
 unius in miseri exitium conversa tulere.
 Iamque dies infanda aderat; mihi sacra parari,
 et salsae fruges, et circum tempora vittae:
 eripui, fateor, leto me, et vincula rupi,
 limosoque lacu per noctem obscurus in ulva
 delitui, dum vela darent, si forte dedissent.
 Nec mihi iam patriam antiquam spes ulla videndi,

nec dulcis natos exoptatumque parentem;
 quos illi fors et poenas ob nostra reposcent
 effugia, et culpam hanc miserorum morte piabunt.
 Quod te per superos et conscia numina veri,
 per si qua est quae restet adhuc mortalibus usquam
 intemerata fides, oro, miserere laborum
 tantorum, miserere animi non digna ferentis.'

His lacrimis vitam damus, et miserescimus ultro.
 Ipse viro primus manicas atque arta levare
 vincla iubet Priamus, dictisque ita fatur amicis:
 'Quisquis es, amissos hinc iam obliviscere Graios;
 noster eris, mihique haec edissere vera roganti:
 Quo molem hanc immanis equi statuere? Quis auctor?
 Quidve petunt? Quae religio, aut quae machina belli?'
 Dixerat. Ille, dolis instructus et arte Pelasga,
 sustulit exutas vinclis ad sidera palmas:

'Vos, aeterni ignes, et non violabile vestrum
 testor numen' ait 'vos arae ensesque nefandi,
 quos fugi, vittaeque deum, quas hostia gessi:
 fas mihi Graiorum sacrata resolvere iura,
 fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
 si qua tegunt; teneor patriae nec legibus ullis.
 Tu modo promissis maneat, servataque serves
 Troia fidem, si vera feram, si magna rependam.

'Omnis spes Danaum et coepti fiducia belli
 Palladis auxiliis semper stetit. Impius ex quo
 Tydides sed enim scelerumque inventor Ulixes,
 fatale adgressi sacrato avellere templo
 Palladium, caesis summae custodibus arcis,
 corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
 virgineas ausi divae contingere vittas;
 ex illo fluere ac retro sublapsa referri
 spes Danaum, fractae vires, aversa deae mens.
 Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
 Vix positum castris simulacrum, arsere coruscae
 luminibus flammae arrectis, salsusque per artus
 sudor iit, terque ipsa solo—mirabile dictu—
 emicuit, parmamque ferens hastamque trementem.

'Extemplo temptanda fuga canit aequora Calchas,
 nec posse Argolicis exscindi Pergama telis,
 omina ni repetant Argis, numenque reducant,
 quod pelago et curvis secum avexere carinis.
 Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenas,
 arma deosque parant comites, pelagoque remenso
 improvisi aderunt: ita digerit omina Calchas.
 Hanc pro Palladio moniti, pro numine laeso
 effigiem statuere, nefas quae triste piaret.
 Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
 roboribus textis caeloque educere iussit,
 ne recipi portis, aut duci in moenia possit,
 neu populum antiqua sub religione tueri.
 Nam si vestra manus violasset dona Minervae,
 tum magnum exitium (quod di prius omen in ipsum
 convertant!) Priami imperio Phrygibusque futurum;
 sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem,
 ultro Asiam magno Pelopea ad moenia bello
 venturam, et nostros ea fata manere nepotes.'

Talibus insidiis periurique arte Sinonis
 credita res, captique dolis lacrimisque coactis,
 quos neque Tydides, nec Larisaeus Achilles,
 non anni domuere decem, non mille carinae.

Hic aliud maius miseris multoque tremendum
 obicitur magis, atque improvida pectora turbat.
 Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
 sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
 Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta—
 horresco referens—immensis orbibus angues
 incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt;
 pectora quorum inter fluctus arrecta iubaeque
 sanguineae superant undas; pars cetera pontum
 pone legit, sinuatque immensa volumine terga.
 Fit sonitus spumante salo; iamque arva tenebant,
 ardentisque oculos suffecti sanguine et igni,
 sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
 Diffugimus visu exsanguis: illi agmine certo
 Laocoonta petunt; et primum parva duorum
 corpora natorum serpens amplexus uterque

implicat, et miseros morsu depascitur artus;
 post ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem
 corripunt, spirisque ligant ingentibus; et iam
 bis medium amplexi, bis collo squamea circum
 terga dati, superant capite et cervicibus altis.
 Ille simul manibus tendit divellere nodos,
 perfusus sanie vittas atroque veneno,
 clamores simul horrendos ad sidera tollit:
 quales mugitus, fugit cum saucius aram
 taurus, et incertam excussit cervice securim.
 At gemini lapsu delubra ad summa dracones
 effugiunt saevaeque petunt Tritonidis arcem,
 sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur.
 Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
 insinuat pavor, et scelus expendisse merentem
 Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur
 laeserit, et tergo sceleratam intorserit hastam.
 Ducendum ad sedes simulacrum orandaque divae
 numina conclamant.

Dividimus muros et moenia pandimus urbis.
 Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum
 subiciunt lapsus, et stuppea vincula collo
 intendunt: scandit fatalis machina muros,
 feta armis. Pueri circum innuptaeque puellae
 sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
 Illa subit, mediaeque minans inlabitur urbi.
 O patria, O divom domus Ilium, et incluta bello
 moenia Dardanidum, quater ipso in limine portae
 substitit, atque utero sonitum quater arma dedere:
 instamus tamen inmemores caecique furore,
 et monstrum infelix sacrata sistimus arce.
 Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
 ora, dei iussu non umquam credita Teucris.
 Nos delubra deum miseri, quibus ultimus esset
 ille dies, festa velamus fronde per urbem.

Vertitur interea caelum et ruit oceano nox,
 involvens umbra magna terramque polumque
 Myrmidonumque dolos; fusi per moenia Teucris
 conticuere, sopor fessos complectitur artus:

et iam Argiva phalanx instructis navibus ibat
 a Tenedo tacitae per amica silentia lunae
 litora nota petens, flammas cum regia puppis
 extulerat, fatisque deum defensum iniquis
 inclusos utero Danaos et pinea furtim
 laxat claustra Sinon. Illos patefactus ad auras
 reddit equus, laetique cavo se robore promunt
 Thessandrus Sthenelusque duces, et dirus Ulixes,
 demissum lapsi per funem, Acamasque, Thoasque,
 Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
 et Menelaus, et ipse doli fabricator Epeos.
 Invadunt urbem somno vinoque sepultam;
 caeduntur vigiles, portisque patentibus omnis
 accipiunt socios atque agmina conscia iungunt.

Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
 incipit, et dono divom gratissima serpit.
 In somnis, ecce, ante oculos maestissimus Hector
 visus adesse mihi, largosque effundere fletus,
 raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
 pulvere, perque pedes traiectus lora tumentis.
 Ei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo
 Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli,
 vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignis,
 squalentem barbam et concretos sanguine crinis
 volneraque illa gerens, quae circum plurima muros
 accepit patrios. Ultro flens ipse videbar
 Compellare virum et maestas expromere voces:
 'O lux Dardaniae, spes O fidissima Teucrum,
 quae tantae tenuere morae? Quibus Hector ab oris
 exspectate venis? Ut te post multa tuorum
 funera, post varios hominumque urbisque labores
 defessi aspicimus! Quae causa indigna serenos
 foedavit voltus? Aut cur haec volnera cerno?'

Ille nihil, nec me quaerentem vana moratur,
 sed graviter gemitus imo de pectore ducens,
 'Heu fuge, nate dea, teque his, ait, eripe flammis.
 Hostis habet muros; ruit alto a culmine Troia.
 Sat patriae Priamoque datum: si Pergama dextra
 defendi possent, etiam hac defensa fuissent.

Sacra suosque tibi commendat Troia penatis:
 hos cape fatorum comites, his moenia quaere
 magna, pererrato statues quae denique ponto.'
 Sic ait, et manibus vittas Vestamque potentem
 aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Diverso interea miscentur moenia luctu,
 et magis atque magis, quamquam secreta parentis
 Anchisae domus arboribusque oblecta recessit,
 clarescunt sonitus, armorumque ingruit horror.
 Excitior somno, et summi fastigia tecti
 ascensu supero, atque arrectis auribus adsto:
 in segetem veluti cum flamma furentibus austris
 incidit, aut rapidus montano flumine torrens
 sternit agros, sternit sata laeta boumque labores,
 praecipitisque trahit silvas, stupet inscius alto
 accipiens sonitum saxi de vertice pastor.
 Tum vero manifesta fides, Danaumque patescunt
 insidiae. Iam Deiphobi dedit ampla ruinam
 Volcano superante domus; iam proximus ardet
 Ucalegon; Sigea igni freta lata relucet.
 Exoritur clamorque virum clangorque tubarum.
 Arma amens capio; nec sat rationis in armis,
 sed glomerare manum bello et concurrere in arcem
 cum sociis ardent animi; furor iraque mentem
 praecipitant, pulchrumque mori succurrit in armis.

Ecce autem telis Panthus elapsus Achivom,
 Panthus Othryades, arcis Phoebique sacerdos,
 sacra manu victosque deos parvumque nepotem
 ipse trahit, cursuque amens ad limina tendit.
 'Quo res summa, loco, Panthu? Quam prendimus arcem?'
 Vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit:
 'Venit summa dies et ineluctabile tempus
 Dardaniae: fuimus Troes, fuit Ilium et ingens
 gloria Teucrorum; ferus omnia Iuppiter Argos
 transtulit; incensa Danai dominantur in urbe.
 Arduus armatos mediis in moenibus adstans
 fundit equus, victorque Sinon incendia miscet
 insultans; portis alii bipatentibus adsunt,
 milia quot magnis umquam venere Mycenis;

obsedere alii telis angusta viarum
 oppositi; stat ferri acies mucrone corusco
 stricta, parata neci; vix primi proelia temptant
 portarum vigiles, et caeco Marte resistunt.'

Talibus Othryadae dictis et numine divom
 in flammis et in arma feror, quo tristis Erinys,
 ullo fremitus vocat et sublatus ad aethera clamor.
 Addunt se socios Rhipeus et maximus armis
 Epytus oblatus per lunam Hypanisque Dymasque,
 et lateri adglomerant nostro, iuvenisque Coroeus,
 Mygdonides: illis ad Troiam forte diebus
 venerat, insano Cassandrae incensus amore,
 et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat,
 infelix, qui non sponsae praecepta furentis
 audierit.

Quos ubi confertos audere in proelia vidi,
 incipio super his: 'Iuvenes, fortissima frustra
 pectora, si vobis audentem extrema cupido
 certa sequi, quae sit rebus fortuna videtis:
 excessere omnes, adytis arisque relictis,
 di, quibus imperium hoc steterat; succurritis urbi
 incensae; moriamur et in media arma ruamus.
 Una salus victis, nullam sperare salutem.'

Sic animis iuvenum furor additus: inde, lupi ceu
 raptores atra in nebula, quos improba ventris
 exegit caecos rabies, catulique relictis
 faucibus expectant siccis, per tela, per hostis
 vadimus haud dubiam in mortem, mediaeque tenemus
 urbis iter; nox atra cava circumvolat umbra.
 Quis cladem illius noctis, quis funera fando
 explicet, aut possit lacrimis aequare labores?
 Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos;
 plurima perque vias sternuntur inertia passim
 corpora, perque domos et religiosa deorum
 limina. Nec soli poenas dant sanguine Teucrici;
 quondam etiam victis reddit in praecordia virtus
 victoresque cadunt Danaï: crudelis ubique
 luctus, ubique pavor, et plurima mortis imago.

Primus se, Danaum magna comitante caterva,
 Androgeos offert nobis, socia agmina credens
 inscius, atque ultro verbis compellat amicis:
 'Festinate, viri: nam quae tam sera moratur
 segnities? Alii rapiunt incensa feruntque
 Pergama; vos celsis nunc primum a navibus itis.'
 Dixit, et extemplo, neque enim responsa dabantur
 fida satis, sensit medios delapsus in hostis.
 Obstipuit, retroque pedem cum voce repressit:
 improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
 pressit humi nitens, trepidusque repente refugit
 attollentem iras et caerula colla tumentem;
 haud secus Androgeos visu tremefactus abibat.
 Inruimus, densis et circumfundimur armis,
 ignarosque loci passim et formidine captos
 sternimus: adspirat primo fortuna labori.

Atque hic successu exsultans animisque Coroebus,
 'O socii, qua prima' inquit 'fortuna salutis
 monstrat iter, quoque ostendit se sequamur
 mutemus clipeos, Danaumque insignia nobis
 aptemus: dolus an virtus, quis in hoste requirat?
 Arma dabunt ipsi.' Sic fatus, deinde comantem
 Androgei galeam clipeique insigne decorum
 induitur, laterique Argivum accommodat ense.
 Hoc Rhipeus, hoc ipse Dymas omnisque iuventus
 laeta facit; spoliis se quisque recentibus armat.
 Vadimus immixti Danais haud numine nostro,
 multaue per caecam congressi proelia noctem
 conserimus, multos Danaum demittimus Orco.
 Diffugiunt alii ad navis, et litora cursu
 fida petunt: pars ingentem formidine turpi
 scandunt rursus equum et nota conduntur in alvo.

Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis!
 Ecce trahebatur passis Priameia virgo
 crinibus a templo Cassandra adytisque Minervae,
 ad caelum tendens ardentia lumina frustra,—
 lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
 Non tulit hanc speciem furiata mente Coroebus,

et sese medium iniecit periturus in agmen.
Consequimur cuncti et densis incurrimus armis.

Hic primum ex alto delubri culmine telis
nostrorum obruimur, oriturque miserrima caedes
armorum facie et Graiarum errore iubarum.
Tum Danai gemitu atque ereptae virginis ira
undique collecti invadunt, acerrimus Ajax,
et gemini Atridae, Dolopumque exercitus omnis;
adversi rupto ceu quondam turbine venti
confligunt, Zephyrusque Notusque et laetus Eois
Eurus equis; stridunt silvae, saevitque tridenti
spumeus atque imo Nereus ciet aequora fundo.
Illi etiam, si quos obscura nocte per umbram
fudimus insidiis totaque agitavimus urbe,
apparent; primi clipeos mentitaque tela
adgnoscent, atque ora sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero; primusque Coroebus
Penelei dextra divae armipotentis ad aram
procumbit; cadit et Rhipeus, iustissimus unus
qui fuit in Teucris et servantissimus aequi:
dis aliter visum; pereunt Hypanisque Dymasque
confixi a sociis; nec te tua plurima, Panthu,
labentem pietas nec Apollinis infula textit.
Iliaci cineres et flamma extrema meorum,
testor, in occasu vestro nec tela nec ullas
vitavisse vices Danaum, et, si fata fuissent
ut caderem, meruisse manu. Divellimur inde,
Iphitus et Pelias mecum, quorum Iphitus aevo
iam gravior, Pelias et volnere tardus Ulixi;
protinus ad sedes Priami clamore vocati.

Hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam
bella forent, nulli tota morerentur in urbe.
Sic Martem indomitum, Danaosque ad tecta ruentis
cernimus, obsessumque acta testudine limen.
Haerent parietibus scalae, postisque sub ipsos
nituntur gradibus, clipeosque ad tela sinistris
protecti obiciunt, prensant fastigia dextris.
Dardanidae contra turris ac tota domorum
culmina convellunt; his se, quando ultima cernunt,

extrema iam in morte parant defendere telis;
auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
devolvunt; alii strictis mucronibus imas
obsedere fores; has servant agmine denso.
Instaurati animi, regis succurrere tectis,
auxilioque levare viros, vimque addere victis.

Limen erat caecaeque fores et pervius usus
tectorum inter se Priami, postesque relict
a tergo, infelix qua se, dum regna manebant,
saepius Andromache ferre incommitata solebat
ad soceros, et avo puerum Astyanacta trahebat.
Evado ad summi fastigia culminis, unde
tela manu miseri iactabant inrita Teucri.
Turrim in praecipiti stantem summisque sub astra
eductam tectis, unde omnis Troia videri
et Danaum solitae naves et Achaia castra,
adgressi ferro circum, qua summa labantis
iuncturas tabulata dabant, convellimus altis
sedibus, impulimusque; ea lapsa repente ruinam
cum sonitu trahit et Danaum super agmina late
incidit: ast alii subeunt, nec saxa, nec ullum
telorum interea cessat genus.

Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
exsultat, telis et luce coruscus aena;
qualis ubi in lucem coluber mala gramina pastus
frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
nunc, positus novus exuviis nitidusque iuventa,
lubrica convolvit sublato pectore terga
arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis.
Una ingens Periphas et equorum agitator Achilles,
armiger Automedon, una omnis Scyria pubes
succedunt tecto, et flammas ad culmina iactant.
Ipse inter primos correpta dura bipenni
limina perrumpit, postisque a cardine vellit
aeratos; iamque excisa trabe firma cavavit
robora, et ingentem lato dedit ore fenestram.
Adparet domus intus, et atria longa patescunt;
adparent Priami et veterum penetralia regum,
armatosque vident stantis in limine primo.

At domus interior gemitu miseroque tumultu
 miscetur, penitusque cavae plangoribus aedes
 femineis ululant; ferit aurea sidera clamor.
 Tum pavidae tectis matres ingentibus errant;
 amplexaeque tenent postis atque oscula figunt.
 Instat vi patria Pyrrhus; nec claustra, neque ipsi
 custodes sufferre valent; labat ariete crebro
 ianua, et emoti procumbunt cardine postes.
 Fit via vi; rumpunt aditus, primosque trucidant
 immissi Danai, et late loca milite complent.
 Non sic, aggeribus ruptis cum spumeus amnis
 exiit, oppositasque evicit gurgite moles,
 fertur in arva furens cumulo, camposque per omnis
 cum stabulis armenta trahit. Vidi ipse furentem
 caede Neoptolemum geminosque in limine Atridas;
 vidi Hecubam centumque nurus, Priamumque per aras
 sanguine foedantem, quos ipse sacraverat, ignis.
 Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
 barbarico postes auro spoliisque superbi,
 procubuere; tenent Danai, qua deficit ignis.

Forsitan et Priami fuerint quae fata requiras.
 Urbis uti captae casum convolsaque vidit
 limina tectorum et medium in penetralibus hostem,
 arma diu senior desueta trementibus aevo
 circumdat nequiquam umeris, et inutile ferrum
 cingitur, ac densos fertur moriturus in hostis.
 Aedibus in mediis nudoque sub aetheris axe
 ingens ara fuit iuxtaque veterrima laurus,
 incumbens arae atque umbra complexa Penatis.
 Hic Hecuba et natae nequiquam altaria circum,
 praecipites atra ceu tempestate columbae,
 condensae et divom amplexae simulacra sedebant.
 Ipsum autem sumptis Priamum iuvenalibus armis
 ut vidit, 'Quae mens tam dira, miserrime coniunx,
 impulit his cingi telis? Aut quo ruis?' inquit;
 'Non tali auxilio nec defensoribus istis
 tempus eget, non, si ipse meus nunc adforet Hector.
 Huc tandem concede; haec ara tuebitur omnis,
 aut moriere simul.' Sic ore effata recepit
 ad sese et sacra longaeum in sede locavit.

Ecce autem elapsus Pyrrhi de caede Polites,
 unus natorum Priami, per tela, per hostis
 porticibus longis fugit, et vacua atria lustrat
 saucius: illum ardens infesto volnere Pyrrhus
 insequitur, iam iamque manu tenet et premit hasta.
 Ut tandem ante oculos evasit et ora parentum,
 concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
 Hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur,
 non tamen abstinuit, nec voci iraeque pepercit:
 'At tibi pro scelere,' exclamat, 'pro talibus ausis,
 di, si qua est caelo pietas, quae talia curet,
 persolvant grates dignas et praemia reddant
 debita, qui nati coram me cernere letum
 fecisti et patrios foedasti funere voltus.
 At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
 talis in hoste fuit Priamo; sed iura fidemque
 supplicis erubuit, corpusque exsanguie sepulchro
 reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.'

Sic fatus senior, telumque imbelli sine ictu
 coniecit, rauco quod protinus aere repulsum
 e summo clipei nequiquam umbone pependit.
 Cui Pyrrhus: 'Referes ergo haec et nuntius ibis
 Pelidae genitori; illi mea tristia facta
 degeneremque Neoptolemum narrare memento.
 Nunc morere.' Hoc dicens altaria ad ipsa trementem
 traxit et in multo lapsantem sanguine nati,
 implicuitque comam laeva, dextraque coruscum
 extulit, ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
 Haec finis Priami fatorum; hic exitus illum
 sorte tulit, Troiam incensam et prolapsa videntem
 Pergama, tot quondam populis terrisque superbum
 regnatorem Asiae. Iacet ingens litore truncus,
 avolsuque umeris caput, et sine nomine corpus.

At me tum primum saevus circumstetit horror
 Obstipui; subiit cari genitoris imago,
 ut regem aequaevum crudeli volnere vidi
 vitam exhalantem; subiit deserta Creusa,
 et direpta domus, et parvi casus Iuli.
 Respicio, et quae sit me circum copia lustris.

Deseruere omnes defessi, et corpora saltu
ad terram misere aut ignibus aegra dedere.

[Iamque adeo super unus eram, cum limina Vestae
servantem et tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida aspicio: dant clara incendia lucem
erranti passimque oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros
et poenas Danaum et deserti coniugis iras
praemetuens, Troiae et patriae communis Erinys,
abdiderat sese atque aris invisa sedebat.
Exarsere ignes animo; subit ira cadentem
ulcisci patriam et sceleratas sumere poenas.
'Scilicet haec Spartam incolumis patriasque Mycenae
aspiciet, partoque ibit regina triumpho,
coniugiumque, domumque, patres, natosque videbit,
Iliadum turba et Phrygiis comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus, Troia arserit igni?
Dardanium totiens sudarit sanguine litus?
Non ita: namque etsi nullum memorabile nomen
feminea in poena est, nec habet victoria laudem,
extinxisse nefas tamen et sumpsisse merentis
laudabor poenas, animumque explesse iuvabit
ultricies flammae, et cineres satiasse meorum.'

Talia iactabam, et furiata mente ferebar :]
cum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
obtulit et pura per noctem in luce refulsit
alma parens, confessa deam, qualisque videri
caelicolis et quanta solet, dextraque prehensum
continuit, roseoque haec insuper addidit ore:
'Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis, aut quonam nostri tibi cura recessit?
Non prius aspicias, ubi fessum aetate parentem
liqueris Anchisen; superet coniunxne Creusa,
Ascaniusque puer? Quos omnes undique Graiae
circum errant acies, et, ni mea cura resistat,
iam flammae tulerint inimicus et hauserit ensis.
Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacaenae
culpatusve Paris: divom inclementia, divom,
has evertit opes sternitque a culmine Troiam.

Aspice—namque omnem, quae nunc obducta tuenti
 mortalis hebetat visus tibi et umida circum
 caligat, nubem eripiam; tu ne qua parentis
 iussa time, neu praeceptis parere recusa:—
 hic, ubi disiectas moles avolsaque saxis
 saxa vides mixtoque undantem pulvere fumum.
 Neptunus muros magnoque emota tridenti
 fundamenta quatit, totamque a sedibus urbem
 eruit; hic Iuno Scaeas saevissima portas
 prima tenet, sociumque furens a navibus agmen
 ferro accincta vocat.
 Iam summas arces Tritonia, respice, Pallas
 insedit, nimbo effulgens et Gorgone saeva.
 Ipse pater Danais animos viresque secundas
 sufficit, ipse deos in Dardana suscitât arma.
 Eripe, nate, fugam, finemque impone labori.
 Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam.
 Dixerat, et spissis noctis se condidit umbris.
 Adparent dirae facies inimicaque Troiae
 numina magna deum.

Tum vero omne mihi visum considerare in ignis
 Ilium et ex imo imo verti Neptunia Troia;
 ac veluti summis antiquam in montibus ornum
 cum ferro accisam crebrisque bipennibus instant
 eruere agricolae certatim,—illa usque minatur
 et tremefacta comam concusso vertice nutat,
 volneribus donec paulatim evicta, supremum
 congemuit, traxitque iugis avolsa ruinam.
 Descendo, ac ducente deo flammam inter et hostis
 expedior; dant tela locum, flammaeque recedunt.

Atque ubi iam patriae perventum ad limina sedis
 antiquasque domos, genitor, quem tollere in altos
 optabam primum montis primumque petebam,
 abnegat excisa vitam producere Troia
 exsiliumque pati. 'Vos O, quibus integer aevi
 sanguis,' ait 'solidaeque suo stant robore vires,
 vos agitate fugam:
 me si caelicolae voluissent ducere vitam,
 has mihi servassent sedes. Satis una superque

vidimus exscidia et captae superavimus urbi.
Sic O, sic positum adfati discedite corpus.
Ipse manu mortem inveniam;
exuviasque petet;
Iam pridem invisus divis et inutilis annos
demoror, ex quo me divom pater atque hominum rex
fulminis adflavit ventis et contigit igni.'

Talia perstabat memorans, fixusque manebat.
Nos contra effusi lacrimis, coniunxque Creusa
Ascaniusque omnisque domus, ne vertere secum
cuncta pater fatoque urguenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoque et sedibus haeret in isdem.
Rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto:
nam quod consilium aut quae iam fortuna dabatur?
'Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
sperasti, tantumque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta Superis placet urbe relinqui,
et sedet hoc animo, perituraeque addere Troiae
teque tuosque iuvat, patet isti ianua leto,
iamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignis
eripis, ut mediis hostem in penetralibus, utque
Ascanium patremque meum iuxtaque Creusam
alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
Arma, viri, ferre arma; vocat lux ultima victos.
Reddite me Danaï; sinite instaurata revisam
proelia: Numquam omnes hodie moriemur inulti.'

Hinc ferro accingor rursus clipeoque sinistram
insertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine coniunx
haerebat, parvumque patri tendebat Iulum:
'Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum;
sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis,
hanc primum tutare domum. Cui parvus Iulus,
cui pater et coniunx quondam tua dicta relinquitur?'

Talia vociferans gemitu tectum omne replebat,
cum subitum dictuque oritur mirabile monstrum.
Namque manus inter maestorumque ora parentum

ecce levis summo de vertice visus Iuli
 fundere lumen apex, tactuque innoxia mollis
 lambere flamma comas et circum tempora pasci.
 Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem
 excutere et sanctos restinguere fontibus ignis.
 At pater Anchises oculos ad sidera laetus
 extulit, et caelo palmas cum voce tetendit:

'Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
 aspice nos; hoc tantum, et, si pietate meremur,
 da deinde auxilium, pater, atque haec omina firma.'
 Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
 intonuit laevum, et de caelo lapsa per umbras
 stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
 Illam, summa super labentem culmina tecti,
 cernimus Idaea claram se condere silva
 signantemque vias; tum longo limite sulcus
 dat lucem, et late circum loca sulphure fumant.
 Hic vero victus genitor se tollit ad auras,
 adfaturque deos et sanctum sidus adorat.
 'Iam iam nulla mora est; sequor et qua ducitis adsum.
 Di patrii, servate domum, servate nepotem.
 Vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troia est.
 Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.'

Dixerat ille; et iam per moenia clarior ignis
 auditur, propiusque aestus incendia volvunt.
 'Ergo age, care pater, cervici imponere nostrae;
 ipse subibo umeris, nec me labor iste gravabit:
 quo res cumque cadent, unum et commune periculum,
 una salus ambobus erit. Mihi parvus Iulus
 sit comes, et longe servet vestigia coniunx:
 vos, famuli, quae dicam, animis advertite vestris.
 Est urbe egressis tumulus templumque vetustum
 desertae Cereris, iuxtaque antiqua cupressus
 religione patrum multos servata per annos.
 Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
 Tu, genitor, cape sacra manu patriosque Penatis;
 me, bello e tanto digressum et caede recenti,
 attrectare nefas, donec me flumine vivo
 abluero.'

Haec fatus, latos umeros subiectaque colla
 veste super fulvique insternor pelle leonis,
 succedoque oneri; dextrae se parvus Iulus
 implicuit sequiturque patrem non passibus aequis;
 pone subit coniunx: ferimur per opaca locorum;
 et me, quem dudum non ulla iniecta movebant
 tela neque adverso glomerati ex agmine Grai,
 nunc omnes terrent aurae, sonus excitat omnis
 suspensum et pariter comitique onerique timentem.

Iamque propinquabam portis, omnemque videbar
 evasisse viam, subito cum creber ad auris
 visus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram
 prospiciens; 'Nate' exclamat, 'fuge nate, propinquant.
 Ardentis clipeos atque aera micantia cerno!'—
 Hic mihi nescio quod trepidum male numen amicum
 confusam eripuit mentem. Namque avia cursu
 dum sequor, et nota excedo regione viarum,
 heu, misero coniunx fatone erepta Creusa
 substitit, erravitne via, seu lassa resedit,
 incertum; nec post oculis est reddita nostris.
 Nec prius amissam respexi animumque reflexi,
 quam tumulum antiquae Cereris sedemque sacratam
 venimus; hic demum collectis omnibus una
 defuit, et comites natumque virumque fefellit.
 Quem non incusavi amens hominumque deorumque,
 aut quid in eversa vidi crudelius urbe?
 Ascanium Anchisenque patrem Teucrosque Penatis
 commendo sociis et curva valle recondo;
 ipse urbem repeto et cingor fulgentibus armis.
 Stat casus renovare omnis, omnemque reverti
 per Troiam, et rursus caput obiectare periclis.

Principio muros obscuraque limina portae,
 qua gressum extuleram, repeto, et vestigia retro
 observata sequor per noctem et lumine lustrum.
 Horror ubique animo, simul ipsa silentia terrent.
 Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
 me refero: inruerant Danai, et tectum omne tenebant.
 Illicet ignis edax summa ad fastigia vento
 volvitur; exsuperant flammae, furit aestus ad auras.

Procedo	et	Priami	sedes	arcemque	reviso.
Et	iam	porticibus	vacuis	Iunonis	asylo
custodes	lecti	Phoenix	et	dirus	Ulixes
praedam	adservabant.	Huc	undique	Troia	gaza
incensis	erepta	adytis,	mensaeque		deorum,
crateresque	auro	solidi,	captivaque		vestis
congeritur;	pueri	et	pavidae	longo	ordine
stant circum.					matres

Ausus	quin	etiam	voces	iactare	per	umbram
implevi		clamore	vias,	maestusque		Creusam
nequiquam		ingeminans	iterumque	iterumque		vocavi.
Quaerenti	et	tectis	urbis	sine	fine	furenti
infelix	simulacrum	atque	ipsius	umbra		Creusae
visa	mihi	ante	oculos	et	nota	maior
Obstipui,		steteruntque	comae	et	vox	faucibus
[Tum	sic	adfari	et	curas	his	demere
'Quid		tantum	insano	iuvat		indulgere
O	dulcis	coniunx?	Non	haec	sine	numine
eveniunt;	nec	te	hinc	comitem		asportare
fas,	aut	ille	sinit	superi		regnator
Longa	tibi	exsilia,	et	vastum	maris	aequor
et	terram	Hesperiam	venies,	ubi		Lydius
inter	opima	virum	leni	fluit		agmine
illic	res	laetae	regnumque	et		regia
parta	tibi.	Lacrimas	dilectae			pelle
Non	ego	Myrmidonum	sedes			Dolopumve
aspiciam,		aut	Graiis	servitum		matribus
Dardanis,		et	divae			Veneris
Sed	me	magna	deum	genetrix	his	detinet
iamque	vale,	et	nati	serva		communis
Haec	ubi	dicta	dedit,	lacrimantem	et	multa
dicere		deseruit,	tenuisque	recessit		in
Ter	conatus	ibi	collo	dare		bracchia
ter	frustra	comprensa	manus			effugit
par levibus ventis volucrique simillima somno.						imago,

Sic	demum	socios	consumpta	nocte	reviso.
Atque	hic	ingentem	comitum	adfluxisse	novorum
invenio	admirans	numerum,		matresque	virosque,
collectam	exsilio	pubem,		miserabile	volgus.

Undique convenere, animis opibusque parati,
in quascumque velim pelago deducere terras.
Iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae
ducebatque diem, Danaique obsessa tenebant
limina portarum, nec spes opis ulla dabatur;
cessi, et sublato montes genitore petivi.

PUBLI VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER III

POSTQUAM res Asiae Priamique evertere gentem
immeritam visum Superis, ceciditque superbum
Ilium, et omnis humo fumat Neptunia Troia,
diversa exsilia et desertas quaerere terras
auguriis agimur divom, classemque sub ipsa
Antandro et Phrygiae molimur montibus Idae,
incerti, quo fata ferant, ubi sistere detur,
contrahimusque viros. Vix prima inceperat aestas,
et pater Anchises dare fatis vela iubebat;
litora cum patriae lacrimans portusque relinquo
et campos, ubi Troia fuit: feror exsul in altum
cum sociis natoque Penatibus et magnis dis.

Terra procul vastis colitur Mavortia campis,
Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo,
hospitum antiquum Troiae sociique Penates,
dum Fortuna fuit. Feror huc, et litore curvo
moenia prima loco, fatis ingressus iniquis,
Aeneadasque meo nomen de nomine fingo.

Sacra Dionaeae matri divisque ferebam
auspiciis coeptorum operum, superoque nitentem

caelicolum regi mactabam in litore taurum.
 Forte fuit iuxta tumulus, quo cornea summo
 virgulta et densis hastilibus horrida myrtus.
 Accessi, viridemque ab humo convellere silvam
 conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras,
 horrendum et dictu video mirabile monstrum.
 Nam, quae prima solo ruptis radicibus arbos
 vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttae,
 et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
 membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.
 Rursus et alterius lentum convellere vimen
 insequor, et causas penitus temptare latentis:
 ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
 Multa movens animo nymphas venerabar agrestis
 Gradivumque patrem, Geticis qui praesidet arvis,
 rite secundarent visus omenque levarent.
 Tertia sed postquam maiore hastilia nisu
 adgredior, genibusque adversae obluctor harenae—
 eloquar, an sileam?—gemitus lacrimabilis imo
 auditur tumulo, et vox reddita fertur ad auris:
 'Quid miserum, Aenea, laceras? Iam parce sepulto;
 parce pias scelerare manus. Non me tibi Troia
 externum tulit, aut cruor hic de stipite manat.
 Heu, fuge crudelis terras, fuge litus avarum:
 nam Polydorus ego; hic confixum ferrea textit
 telorum seges et iaculis increvit acutis.'

Tum vero ancipiti mentem formidine pressus
 obstipui, steteruntque comae et vox faucibus haesit.
 Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
 infelix Priamus furtim mandarat alendum
 Threicio regi, cum iam diffideret armis
 Dardaniae, cingique urbem obsidione videret.
 Ille, ut opes fractae Teucrum, et Fortuna recessit,
 res Agamemnonias victriciaque arma secutus,
 fas omne abrumpit; Polydorum obtruncat, et auro
 vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis,
 auri sacra fames? Postquam pavor ossa reliquit,
 delectos populi ad proceres primumque parentem
 monstra deum refero, et quae sit sententia posco.
 Omnibus idem animus, scelerata excedere terra,

linqui pollutum hospitium, et dare classibus austros.
 Ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
 aggeritur tumulo tellus; stant Manibus arae,
 caeruleis maestae vittis atraque cupresso,
 et circum Iliades crinem de more solutae;
 inferimus tepido spumantia cymbia lacte
 sanguinis et sacri pateras, animamque sepulchro
 condimus, et magna supremum voce ciemus.

Inde, ubi prima fides pelago, placataque venti
 dant maria et lenis crepitans vocat Auster in altum,
 deducunt socii navis et litora complent:
 provehimur portu, terraeque urbesque recedunt.
 Sacra mari colitur medio gratissima tellus
 Nereidum matri et Neptuno Aegaeo,
 quam pius arquitegens oras et litora circum
 errantem Mycono e celsa Gyaroque revinxit,
 immotamque coli dedit et contemnere ventos.
 Huc feror; haec fessos tuto placidissima portu
 accipit: egressi veneramur Apollinis urbem.
 Rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos
 vittis et sacra redimitus tempora lauro,
 occurrit; veterem Anchisen agnovit amicum.
 Iungimus hospitio dexteras, et tecta subimus.

Templa dei saxo venerabar structa vetusto:
 'Da propriam, Thymbraee, domum; da moenia fessis
 et genus et mansuram urbem; serva altera Troiae
 Pergama, reliquias Danaum atque immitis Achilli.
 Quem sequimur? Quove ire iubes? Ubi ponere sedes?
 Da, pater, augurium, atque animis inlabere nostris.'

Vix ea fatus eram: tremere omnia visa repente,
 liminaque laurusque dei, totusque moveri
 mons circum, et mugire adytis cortina reclusis.
 Submissi petimus terram, et vox fertur ad auris:
 'Dardanidae duri, quae vos a stirpe parentum
 prima tulit tellus, eadem vos ubere laeto
 accipiet reduces. Antiquam exquirite matrem:
 hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris,
 et nati natorum, et qui nascentur ab illis.'

Haec Phoebus; mixtoque ingens exorta tumultu
 laetitia, et cuncti quae sint ea moenia quaerunt,
 quo Phoebus vocet errantis iubeatque reverti?
 Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum,
 'Audite, O proceres' ait 'et spes discite vestras:
 Creta Iovis magni medio iacet insula ponto;
 mons Idaeus ubi, et gentis cunabula nostrae.
 Centum urbes habitant magnas, uberrima regna;
 maximus unde pater, si rite audita recordor,
 Teucrus Rhoeteas primum est advectus in oras,
 optavitque locum regno. Nondum Ilium et arces
 Pergameae steterant; habitabant vallibus imis.
 hinc mater cultrix Cybeli Corybantiaque aera
 Idaeumque nemus; hinc fida silentia sacris,
 et iuncti currum dominae subiere leones.
 Ergo agite, et, divom ducunt qua iussa, sequamur;
 placemus ventos et Gnasia regna petamus.
 Nec longo distant cursu; modo Iuppiter adsit,
 tertia lux classem Cretaeis sistet in oris.'
 Sic fatus, meritos aris mactavit honores,
 taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo
 nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.

Fama volat pulsum regnis cessisse paternis
 Idomeneae ducem, desertaque litora Cretae
 hoste vacare domos, sedesque adstare relictas.
 Linquimus Ortygiae portus, pelagoque volamus,
 bacchatamque iugis Naxon viridemque Donysam,
 Olearon, niveamque Paron, sparsasque per aequor
 Cycladas, et crebris legimus freta consita terris.
 Nauticus exoritur vario certamine clamor;
 hortantur socii: "Cretam proavosque petamus!"
 Prosequitur surgens a puppi ventus euntis
 et tandem antiquis Curetum adlabimur oris.
 Ergo avidus muros optatae molior urbis,
 Pergameamque voco, et laetam cognomine gentem
 hortor amare focos arcemque attollere tectis.

Iamque fere sicco subductae litore puppes;
 conubiis arvisque novis operata iuventus;
 iura domosque dabam: subito cum tabida membris,

corrupto caeli tractu, miserandaque venit
 arboribusque satisque lues et letifer annus.
 Linquebant dulcis animas, aut aegra trahebant
 corpora; tum sterilis exurere Sirius agros;
 arebant herbae, et victum seges aegra negabat.
 Rursus ad oraculum Ortygiae Phoebumque remenso
 hortatur pater ire mari, veniamque precari:
 quam fessis finem rebus ferat; unde laborum
 temptare auxilium iubeat; quo vertere cursus.

Nox erat, et terris animalia somnus habebat:
 effigies sacrae divom Phrygiique Penates,
 quos mecum a Troia mediisque ex ignibus urbis
 extuleram, visi ante oculos adstare iacentis
 in somnis, multo manifesti lumine, qua se
 plena per insertas fundebat luna fenestras;
 tum sic adfari et curas his demere dictis:
 'Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
 hic canit, et tua nos en ultro ad limina mittit.
 Nos te, Dardania incensa, tuaque arma secuti,
 nos tumidum sub te permensi classibus aequor,
 idem venturos tollemus in astra nepotes,
 imperiumque urbi dabimus: tu moenia magnis
 magna para, longumque fugae ne linque laborem.
 Mutandae sedes: non haec tibi litora suasit
 Delius, aut Cretae iussit considerare Apollo.
 Est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt,
 terra antiqua, potens armis atque ubere glabrae;
 Oenotri coluere viri; nunc fama minores
 Italiam dixisse ducis de nomine gentem:
 hae nobis propriae sedes; hinc Dardanus ortus,
 Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum.
 Surge age, et haec laetus longaevo dicta parenti
 haud dubitanda refer: Corythum terrasque requirat
 Ausonias; Dictaea negat tibi Iuppiter arva.'

Talibus attonitus visis et voce deorum—
 nec sopor illud erat, sed coram adgnosceret voltus
 velatasque comas praesentiaque ora videbar;
 tum gelidus toto manabat corpore sudor
 corripio e stratis corpus, tendoque supinas

ad caelum cum voce manus, et munera libo
 intemerata focis. Perfecto laetus honore
 Anchisen facio certum, remque ordine pando.
 Adgnovit prolem ambiguum geminosque parentes,
 seque novo veterum deceptum errore locorum.
 Tum memorat: 'Nate, Iliacis exercite fati,
 sola mihi talis casus Cassandra canebat.
 Nunc repeto haec generi portendere debita nostro,
 et saepe Hesperiam, saepe Itala regna vocare.
 Sed quis ad Hesperiae venturos litora Teucros
 crederet, aut quem tum vates Cassandra moveret?
 Cedamus Phoebo, et moniti meliora sequamur.'
 Sic ait, et cuncti dicto paremus ovantes.
 Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis
 vela damus, vastumque cava trabe currimus aequor.

Postquam altum tenere rates, nec iam amplius ullae
 adparent terrae, caelum undique et undique pontus,
 tum mihi caeruleus supra caput adstitit imber,
 noctem hiememque ferens, et inhorruit unda tenebris.
 Continuo venti volvunt mare, magnaue surgunt
 aequora; dispersi iactamur gurgite vasto;
 involvere diem nimbi, et nox umida caelum
 abstulit; ingeminant abruptis nubibus ignes.
 Excutimur cursu, et caecis erramus in undis.
 Ipse diem noctemque negat discernere caelo,
 nec meminisse viae media Palinurus in unda.
 Tris adeo incertos caeca caligine soles
 erramus pelago, totidem sine sidere noctes.
 Quarto terra die primum se attollere tandem
 visa, aperire procul montis, ac volvere fumum.
 Vela cadunt, remis insurgimus; haud mora nautae
 adnixa torquent spumas et caerula verrunt.

Servatum ex undis Strophadum me litora primum
 accipiunt; Strophades Graio stant nomine dictae,
 insulae Ionio in magno, quas dira Celaeno
 Harpyiaeque colunt aliae, Phineia postquam
 clausa domus, mensasque metu liquere priores.
 Tristius haud illis monstrum, nec saevior ulla
 pestis et ira deum Stygiis sese extulit undis.

Virginei proluviae, ora fame.	volucrum uncaequae	vultus, manus,	et	foedissima pallida	ventris semper
-------------------------------------	-----------------------	-------------------	----	-----------------------	-------------------

Huc laeta caprigenumque Inruimus in exstruimusque At Harpyiae, diripiuntque immundo; Rursum arboribus instruimus rursum turba polluit edico, Haud disponunt Ergo litora, aere obscenas sed accipiunt, semesam	ubi boum ferro, partem subitae et in clausi ex sonans ore et secus ubi dat cavo. neque celerique	delati passim pecus et praedamque toros, horrifico magnis dapes, vox secessu circum mensas diverso praedam dapes. dira ac enses delapsae signum Invadunt socii, et nova proelia temptant, volucres: tergo lapsae	nullo custode per divos Iovem; dapibusque lapsu de quatiunt contactuque taetrum dira inter odorem. cavata, umbris, ignem: latebris uncis, capessant, gerendum. herbam condunt. dedere alta temptant, volucres: tergo lapsae	portus campis armenta ipsumque tum litore curvo opimis. adsunt alas, foedant omnia foedant odorem. cavata, umbris, ignem: latebris uncis, capessant, gerendum. herbam condunt. dedere alta temptant, volucres: tergo lapsae	intravimus, ecce videmus, herbas. vocamus curvo opimis. adsunt alas, foedant omnia foedant odorem. cavata, umbris, ignem: latebris uncis, capessant, gerendum. herbam condunt. dedere alta temptant, volucres: tergo lapsae
--	---	---	---	---	--

semesam praedam et vestigia foeda relinquunt.

Una infelix 'Bellum Laomedontiadae, et Accipite quae praedixit, Italiam ibitis	in vates, etiam patrio ergo Phoebo vobis cursu Italiam,	praeclsa rumpitque pro caede bellumne Harpyias animis atque omnipotens, Furiarum ego petitis, portusque	consedit hanc boum stratisque inferre pellere mea figite dicta, Apollo pando. vocatis licebit;	rupe pectore stratisque inferre pellere mea figite dicta, Apollo pando. vocatis licebit;	Celaeno, vocem: iuvencis, paratis, regno? dicta, Apollo pando. vocatis licebit;
---	---	---	--	---	--

sed non ante datam cingetis moenibus urbem,
quam vos dira fames nostraeque iniuria caedis
ambesas subigat malis absumere mensas.'
Dixit, et in silvam pennis ablata refugit.

At sociis subita gelidus formidine sanguis
deriguit; cecidere animi, nec iam amplius armis,
sed votis precibusque iubent exposcere pacem,
sive deae, seu sint dirae obscenaque volucres.
Et pater Anchises passis de litore palmis
numina magna vocat, meritosque indicit honores:
'Di, prohibete minas; di, talem avertite casum,
et placidi servate pios!' Tum litore funem
deripere, excussosque iubet laxare rudentes.
Tendunt vela Noti; fugimus spumantibus undis,
qua cursum ventusque gubernatorque vocabat.
Iam medio adparet fluctu nemorosa Zacynthos
Dulichiumque Sameque et Neritos ardua saxis.
Effugimus scopulos Ithacae, Laertia regna,
et terram altricem saevi exsecramur Ulixi.
Mox et Leucatae nimbose cacumina montis
et formidatus nautis aperitur Apollo.
Hunc petimus fessi et parvae succedimus urbi;
ancora de prora iacitur, stant litore puppes.

Ergo insperata tandem tellure potiti,
lustramurque Iovi votisque incendimus aras,
Actiaque Iliacis celebramus litora ludis.
Exercent patrias oleo labente palaestras
nudati socii; iuvat evasisse tot urbes
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostis.
Interea magnum sol circumvolvitur annum,
et glacialis hiemps aquilonibus asperat undas.
Aere cavo clipeum. magni gestamen Abantis,
postibus adversis figo, et rem carmine signo:
AENEAS HAEC DE DANAIS VICTORIBVS ARMA.
Linquere tum portus iubeo et considerare transtris:
certatim socii feriunt mare et aequora verrunt.
Protinus aerias Phaeacum abscondimus arces,
litoraque Epiri legimus portuque subimus
Chaonio, et celsam Buthroti accedimus urbem.

Hic incredibilis rerum fama occupat auris,
 Priamiden Helenum Graias regnare per urbes,
 coniugio Aeacidae Pyrrii sceptrisque potitum,
 et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
 Obstipui, miroque incensum pectus amore,
 compellare virum et casus cognoscere tantos.
 Progredior portu, classis et litora linquens,
 sollemnis cum forte dapes et tristia dona
 ante urbem in luco falsi Simoentis ad undam
 libabat cineri Andromache, Manisque vocabat
 Hectoreum ad tumulum, viridi quem caespite inanem
 et geminas, causam lacrimis, sacraverat aras.

Ut me conspexit venientem et Troia circum
 arma amens vidit, magnis exterrita monstris
 deriguit visu in medio, calor ossa reliquit;
 labitur, et longo vix tandem tempore fatur:
 'Verane te facies, verus mihi nuntius adfers,
 nate dea? Vivisne, aut, si lux alma recessit,
 Hector ubi est?' Dixit, lacrimasque effudit et omnem
 implevit clamore locum. Vix pauca furenti
 subicio, et raris turbatus vocibus hisco:
 'vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco;
 ne dubita, nam vera vides.
 Heu, quis te casus deiectam coniuge tanto
 excipit, aut quae digna satis fortuna revisit
 Hectoris Andromachen? Pyrrhin' conubia servas?'

Deiecit voltum et demissa voce locuta est:
 'O felix una ante alias Priameia virgo,
 hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
 iussa mori, quae sortitus non pertulit ullos,
 nec victoris eri tetigit captiva cubile!
 nos, patria incensa, diversa per aequora vectae,
 stirpis Achilleae fastus iuvenemque superbum,
 servitio enixae, tulimus: qui deinde, secutus
 Ledaeam Hermionen Lacedaemoniosque hymenaeos,
 me famulo famulamque Heleno transmisit habendam.
 Ast illum, ereptae magno inflammatus amore
 coniugis et scelerum Furiis agitatus, Orestes
 excipit incautum patriasque obtruncat ad aras.

Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
 pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos
 Chaoniamque omnem Troiano a Chaone dixit,
 Pergamaque Iliacamque iugis hanc addidit arcem.
 Sed tibi qui cursum venti, quae fata dedere?
 Aut quisnam ignarum nostris deus adpulit oris?
 Quid puer Ascanius? superatne et vescitur aura,
 quem tibi iam Troia—
 Ecqua tamen puero est amissae cura parentis?
 Ecquid in antiquam virtutem animosque virilis
 et pater Aeneas et avunculus excitat Hector?

Talia fundebat lacrimans longosque ciebat
 incassum fletus, cum sese a moenibus heros
 Priamides multis Helenus comitantibus adfert,
 adgnoscitque suos, laetusque ad limina ducit,
 et multum lacrimas verba inter singula fundit.
 Procedo, et parvam Troiam simulataque magnis
 Pergama, et arentem Xanthi cognomine rivum
 adgnosco, Scaeaque amplector limina portae.
 Nec non et Teucri socia simul urbe fruuntur:
 illos porticibus rex accipiebat in amplis;
 aulai medio libabant pocula Bacchi,
 impositis auro dapibus, paterasque tenebant.

Iamque dies alterque dies processit, et aurae
 vela vocant tumidoque inflatur carbasus austro.
 His vatem adgredior dictis ac talia quaeso:
 'Troiugena, interpres divom, qui numina Phoebi,
 qui tripodas, Clarii laurus, qui sidera sentis,
 et volucrum linguas et praepetis omina pennae,
 fare age—namque omnem cursum mihi prospera dixit
 religio, et cuncti suaserunt numine divi
 Italiam petere et terras temptare repostas:
 sola novum dictuque nefas Harpyia Celaeno
 prodigium canit, et tristis denuntiat iras,
 obscenamque famem—quae prima pericula vito?
 Quidve sequens tantos possim superare labores?'

Hic Helenus, caesis primum de more iuvcnis,
 exorat pacem divom, vittasque resolvit
 sacрати capitis, meque ad tua limina, Phoebe,

ipse manu multo suspensum numine ducit,
atque haec deinde canit divino ex ore sacerdos:

'Nate dea,—nam te maioribus ire per altum
auspiciis manifesta fides: sic fata deum rex
sortitur, volvitque vices; is vertitur ordo—
pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustres
aequora et Ausonio possis considerare portu,
expediam dictis; prohibent nam cetera Parcae
scire Helenum farique vetat Saturnia Iuno.
Principio Italiam, quam tu iam rere propinquam
vicinosque, ignare, paras invadere portus,
longa procul longis via dividit invia terris.
Ante et Trinacria lentandus remus in unda,
et salis Ausonii lustrandum navibus aequor,
infernique lacus, Aeaeaeque insula Circae,
quam tuta possis urbem componere terra:
signa tibi dicam, tu condita mente teneto:
cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
litoreis ingens inventa sub ilicibus sus
triginta capitum fetus enixa iacebit.
alba, solo recubans, albi circum ubera nati,
is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
Nec tu mensarum morsus horresce futuros:
fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo.

'Has autem terras, Italique hanc litoris oram,
proxuma quae nostri perfunditur aequoris aestu,
effuge; cuncta malis habitantur moenia Grai.
Hic et Narycii posuerunt moenia Locri,
et Sallentinos obsedit milite campos
Lyctius Idomeneus; hic illa ducis Meliboei
parva Philoctetae subnixa Petelia muro.
Quin, ubi transmissae steterint trans aequora classes,
et positis aris iam vota in litore solves,
purpureo velare comas adopertus amictu,
ne qua inter sanctos ignis in honore deorum
hostilis facies occurrat et omina turbet.
Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto:
hac casti maneant in religione nepotes.

'Ast ubi digressum Siculae te admoverit orae
 ventus, et angusti rarescent claustra Pelori,
 laeva tibi tellus et longo laeva petantur
 aequora circuitu: dextrum fuge litus et undas.
 Haec loca vi quondam et vasta convolsa ruina—
 tantum aevi longinqua valet mutare vetustas—
 dissiluisse ferunt, cum protinus utraque tellus
 una foret; venit medio vi pontus et undis
 Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque et urbes
 litore diductas angusto interluit aestu.
 Dextrum Scylla latus, laevum implacata Charybdis
 obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
 sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
 erigit alternos et sidera verberat unda.
 At Scyllam caecis cohibet spelunca latebris,
 ora exsertantem et navis in saxa trahentem.
 Prima hominis facies et pulchro pectore virgo
 pube tenus, postrema immani corpore pristis,
 delphinum caudas utero commissa luporum.
 Praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni
 cessantem, longos et circumflectere cursus,
 quam semel informem vasto vidisse sub antro
 Scyllam, et caeruleis canibus resonantia saxa.

'Praeterea, si qua est Heleno prudentia, vati
 si qua fides, animum si veris implet Apollo,
 unum illud tibi, nate dea, proque omnibus unum
 praedicam, et repetens iterumque iterumque monebo:
 Iunonis magnae primum prece numen adora;
 Iunoni cane vota libens, dominamque potentem
 supplicibus supera donis: sic denique victor
 Trinacria finis Italos mittere relictas.

'Huc ubi delatus Cumaeam accesseris urbem,
 divinosque lacus, et Averna sonantia silvis,
 insanam vatem aspicias, quae rupe sub ima
 fata canit, foliisque notas et nomina mandat.
 Quaecumque in foliis descripsit carmina virgo,
 digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit.
 Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt;
 verum eadem, verso tenuis cum cardine ventus

impulit et teneras turbavit ianua frondes,
 numquam deinde cavo volitantia prendere saxo,
 nec revocare situs aut iungere carmina curat:
 inconsulti abeunt, sedemque odere Sibyllae.
 Hic tibi ne qua morae fuerint dispendia tanti,—
 quamvis increpitent socii, et vi cursus in altum
 vela vocet, possisque sinus implere secundos,—
 quin adeas vatem precibusque oracula poscas
 ipsa canat, vocemque volens atque ora resolvat.
 Illa tibi Italiae populos venturaque bella,
 et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem
 expediet, cursusque dabit venerata secundos.
 Haec sunt, quae nostra liceat te voce moneri.
 Vade age, et ingentem factis fer ad aethera Troiam.'

Quae postquam vates sic ore effatus amico est,
 dona dehinc auro gravia sectoque elephanto
 imperat ad navis ferri, stipatque carinis
 ingens argentum, Dodonaeosque lebetas,
 lorica consertam hamis auroque trilicem,
 et conum insignis galeae cristasque comantis,
 arma Neoptolemi; sunt et sua dona parenti.
 Addit equos, additque duces;
 remigium supplet; socios simul instruit armis.

Interea classem velis aptare iubebat
 Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.
 Quem Phoebi interpret multo compellat honore:
 'Coniugio, Anchise, Veneris dignate superbo,
 cura deum, bis Pergameis erepte ruinis,
 ecce tibi Ausoniae tellus; hanc arripe velis.
 Et tamen hanc pelago praeterlabare necesse est;
 Ausoniae pars illa procul, quam pandit Apollo.
 Vade' ait 'O felix nati pietate. Quid ultra
 provehor, et fando surgentis demoror austros?'

Nec minus Andromache digressu maesta supremo
 fert picturatas auri subtemine vestes
 et Phrygiam Ascanio chlamydem (nec cedit honore),
 textilibusque onerat donis, ac talia fatur:
 'Accipe et haec, manuum tibi quae monumenta mearum
 sint, puer, et longum Andromachae testentur amorem,

coniugis Hectoreae. Cape dona extrema tuorum,
O milli sola mei super Astyanactis imago:
sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat;
et nunc aequali tecum pubesceret aevo.'

Hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis:
'Vivite felices, quibus est fortuna peracta
iam sua; nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies; nullum maris aequor arandum,
arva neque Ausoniae semper cedentia retro
quaerenda. Effigiem Xanthi Troiamque videtis
quam vestrae fecere manus, melioribus, opto,
auspiciis, et quae fuerit minus obvia Graiis.
Si quando Thybrim vicinaque Thybridis arva
intraro, gentique meae data moenia cernam,
cognatas urbes olim populosque propinquos,
Epiro, Hesperia, quibus idem Dardanus auctor
atque idem casus, unam faciemus utramque
Troiam animis; maneat nostros ea cura nepotes.'

Provehimur pelago vicina Ceraunia iuxta,
unde iter Italiam cursusque brevissimus undis.
Sol ruit interea et montes umbrantur opaci;
sternimur optatae gremio telluris ad undam,
sortiti remos, passimque in litore sicco
corpora curamus; fessos sopor inrigat artus.
Necdum orbem medium Nox horis acta subibat:
haud segnis strato surgit Palinurus et omnis
explorat ventos, atque auribus aera captat;
sidera cuncta notat tacito labentia caelo,
Arcturum pluviasque Hyadas geminosque Triones,
armatumque auro circumspicit Oriona.
Postquam cuncta videt caelo constare sereno,
dat clarum e puppi signum; nos castra movemus,
temptamusque viam et velorum pandimus alas.

Iamque rubescebat stellis Aurora fugatis,
cum procul obscuros collis humilemque videmus
Italiam. "Italiam" primus conclamat Achates,
"Italiam" laeto socii clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratera corona
induit, implevitque mero, divosque vocavit

stans celsa in puppi:
 'Di maris et terrae tempestatumque potentes,
 ferte viam vento facilem et spirate secundi.'
 Crebrescunt optatae aurae portusque patescit
 iam propior, templumque adparet in arce Minervae.
 Vela legunt socii et proras ad litora torquent.
 Portus ab Euroo fluctu curvatus in arcum,
 obiectae salsa spumant aspargine cautes;
 ipse latet; gemino demittunt bracchia muro
 turriti scopuli, refugitque ab litore templum.
 Quattuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
 tondentis campum late, candore nivali.
 Et pater Anchises: 'Bellum, O terra hospita, portas
 bello armantur equi, bellum haec armenta minantur.
 Sed tamen idem olim curru succedere sueti
 quadrupedes, et frena iugo concordia ferre;
 spes et pacis' ait. Tum numina sancta precamur
 Palladis armisonae, quae prima accepit ovantis,
 et capita ante aras Phrygio velamur amictu;
 praeceptisque Heleni, dederat quae maxima, rite
 Iunoni Argivae iussos adolemus honores.

Haud mora, continuo perfectis ordine votis,
 cornua velatarum obvertimus antemarum,
 Graiugenumque domos suspectaque linquimus arva.
 Hinc sinus Herculei (si vera est fama) Tarenti
 cernitur; attollit se diva Lacinia contra,
 Caulonisque arces et navifragum Scylaceum.
 Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Aetna,
 et gemitum ingentem pelagi pulsataque saxa
 audimus longe fractasque ad litora voces,
 exsultantque vada, atque aestu miscentur harenae.
 Et pater Anchises: 'Nimirum haec illa Charybdis:
 hos Helenus scopulos, haec saxa horrenda canebat.
 Eripite, O socii, pariterque insurgite remis!'

Haud minus ac iussi faciunt, primusque rudentem
 contorsit laevas proram Palinurus ad undas.
 laevam cuncta cohors remis ventisque petivit.
 Tollimur in caelum curvato gurgite, et idem
 subducta ad Manis imos desedimus unda.

Ter	scopuli	clamorem	inter	cava	saxa	dedere:
ter	spumam	elisam	et	rorantia	vidimus	astra.
Interea	fessos	ventus		cum	sole	reliquit,

ignarique viae Cyclopum adlabimur oris.

Portus	ab	accessu	ventorum	immotus	et	ingens
ipse;	sed	horrificis	iuxta	tonat	Aetna	ruinis;
interdumque		atram	prorumpit	ad	aethera	nubem,
turbine	fumantem		piceo	et	candente	favilla,
attollitque	globos		flammarum	et	sidera	lambit;
interdum	scopulos		avolsaque		viscera	montis
erigit	eructans,		liquefactaque	saxa	sub	auras
cum	gemitu	glomerat,	fundoque		exaestuat	imo.
Fama	est	Enceladi	semustum		fulmine	corpus
urgueri	mole	hac,	ingentemque		insuper	Aetnam
impositam		ruptis	flammam		exspirare	caminis;
et fessum		quotiens	mutet	latus,	intremere	omnem
murmure	Trinacriam,		et caelum		subtexere	fumo.
Noctem	illam	tecti	silvis		immania	monstra
perferimus,	nec	quae	sonitum	det	causa	videmus.
Nam neque	erant	astrorum	ignes,	nec	lucidus	aethra
siderea	polus,	obscuro	sed		nubila	caelo,

et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

Postera	iamque	dies	primo	surgebat		Eoo,
umentemque		Aurora	polo	dimoverat		umbram:
cum subito		e silvis,	macie	confecta		suprema,
ignoti nova		forma	virii	miserandaque		cultu
procedit,	supplexque		manus	ad litora		tendit.
Respicimus:	dira		inlucies	inmissaque		barba,
consertum	tegumen		spinis;	at cetera		Graius,
[et quondam	patriis	ad Troiam	missus	in		armis.]
Isque ubi	Dardanos	habitus	et Troia			vidit
arma procul,	paulum	aspectu	conterritus			haesit,
continuitque	gradum;	mox	sese	ad litora		praeceps
cum fletu	precibusque	tulit:	'Per sidera			testor,
per superos	atque	hoc caeli	spirabile			lumen,
tollite me,	Teucris;	quascumque	abducite			terras;
hoc sat erit.	Scio me	Danais	e classibus			unum,
et bello	Iliacos	fateor	petiisse			Penatis;
pro quo,	si sceleris	tanta	est iniuria			nostri,

spargite me in fluctus, vastoque inmergite ponto.
 Si pereo, hominum manibus periisse iuvabit.
 Dixerat, et genua amplexus genibusque volutans
 haerebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
 hortamur; quae deinde agitet fortuna, fateri.
 Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus,
 dat iuveni, atque animum praesenti pignore firmat.
 Ille haec, deposita tandem formidine, fatur:

'Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulixi,
 nomine Achaemenides, Troiam genitore Adamasto
 paupere—mansissetque utinam fortuna!—profectus.
 Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
 inmemores socii vasto Cyclopi in antro
 deseruere. Domus sanie dapibusque cruentis,
 intus opaca, ingens; ipse arduus, altaque pulsat
 sidera—Di, talem terris avertite pestem!—
 nec visu facilis nec dictu adfabilis ulli.
 Visceribus miserorum et sanguine vescitur atro.
 Vidi egomet, duo de numero cum corpora nostro
 prensa manu magna, medio resupinus in antro,
 frangeret ad saxum, sanieque aspersa natarent
 limina; vidi atro cum membra fluentia tabo
 manderet, et tepidi tremarent sub dentibus artus.
 Haud impune quidem; nec talia passus Ulixes,
 oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto.
 Nam simul expletus dapibus vinoque sepultus
 cervicem inflexam posuit, iacuitque per antrum
 immensus, saniem eructans et frusta cruento
 per somnum commixta mero, nos magna precati
 numina sortitique vices, una undique circum
 fundimur, et telo lumen terebramus acuto,—
 ingens, quod torva solum sub fronte latebat,
 Argolici clipei aut Phoebeae lampadis instar,—
 et tandem laeti sociorum ulciscimur umbras.
 Sed fugite, O miseri, fugite, atque ab litore funem
 rumpite.

Nam qualis quantusque cavo Polyphemus in antro
 lanigeras claudit pecudes atque ubera pressat,
 centum alii curva haec habitant ad litora volgo

infandi Cyclopes, et altis montibus errant.
 Tertia iam lunae se cornua lumine complent,
 cum vitam in silvis inter deserta ferarum
 lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclopes
 prospicio, sonitumque pedum vocemque tremesco.
 Victum infelicem, bacas lapidosaque corna,
 dant rami et volsis pascunt radicibus herbae.
 Omnia conlustrans, hanc primum ad litora classem
 conspexi venientem. Huic me, quaecumque fuisset,
 addixi: satis est gentem effugisse nefandam.
 Vos animam hanc potius quocumque absumite leto.'

Vix ea fatus erat, summo cum monte videmus
 ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
 pastorem Polyphemum et litora nota petentem,
 monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum.
 Trunca manu pinus regit et vestigia firmat;
 lanigeræ comitantur oves—ea sola voluptas
 solamenque mali.
 Postquam altos tetigit fluctus et ad aequora venit,
 luminis effossi fluidum lavit inde cruorem,
 dentibus infrendens gemitu, graditurque per aequor
 iam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.
 Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
 supplice sic merito, tacitique incidere funem;
 vertimus et proni certantibus aequora remis.
 Sensit, et ad sonitum vocis vestigia torsit;
 verum ubi nulla datur dextra adfectare potestas,
 nec potis Ionios fluctus aequare sequendo,
 clamorem immensum tollit, quo pontus et omnes
 contremuere undae, penitusque exterrita tellus
 Italiae, curvisque immugiit Aetna cavernis.

At genus e silvis Cyclopum et montibus altis
 excitum ruit ad portus et litora complent.
 Cernimus adstantis nequiquam lumine torvo
 Aetnaeos fratres, caelo capita alta ferentis,
 concilium horrendum: quales cum vertice celso
 aeriae quercus, aut coniferae cyparissi
 constiterunt, silva alta Iovis, lucusve Dianae.
 Praecipites metus acer agit quocumque rudentis

excutere, et ventis intendere vela secundis.
 Contra iussa monent Heleni Scyllam atque Charybdis
 inter, utramque viam leti discrimine parvo,
 ni teneant cursus; certum est dare lintea retro.
 Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori
 missus adest. Vivo praetervehor ostia saxo
 Pantagiae Megarosque sinus Thapsumque iacentem.
 Talia monstrabat relegens errata retrorsus
 litora Achaemenides; comes infelicis Ulixi.

Sicanio praetenta sinu iacet insula contra
 Plemyrion undosum; nomen dixere priores
 Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
 occultas egisse vias subter mare; qui nunc
 ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.
 Iussi numina magna loci veneramur; et inde
 exsupero praepingue solum stagnantis Helori.
 Hinc altas cautes proiectaque saxa Pachyni
 radimus, et fatis numquam concessa moveri
 adparet Camerina procul campique Geloi,
 immanisque Gela fluvii cognomine dicta.
 Arduus inde Acragas ostentat maxuma longe
 moenia, magnanimum quondam generator equorum;
 teque datis linquo ventis, palmosa Selinus,
 et vada dura lego saxis Lilybeia caecis.

Hinc Drepani me portus et inlaetabilis ora
 accipit. Hic, pelagi tot tempestatibus actis,
 heu genitorem, omnis curae casusque levamen,
 amitto Anchisen: hic me, pater optume, fessum
 deseris, heu, tantis nequiquam erepte periclis!
 Nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
 hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
 Hic labor extremus, longarum haec meta viarum.
 Hinc me digressum vestris deus adpulit oris.

Sic pater Aeneas intentis omnibus unus
 fata renarrabat divom, cursusque docebat.
 Conticuit tandem, factoque hic fine quievit.

PUBLI VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER IV

AT regina gravi iamdudum saucia cura
volnus alit venis, et caeco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multusque recursat
gentis honos: haerent infixi pectore voltus
verbaque, nec placidam membris dat cura quietem.
Postera Phoebea lustrabat lampade terras,
umentemque Aurora polo dimoverat umbram,
cum sic unanimam adloquitur male sana sororem:
'Anna soror, quae me suspensam insomnia terrent!
Quis novus hic nostris successit sedibus hospes,
quem sese ore ferens, quam forti pectore et armis!
Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.
Degeneres animos timor arguit: heu, quibus ille
iactatus fatis! Quae bella exhausta canebat!
Si mihi non animo fixum immotumque sederet,
ne cui me vinclo vellem sociare iugali,
postquam primus amor deceptam morte fefellit;
si non pertaesum thalami taedaeque fuisset,
huic uni forsan potui succumbere culpae.
Anna, fatebor enim, miseri post fata Sychaei
coniugis et sparsos fraterna caede Penatis,
solus hic inflexit sensus, animumque labantem
impulit: adgnosco veteris vestigia flammae.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
pallentis umbras Erebi noctemque profundam,
ante, Pudor, quam te violo, aut tua iura resolvo.
Ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores
abstulit; ille habeat secum servetque sepulchro.'
Sic effata sinum lacrimis implevit obortis.

Anna refert: 'O luce magis dilecta sorori,
 solane perpetua maerens carpere iuventa,
 nec dulcis natos, Veneris nec praemia noris?
 Id cinerem aut Manis credis curare sepultos?
 Esto: aegram nulli quondam flexere mariti,
 non Libyae, non ante Tyro; despectus Iarbas
 ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
 dives alit: placitone etiam pugnabis amoris?
 Nec venit in mentem, quorum consederis arvis?
 Hinc Gaetulae urbes, genus insuperabile bello,
 et Numidae infreni cingunt et inhospita Syrtis;
 hinc deserta siti regio, lateque furentes
 Barcaei. Quid bella Tyro surgentia dicam,
 germanique minas?
 Dis equidem auspiciis reor et Iunone secunda
 hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
 Quam tu urbem, soror, hanc cernes, quae surgere regna
 coniugio tali! Teucrum comitantibus armis
 Punica se quantis attollet gloria rebus!
 Tu modo posce deos veniam, sacrisque litatis
 indulge hospitio, causasque innecte morandi,
 dum pelago desaevit hiemps et aquosus Orion,
 quassataeque rates, dum non tractabile caelum.'

His dictis incensum animum inflammavit amore,
 spemque dedit dubiae menti, solvitque pudorem.
 Principio delubra adeunt, pacemque per aras
 exquirunt; mactant lectas de more bidentis
 legiferae Cereri Phoeboque patrique Lyaeo,
 Iunoni ante omnis, cui vincla iugalia curae.
 Ipsa, tenens dextra pateram, pulcherrima Dido
 candentis vaccae media inter cornua fundit,
 aut ante ora deum pinguis spatatur ad aras,
 instauratque diem donis, pecudumque reclusis
 pectoribus inhians spirantia consulit exta.
 Heu vatum ignarae mentes! quid vota furentem,
 quid delubra iuvant? Est mollis flamma medullas
 interea, et tacitum vivit sub pectore volnus.
 Uritur infelix Dido, totaque vagatur sagitta,
 urbe furens, qualis coniecta cerva fixit
 quam procul incautam nemora inter Cresia

pastor	agens	telis,	liquitque	volatile	ferrum
nescius;	illa	fuga	silvas	saltusque	peragrat
Dictaeos;		haeret	lateri	letalis	arundo.
Nunc	media	Aenean	secum	per moenia	ducit,
Sidoniasque		ostentat	opes	urbemque	paratam;
incipit	effari,	mediaque	in	voce	resistit;
nunc	eadem	labente	die	convivia	quaerit,
Iliacosque		iterum	demens	audire	labores
exposcit,	pendetque	iterum	narrantis	ab	ore.
Post,	ubi	digressi,	lumenque	obscura	vicissim
luna	premit	suadentque	cadentia	sidera	somnos,
sola	domo	maeret	vacua,	stratisque	relictis
incubat,	illum	absens	absentem	auditque	videtque;
aut	gremio	Ascanium,	genitoris	imagine	capta,
detinet,	infandum	si	fallere	possit	amorem.
Non	coeptae	adsurgunt	turres,	non arma	iuventus
exercet,	portusve		aut	propugnacula	bello
tuta	parant;	pendent	opera	interrupta,	minaeque

murorum ingentes aequataque machina caelo.

Quam	simul	ac	tali	persensit	peste	teneri
cara	Iovis	coniunx,	nec	famam	obstare	furori,
talibus		adgreditur	Venerem	Saturnia		dictis:
'Egregiam	vero	laudem	et	spolia	ampla	refertis
tuque	puerque	tuus,	magnum	et	memorable	nomen,
una	dolo	divom	si	femina	victa	duorum
Nec	me	adeo	fallit	veritam	te	moenia
suspectas		habuisse	domos	Karthaginis		altae.
Sed	quis	erit	modus,	aut quo	nunc certamine	tanto?
Quin	potius	pacem	aeternam	pactosque		hymenaeos
exercemus?		Habes,	tota	quod	mente	petisti:
ardet	amans	Dido,	traxitque	per	ossa	furorem.
Communem	hunc	ergo	populum	paribusque		regamus
auspiciis;		liceat	Phrygio	servire		marito,

dotalisque tuae Tyrios permittere dextrae.'

Olli—sensit		enim	simulata	mente	locutam,
quo	regnum	Italiae	Libycas	averteret	oras—
sic	contra	est	ingressa	Venus:	'Quis talia
abnuat,	aut	tecum	malit	contendere	bello,
si	modo,	quod	memoras,	factum	fortuna

sequatur.

Sed fatis incerta feror, si Iuppiter unam
 esse velit Tyriis urbem Troiaque profectis,
 miscerive probet populos, aut foedera iungi.
 Tu coniunx tibi fas animum temptare precando.
 Perge; sequar. Tum sic excepit regia Iuno:
 'Mecum erit iste labor: nunc qua ratione, quod instat
 confieri possit, paucis, adverte, docebo.
 Venatum Aeneas unaque miserrima Dido
 in nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
 extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.
 His ego nigrantem commixta grandine nimbium,
 dum trepidant alae, saltusque indagine cingunt,
 desuper infundam, et tonitru caelum omne ciebo.
 Diffugient comites et nocte tegentur opaca:
 speluncam Dido dux et Troianus eandem
 devenient; adero, et, tua si mihi certa voluntas,
 [conubio iungam stabili propriamque dicabo,]
 hic hymenaeus erit.'—Non adversata petenti
 adnuit, atque dolis risit Cytherea repertis.

Oceanum interea surgens Aurora reliquit.
 It portis iubare exorto delecta iuventus;
 retia rara, plagae, lato venabula ferro,
 Massylisque ruunt equites et odora canum vis.
 Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
 Poenorum exspectant, ostroque insignis et auro
 stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit.
 Tandem progreditur, magna stipante caterva,
 Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.
 Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
 aurea purpuream subnectit fibula vestem.
 Nec non et Phrygii comites et laetus Iulus
 incedunt. Ipse ante alios pulcherrimus omnis
 infert se socium Aeneas atque agmina iungit.
 Qualis ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
 deserit ac Delum maternam invisit Apollo,
 instauratque choros, mixtique altaria circum
 Cretesque Dryopesque fremunt pictique Agathyrsi;
 ipse iugis Cynthi graditur, mollique fluentem
 fronde premit crinem fingens atque implicat auro;
 tela sonant umeris: haud illo segnior ibat

Aeneas; tantum egregio decus enitet ore.
 Postquam altos ventum in montis atque invia lustra,
 ecce ferae, saxi deiectae vertice, caprae
 decurrere iugis; alia de parte patentis
 transmittunt cursu campos atque agmina cervi
 pulverulenta fuga glomerant montisque relinquunt.
 At puer Ascanius mediis in vallibus acri
 gaudet equo, iamque hos cursu, iam praeterit illos,
 spumantemque dari pecora inter inertia votis
 optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.

Interea magno misceri murmure caelum
 incipit; insequitur commixta grandine nimbus;
 et Tyrii comites passim et Troiana iuventus
 Dardaniusque nepos Veneris diversa per agros
 tecta metu petiere; ruunt de montibus amnes.
 Speluncam Dido dux et Troianus eandem
 deveniunt: prima et Tellus et pronuba Iuno
 dant signum; fulsere ignes et conscius aether
 conubiis, summoque ulularunt vertice nymphae.
 Ille dies primus leti primusque malorum
 causa fuit; neque enim specie famave movetur,
 nec iam furtivum Dido meditatur amorem:
 coniugium vocat; hoc praetexit nomine culpam.

Extemplo Libyae magnas it Fama per urbes—
 Fama, malum qua non aliud velocius ullum;
 mobilitate viget, viresque acquirit eundo,
 parva metu primo, mox sese attollit in auras,
 ingrediturque solo, et caput inter nubila condit.
 Illam Terra parens, ira inritata deorum,
 extremam (ut perhibent) Coeo Enceladoque sororem
 progenuit, pedibus celerem et pernicibus alis,
 monstrum horrendum, ingens, cui, quot sunt corpore plumae
 tot vigiles oculi subter, mirabile dictu,
 tot linguae, totidem ora sonant, tot subrigit aures.
 Nocte volat caeli medio terraeque per umbram,
 stridens, nec dulci declinat lumina somno;
 luce sedet custos aut summi culmine tecti,
 turribus aut altis, et magnas territat urbes;
 tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.

Haec	tum	multiplici	populos	sermone	replebat
gaudens,	et	pariter	facta	atque infecta	canebat:
venisse		Aenean,	Troiano	sanguine	cretum,
cui	se	pulchra	viro	dignetur	iungere Dido;
nunc	hiemem	inter	se	luxu,	quam longa, fovere
regnorum		immemores	turpique	cupidine	captos.
Haec	passim	dea	foeda	virum	diffundit in ora.
Protinus	ad	regem	cursus	detorquet	Iarban,

incenditque animum dictis atque aggerat iras.

Hic	Hammone	satus,	rapta	Garamantide	Nympha,
templa	Iovi	centum	latis	immania	regnis,
centum	aras	posuit,	vigilemque	sacraverat	ignem,
excubias	divom		aeternas,	pecudumque	cruore
pingue	solum	et	variis	florentia	limina
Isque	amens	animi	et	rumore	accensus
dicitur	ante	aras	media	inter	numina
multa	Iovem	manibus	supplex	orasse	supinis:
'Iuppiter	omnipotens,		cui	nunc	Maurusia
gens	epulata	toris	Lenaeum	libat	honorem,
aspicis	haec,	an	te,	genitor,	cum fulmina
nequiquam	horremus,		caecique	in	nubibus
terrificant	animos	et	inania	murmura	ignes
Femina,	quae	nostris	errans	in	finibus
exiguam	pretio	posuit,		cui	litus
cuique	loci	leges	dedimus,		conubia
reppulit,	ac	dominum	Aenean	in	regna
Et	nunc	ille	Paris	cum	semiviro
Maeonia		mentum	mitra	crinemque	madentem
subnexus,	rapto	potitur:	nos	munera	templis

quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.'

Talibus		orantem	dictis	arasque	tenentem
audiit		omnipotens,	oculosque	ad	moenia
regia	et	oblitos	famae	melioris	torsit
Tum	sic	Mercurium	adloquitur	ac	talia
'Vade	age,	nate,	voca	Zephyros	et labere
Dardaniumque		ducem,	Tyria	Karthagine	qui
exspectat,		fatisque	datas	non	respicit
adloquere,	et	celeris	defer	mea	dicta per
Non	illum	nobis	genetrix	pulcherrima	talem

promisit, Graiumque ideo bis vindicat armis;
 sed fore, qui gravidam imperiis belloque frementem
 Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucris
 proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
 Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
 nec super ipse sua molitur laude laborem,
 Ascanione pater Romanas invidet arces?
 Quid struit, aut qua spe inimica in gente moratur,
 nec prolem Ausoniam et Lavinia respicit arva?
 Naviget: haec summa est; hic nostri nuntius esto.'

Dixerat. Ille patris magni parere parabat
 imperio; et primum pedibus talaria nectit
 aurea, quae sublimem alis sive aequora supra
 seu terram rapido pariter cum flamine portant;
 tum virgam capit: hac animas ille evocat Orco
 pallentis, alias sub Tartara tristia mittit,
 dat somnos adimitque, et lumina morte resignat.
 Illa fretus agit ventos, et turbida tranat
 nubila; iamque volans apicem et latera ardua cernit
 Atlantis duri, caelum qui vertice fulcit,
 Atlantis, cinctum adsidue cui nubibus atris
 piniferum caput et vento pulsatur et imbri;
 nix umeros infusa tegit; tum flumina mento
 praecipitant senis, et glacie riget horrida barba.
 Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
 constitit; hinc toto praeceps se corpore ad undas
 misit, avi similis, quae circum litora, circum
 piscosos scopulos humilis volat aequora iuxta.
 Haud aliter terras inter caelumque volabat,
 litus harenosum Libyae ventosque secabat
 materno veniens ab avo Cyllenia proles.
 Ut primum alatis tetigit magalia plantis,
 Aenean fundantem arces ac tecta novantem
 conspicit; atque illi stellatus iaspide fulva
 ensis erat, Tyrioque ardebat murice laena
 demissa ex umeris, dives quae munera Dido
 fecerat, et tenui telas discreverat auro.
 Continuo invadit: 'Tu nunc Karthaginis altae
 fundamenta locas, pulchramque urbem
 exstruis, heu regni rerumque oblite tuarum?

Ipse deum tibi me claro demittit Olympo
 regnator, caelum ac terras qui numine torquet;
 ipse haec ferre iubet celeris mandata per auras:
 quid struis, aut qua spe Libycis teris otia terris?
 Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
 [nec super ipse tua moliris laude laborem,]
 Ascanium surgentem et spes heredis Iuli
 respice, cui regnum Italiae Romanaque tellus
 debentur.' Tali Cyllenius ore locutus
 mortalis visus medio sermone reliquit,
 et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.

At vero Aeneas aspectu obmutuit amens,
 arrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit.
 Ardet abire fuga dulcisque relinquere terras,
 attonitus tanto monitu imperioque deorum.
 Heu quid agat? Quo nunc reginam ambire furem
 audeat adfatu? Quae prima exordia sumat?
 Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
 in partisque rapit varias perque omnia versat.
 Haec alternanti potior sententia visa est:
 Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum,
 classem aptent taciti sociosque ad litora cogant,
 arma parent, et quae rebus sit causa novandis
 dissimulent; sese interea, quando optuma Dido
 nesciat et tantos rumpi non speret amores,
 temptatum aditus, et quae mollissima fandi
 tempora, quis rebus dexter modus. Ocius omnes
 imperio laeti parent ac iussa facessunt.

At regina dolos—quis fallere possit amantem?
 praesensit, motusque excepit prima futuros,
 omnia tuta timens. Eadem impia Fama furenti
 detulit armari classem cursumque parari.
 Saevit inops animi, totamque incensa per urbem
 bacchatur, qualis commotis excita sacris
 Thyias, ubi audito stimulant trieterica Baccho
 orgia, nocturnusque vocat clamore Cithaeron.
 Tandem his Aenean compellat vocibus ultro:
 'Dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum
 posse nefas, tacitusque mea decedere terra?

Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
 nec moritura tenet crudeli funere Dido?
 Quin etiam hiberno moliris sidere classem,
 et mediis properas aquilonibus ire per altum,
 crudelis? Quid, si non arva aliena domosque
 ignotas peteres, sed Troia antiqua maneret,
 Troia per undosum peteretur classibus aequor
 Mene fugis? Per ego has lacrimas dextramque tuam te
 (quando aliud mihi iam miserae nihil ipsa reliqui)
 per conubia nostra, per inceptos hymenaeos,
 si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
 dulce meum, miserere domus labentis, et istam—
 oro, si quis adhuc precibus locus—exue mentem.
 Te propter Libycae gentes Nomadumque tyranni
 odere, infensi Tyrii; te propter eundem
 extinctus pudor, et, qua sola sidera adibam,
 fama prior. Cui me moribundam deseris, hospes?
 Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.
 Quid moror? An mea Pygmalion dum moenia frater
 destruat, aut captam ducat Gaetulus Iarbas?
 Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
 ante fugam suboles, si quis mihi parvulus aula
 luderet Aeneas, qui te tamen ore referret,
 non equidem omnino capta ac deserta viderer.'

Dixerat. Ille Iovis monitis immota tenebat
 lumina, et obnixus curam sub corde premebat.
 Tandem pauca refert: 'Ego te, quae plurima fando
 enumerare vales, numquam, regina, negabo
 promeritam; nec me meminisse pigebit Elissae,
 dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.
 Pro re pauca loquar. Neque ego hanc abscondere furto
 speravi—ne finge—fugam, nec coniugis umquam
 praetendi taedas, aut haec in foedera veni.
 Me si fata meis paterentur ducere vitam
 auspiciis et sponte mea componere curas,
 urbem Troianam primum dulcisque meorum
 reliquias colerem, Priami tecta alta manerent,
 et recidiva manu posuisssem Pergama victis.
 Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo,
 Italiam Lyciae iussere capessere sortes:

hic amor, haec patria est. Si te Karthaginis arces,
 Phoenissam, Libyaeque aspectus detinet urbis,
 quae tandem, Ausonia Teucros considerare terra,
 invidia est? Et nos fas extera quaerere regna.
 Me patris Anchisae, quotiens umentibus umbris
 nox operit terras, quotiens astra ignea surgunt,
 admonet in somnis et turbida terret imago;
 me puer Ascanius capitisque iniuria cari,
 quem regno Hesperiae fraudo et fatalibus arvis.
 Nunc etiam interpretis divom, Iove missus ab ipso—
 testor utrumque caput—celeris mandata per auras
 detulit; ipse deum manifesto in lumine vidi
 intransentem muros, vocemque his auribus hausi.
 Desine meque tuis incendere teque querelis:
 Italiam non sponte sequor.'

Talia dicentem iamdudum aversa tuetur,
 huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
 luminibus tacitis, et sic accensa profatur:
 'Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor,
 perfide; sed duris genuit te cautibus horrens
 Caucasus, Hyrcanaeque admorunt ubera tigres.
 Nam quid dissimulo, aut quae me ad maiora reservo?
 Num fletu ingemuit nostro? Num lumina flexit?
 Num lacrimas victus dedit, aut miseratus amantem est?
 Quae quibus anteferam? Iam iam nec maxuma Iuno,
 nec Saturnius haec oculis pater aspicit aequis.
 Nusquam tuta fides. Eiectum litore, egentem
 excepi, et regni demens in parte locavi;
 amissam classem, socios a morte reduxi.
 Heu furiis incensa feror! Nunc augur Apollo,
 nunc Lyciae sortes, nunc et Iove missus ab ipso
 interpretis divom fert horrida iussa per auras.
 Scilicet is Superis labor est, ea cura quietos
 sollicitat. Neque te teneo, neque dicta refello.
 I, sequere Italiam ventis, pete regna per undas.
 Spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
 supplicia hausurum scopulis, et nomine Dido
 saepe vocaturum. Sequar atris ignibus absens,
 et, cum frigida mors anima seduxerit artus,
 omnibus umbra locis adero. Dabis, improbe, poenas.

Audiam et haec Manis veniet mihi fama sub imos.
His medium dictis sermonem abrumpit, et auras
aegra fugit, seque ex oculis avertit et aufert,
linquens multa metu cunctantem et multa parantem
dicere. Suscipiunt famulae, conlapsaque membra
marmoreo referunt thalamo stratisque reponunt.

At pius Aeneas, quamquam lenire dolentem
solando cupit et dictis avertere curas,
multa gemens magnoque animum labefactus amore,
iussa tamen divom exsequitur, classemque revisit.
Tum vero Teucri incumbunt, et litore celsas
deducunt toto naves: natat uncta carina;
frondentisque ferunt remos et robora silvis
infabricata, fugae studio.
Migrantis cernas, totaque ex urbe ruentis.
Ac velut ingentem formicae farris acervum
cum populant, hiemis memores, tectoque reponunt;
it nigrum campis agmen, praedamque per herbas
convectant calle angusto; pars grandia trudunt
obnixae frumenta umeris; pars agmina cogunt
castigantque moras; opere omnis semita fervet.
Quis tibi tum, Dido, cernenti talia sensus?
quosve dabas gemitus, cum litora fervere late
prospiceres arce ex summa, totumque videres
misceri ante oculos tantis clamoribus aequor?
Improbe Amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrimas, iterum temptare precando
cogitur, et supplex animos submittere amori,
ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.

'Anna, vides toto properari litore; circum
undique convenere; vocat iam carbasus auras,
puppibus et laeti nautae imposuere coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
et perferre, soror, potero. Miserae hoc tamen unum
exsequere, Anna, mihi. Solam nam perfidus ille
te colere, arcanos etiam tibi credere sensus;
sola viri mollis aditus et tempora noras.
I, soror, atque hostem supplex adfare superbum:
non ego cum Danais Troianam excindere gentem

Aulide iuravi, classemve ad Pergama misi,
 nec patris Anchisae cineres Manisve revelli,
 cur mea dicta neget duras demittere in auris.
 Quo ruit? Extremum hoc miserae det munus amanti:
 exspectet facilemque fugam ventosque ferentis.
 Non iam coniugium antiquum, quod prodidit, oro,
 nec pulcro ut Latio careat regnumque relinquat:
 tempus inane peto, requiem spatiumque furori,
 dum mea me victam doceat fortuna dolere.
 Extremam hanc oro veniam—miserere sororis—
 quam mihi cum dederit, cumulatam morte remittam.'

Talibus orabat, talisque miserrima fletus
 fertque refertque soror: sed nullis ille movetur
 fletibus, aut voces ullas tractabilis audit;
 fata obstant, placidasque viri deus obstruit auris.
 Ac, velut annoso validam cum robore quercum
 Alpini Boreae nunc hinc nunc flatibus illinc
 eruere inter se certant; it stridor, et altae
 consternunt terram concusso stipite frondes;
 ipsa haeret scopulis, et, quantum vertice ad auras
 aetherias, tantum radice in Tartara tendit:
 haud secus adsiduis hinc atque hinc vocibus heros
 tunditur, et magno persentit pectore curas;
 mens immota manet; lacrimae volvuntur inanes.

Tum vero infelix fatis exterrita Dido
 mortem orat; taedet caeli convexa tueri.
 Quo magis inceptum peragat lucemque relinquat,
 vidit, turicremis cum dona imponeret aris,
 horrendum dictu, latices nigrescere sacros,
 fusaque in obscenum se vertere vina cruorem.
 Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
 Praeterea fuit in tectis de marmore templum
 coniugis antiqui, miro quod honore colebat,
 velleribus niveis et festa fronde revinctum:
 hinc exaudiri voces et verba vocantis
 visa viri, nox cum terras obscura teneret;
 solaque culminibus ferali carmine bubo
 saepe queri et longas in fletum ducere voces;
 multaque praeterea vaturn praedicta priorum

terribili monitu horrificant. Agit ipse furentem
 in somnis ferus Aeneas; semperque relinqui
 sola sibi, semper longam incomitata videtur
 ire viam, et Tyrios deserta quaerere terra.
 Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
 et solem geminum et duplicis se ostendere Thebas;
 aut Agamemnonius scaenis agitatus Orestes
 armatam facibus matrem et serpentibus atris
 cum fugit, ultricesque sedent in limine Dirae.

Ergo ubi concepit furias evicta dolore
 decrevitque mori, tempus secum ipsa modumque
 exigit, et, maestam dictis adgressa sororem,
 consilium voltu tegit, ac spem fronte serenat:
 'Inveni, germana, viam—gratare sorori—
 quae mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.
 Oceani finem iuxta solemque cadentem
 ultimus Aethiopum locus est, ubi maxumus Atlas
 axem humero torquet stellis ardentibus aptum:
 hinc mihi Massylae gentis monstrata sacerdos,
 Hesperidum templi custos, epulasque draconi
 quae dabat, et sacros servabat in arbore ramos,
 spargens umida mella soporiferumque papaver.
 Haec se carminibus promittit solvere mentes
 quas velit, ast aliis duras immittere curas,
 sistere aquam fluviis, et vertere sidera retro;
 nocturnosque movet Manis: mugire videbis
 sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.
 Testor, cara, deos et te, germana, tuumque
 dulce caput, magicas invitam accingier artes.
 Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
 erige, et arma viri, thalamo quae fixa reliquit
 impius, exuviasque omnis, lectumque iugalem,
 quo perii, superimponas: abolere nefandi
 cuncta viri monumenta iuvat, monstratque sacerdos.
 Haec effata silet; pallor simul occupat ora.
 Non tamen Anna novis praetexere funera sacris
 germanam credit, nec tantos mente furores
 concipit, aut graviora timet, quam morte Sychaei:

At regina, pyra penetrali in sede sub auras
 erecta ingenti taedis atque ilice secta,
 intenditque locum sertis, et fronde coronat
 funerea; super exuvias ensemque relictum
 effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
 Stant arae circum, et crines effusa sacerdos
 ter centum tonat ore deos, Erebumque Chaosque,
 tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianae.
 Sparserat et latices simulatos fontis Averni,
 falcibus et messae ad lunam quaeruntur aenis
 pubentes herbae nigri cum lacte veneni;
 quaeritur et nascentis equi de fronte revolsus
 et matri praereptus amor.
 Ipsa mola manibusque piis altaria iuxta,
 unum exuta pedem vinclis, in veste recincta,
 testatur moritura deos et conscia fati
 sidera; tum, si quod non aequo foedere amantes
 curae numen habet iustumque memorque, precatur.

Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem
 corpora per terras, silvaeque et saeva quierant
 aequora: cum medio volvuntur sidera lapsu,
 cum tacet omnis ager, pecudes pictaeque volucres,
 quaeque lacus late liquidos, quaeque aspera dumis
 rura tenent, somno positae sub nocte silenti
 [lenibant curas, et corda oblita laborum].
 At non infelix animi Phoenissa, nec umquam
 Solvitur in somnos, oculisve aut pectore noctem
 accipit: ingeminant curae, rursusque resurgens
 saevit amor, magnoque irarum fluctuat aestu.
 Sic adeo insistit, secumque ita corde volutat:
 'En, quid ago? Rursusne procos inrisa priores
 experiar, Nomadumque petam conubia supplex,
 quos ego sim totiens iam dedignata maritos?
 Iliacas igitur classes atque ultima Teucrum
 iussa sequar? Quiane auxilio iuvat ante levatos,
 et bene apud memores veteris stat gratia facti?
 Quis me autem, fac velle, sinet, ratibusve superbis
 invisam accipiet? Nescis heu, perdita, necdum
 Laomedontaeae sentis periuria gentis?
 Quid tum, sola fuga nautas comitabor ovantes,

an Tyriis omnique manu stipata meorum
 inferar, et, quos Sidonia vix urbe revelli,
 rursus agam pelago, et ventis dare vela iubebo?
 Quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem.
 Tu lacrimis evicta meis, tu prima furentem
 his, germana, malis oneras atque obicis hosti.
 Non licuit thalami expertem sine crimine vitam
 degere, more ferae, tales nec tangere curas!
 Non servata fides cineri promissa Sychaeo!'

Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
 Aeneas celsa in puppi, iam certus eundi,
 carpebat somnos, rebus iam rite paratis.
 Huic se forma dei voltu redeuntis eodem
 obtulit in somnis, rursusque ita visa monere est—
 omnia Mercurio similis, vocemque coloremque
 et crinis flavos et membra decora iuventa:
 'Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos,
 nec, quae te circum stent deinde pericula, cernis,
 demens, nec Zephyros audis spirare secundos?
 Illa dolos dirumque nefas in pectore versat,
 certa mori, varioque irarum fluctuat aestu.
 Non fugis hinc praeceps, dum praecipitare potestas?
 Iam mare turbari trabibus, saevasque videbis
 conlucere faces, iam fervere litora flammis,
 si te his attigerit terris Aurora morantem.
 Heia age, rumpe moras. Varium et mutabile semper
 femina.' Sic fatus, nocti se immiscuit atrae.

Tum vero Aeneas, subitis exterritus umbris,
 corripit e somno corpus, sociosque fatigat:
 'Praecipites vigilate, viri, et considite transtris;
 solvite vela citi. Deus aethere missus ab alto
 festinare fugam tortosque incidere funes
 ecce iterum stimulat. Sequimur te, sancte deorum,
 quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
 Adsis o placidusque iuves, et sidera caelo
 dextra feras.' Dixit, vaginaque eripit ensem
 fulmineum, strictoque ferit retinacula ferro.
 Idem omnes simul ardor habet, rapiuntque ruuntque;

litora deseruere; latet sub classibus aequor;
adnixa torquent spumas et caerulea verrunt.

Et iam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Regina e speculis ut primum albescere lucem
vidit, et aequatis classem procedere velis,
litoraque et vacuos sensit sine remige portus,
terque quaterque manu pectus percussa decorum,
flaventesque abscissa comas, 'Pro Iuppiter, ibit
hic' ait 'et nostris inluserit advena regnis?
Non arma expedient, totaque ex urbe sequentur,
deripientque rates alii navalibus? Ite,
ferre citi flammis, date vela, impellite remos!—
Quid loquor, aut ubi sum? Quae mentem insania mutat?
Infelix Dido, nunc te facta impia tangunt.
Tum decuit, cum sceptrum dabis.—En dextra fidesque,
quem secum patrios aiunt portare Penates,
quem subiisse umeris confectum aetate parentem!
Non potui abreptum divellere corpus, et undis
spargere? Non socios, non ipsum absumere ferro
Ascanium, patriisque epulandum ponere mensis?—
Verum anceps pugnae fuerat fortuna:—fuisset.
Quem metui moritura? Faces in castra tulissem,
implessemque foras flammis, natumque patremque
cum genere extinxem, memet super ipsa dedissem.
'Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
tuque harum interpret curarum et conscia Iuno,
nocturnisque Hecate triviis ululata per urbes,
et Dirae ultrices, et di morientis Elissae,
accipite haec, meritumque malis advertite numen,
et nostras audite preces. Si tangere portus
infandum caput ac terris adnare necesse est,
et sic fata Iovis poscunt, hic terminus haeret:
at bello audacis populi vexatus et armis,
finibus extorris, complexu avulsus Iuli,
auxilium imploret, videatque indigna suorum
funera; nec, cum se sub leges pacis iniquae
tradiderit, regno aut optata luce fruatur,
sed cadat ante diem, mediaque inhumatus harena.
Haec precor, hanc vocem extremam cum sanguine fundo.

Tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
 exercete odiis, cinerique haec mittite nostro
 munera. Nullus amor populis, nec foedera sunt.
 Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
 qui face Dardanios ferroque sequare colonos,
 nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
 Litora litoribus contraria, fluctibus undas
 imprecor, arma armis; pugnent ipsique nepotesque.'

Haec ait, et partis animum versabat in omnis,
 invisam quaerens quam primum abrumpere lucem.
 Tum breviter Barcen nutricem adfata Sychaei;
 namque suam patria antiqua cinis ater habebat:
 'Annam cara mihi nutrix huc siste sororem;
 dic corpus properet fluviali spargere lympa,
 et pecudes secum et monstrata piacula ducat:
 sic veniat; tuque ipsa pia tege tempora vitta.
 Sacra Iovi Stygio, quae rite incepta paravi,
 perficere est animus, finemque imponere curis,
 Dardaniique rogam capitis permittere flammae.'
 Sic ait: illa gradum studio celerabat anili.
 At trepida, et coeptis immanibus efferat Dido,
 sanguineam volvens aciem, maculisque trementis
 interfusa genas, et pallida morte futura,
 interiora domus inrumpit limina, et altos
 conscendit furibunda rogos, ensemque recludit
 Dardanium, non hos quaesitum munus in usus.
 Hic, postquam Iliacas vestes notumque cubile
 conspexit, paulum lacrimis et mente morata,
 incubuitque toro, dixitque novissima verba:
 'Dulces exuviae, dum fata deusque sinebant,
 accipite hanc animam, meque his exsolve curis.
 Vixi, et, quem dederat cursum fortuna, peregi,
 et nunc magna mei sub terras ibit imago.
 Urbem praeclaram statui; mea moenia vidi;
 ulta virum, poenas inimico a fratre recepi;
 felix, heu nimium felix, si litora tantum
 numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae!
 Dixit, et, os impressa toro, 'Moriemur inultae,
 sed moriamur' ait. 'Sic, sic iuvat ire sub umbras:
 Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto

Dardanus, et nostrae secum ferat omina mortis.'
 Dixerat; atque illam media inter talia ferro
 conlapsam aspiciunt comites, ensemque cruore
 spumantem, sparsasque manus. It clamor ad alta
 atria; concussam bacchatur Fama per urbem.
 Lamentis gemituque et femineo ululatu
 tecta fremunt; resonat magnis plangoribus aether,
 non aliter, quam si immissis ruat hostibus omnis
 Karthago aut antiqua Tyros, flammaeque furentes
 culmina perque hominum volvantur perque deorum.
 Audiit exanimis, trepidoque exterrita cursu
 unguibus ora soror foedans et pectora pugnis
 per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
 'Hoc illud, germana, fuit? Me fraude petebas?
 Hoc rogos iste mihi, hoc ignes araeque parabant?
 Quid primum deserta querar? Comitemne sororem
 sprevisti moriens? Eadem me ad fata vocasses:
 idem ambas ferro dolor, atque eadem hora tulisset.
 His etiam struxi manibus, patriosque vocavi
 voce deos, sic te ut posita crudelis abessem?
 Exstincti te meque, soror, populumque patresque
 Sidonios urbemque tuam. Date volnera lymphis
 abluam, et, extremus si quis super halitus errat,
 ore legam.' Sic fata, gradus evaserat altos,
 semianimemque sinu germanam amplexa fovebat
 cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
 Illa, graves oculos conata attollere, rursus
 deficit; infixum stridit sub pectore vulnus.
 Ter sese attollens cubitoque adnixa levavit;
 ter revoluta toro est, oculisque errantibus alto
 quaesivit caelo lucem, ingemuitque reperta.

Tum Iuno omnipotens, longum miserata dolorem
 difficilisque obitus, Irim demisit Olympo,
 quae luctantem animam nexosque resolveret artus.
 Nam quia nec fato, merita nec morte peribat,
 sed misera ante diem, subitoque accensa furore,
 nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
 abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
 Ergo Iris croceis per caelum pennis,
 mille trahens varios adverso sole colores,

devolat, et supra caput adstitit: 'Hunc ego Diti
 sacrum iussa fero, teque isto corpore solvo.'
 Sic ait, et dextra crinem secat: omnis et una
 dilapsus calor, atque in ventos vita recessit.

PUBLI VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER V

INTEREA medium Aeneas iam classe tenebat
 certus iter, fluctusque atros Aquilone secabat,
 moenia respiciens, quae iam infelicis Elissae
 conluent flammis. Quae tantum accenderit ignem,
 causa latet; duri magno sed amore dolores
 polluto, notumque, furens quid femina possit,
 triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
 Ut pelagus tenuere rates, nec iam amplius ulla
 occurrit tellus, maria undique et undique caelum,
 olli caeruleus supra caput adstitit imber,
 noctem hiememque ferens, et inhorruit unda tenebris.
 Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta:
 'Heu! quianam tanti cinxerunt aethera nimbi?
 Quidve, pater Neptune, paras?' Sic deinde locutus
 colligere arma iubet validisque incumbere remis,
 obliquatque sinus in ventum, ac talia fatur:
 'Magnanime Aenea, non, si mihi Iuppiter auctor
 spondeat, hoc sperem Italiam contingere caelo.
 Mutati transversa fremunt et vespere ab atro
 consurgunt venti, atque in nubem cogitur aer.
 Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
 sufficimus. Superat quoniam Fortuna, sequamur,
 quoque vocat, vertamus iter. Nec litora longe
 fida reor fraterna Erycis portusque Sicanos,

si modo rite memor servata remetior astra.
 Tum pius Aeneas: 'Equidem sic poscere ventos
 iamdudum et frustra cerno te tendere contra:
 Flecte viam velis. An sit mihi gratior ulla,
 quove magis fessas optem demittere naves,
 quam quae Dardanium tellus mihi servat Acesten,
 et patris Anchisae gremio complectitur ossa?'
 Haec ubi dicta, petunt portus, et vela secundi
 intendunt Zephyri; fertur cita gurgite classis,
 et tandem laeti notae advertuntur harenae.

At procul ex celso miratus vertice montis
 adventum sociasque rates occurrit Acestes,
 horridus in iaculis et pelle Libystidis ursae,
 Troia Criniso conceptum flumine mater
 quem genuit: veterum non immemor ille parentum
 gratatur reduces, et gaza laetus agresti
 excipit, ac fessos opibus solatur amicis.

Postera cum primo stellas Oriente fugarat
 clara dies, socios in coetum litore ab omni
 advocat Aeneas, tumulique ex aggere fatur:
 'Dardanidae magni, genus alto a sanguine divom,
 annuus exactis completur mensibus orbis,
 ex quo reliquias divinique ossa parentis
 Condidimus terra maestasque sacravimus aras.
 Iamque dies, nisi fallor, adest, quem semper acerbum,
 semper honoratum—sic di voluistis—habebo.
 Hunc ego Gaetulis agerem si Syrtibus exsul,
 Argolicove mari deprensus et urbe Mycenae;
 annua vota tamen sollemnisque ordine pompas
 exsequerer, strueremque suis altaria donis.
 Nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis,
 haud equidem sine mente, reor, sine numine divom,
 adsumus et portus delati intramus amicos.
 Ergo agite, et laetum cuncti celebremus honorem;
 poscamus ventos; atque haec me sacra quotannis
 urbe velit posita templis sibi ferre dicatis.
 Bina boum vobis Troia generatus Acestes
 dat numero capita in naves; adhibete Penates
 et patrios epulis et quos colit hospes Acestes.

Praeterea, si nona diem mortalibus alnum
 Aurora extulerit radiisque retexerit orbem,
 prima citae Teucris ponam certamina classis;
 quique pedum cursu valet, et qui viribus audax
 aut iaculo incedit melior levibusque sagittis,
 seu crudo fidit pugnam committere caestu,
 cuncti adsint, meritaque exspectent praemia palmae.
 Ore favete omnes, et cingite tempora ramis.'

Sic fatus, velat materna tempora myrto;
 hoc Elymus facit, hoc aevi maturus Acestes,
 hoc puer Ascanius, sequitur quos cetera pubes.
 Ille e concilio multis cum milibus ibat
 ad tumulum, magna medius comitante caterva.
 Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
 fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro,
 purpureosque iacit flores, ac talia fatur:
 'Salve, sancte parens: iterum salvete, recepti
 nequiquam cineres, animaeque umbraeque paternae.
 Non licuit fines Italos fataliaque arva,
 nec tecum Ausonium (quicumque est) quaerere Thybrim.'
 Dixerat haec, adytis cum lubricus anguis ab imis
 septem ingens gyros, septena volumina traxit,
 amplexus placide tumulum lapsusque per aras,
 caeruleae cui terga notae, maculosus et auro
 squamam incendebat fulgor, ceu nubibus arcus
 mille iacit varios adverso sole colores.
 Obstipuit visu Aeneas. Ille agmine longo
 tandem inter pateras et levia pocula serpens
 libavitque dapes, rursusque innoxius imo
 successit tumulo, et depasta altaria liquit.
 Hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
 incertus, geniumne loci famulumne parentis
 esse putet: caedit binas de more bidentes,
 totque sues, totidem nigrantis terga iuencos;
 vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
 Anchisae magni Manisque Acheronte remissos.
 Nec non et socii, quae cuique est copia, laeti
 dona ferunt, onerant aras, mactantque iuencos;
 ordine aena locant alii, fusique per herbam
 subiciunt veribus prunas et viscera torrent.

Expectata dies aderat, nonamque serena
 Auroram Phaethontis equi iam luce vehebant,
 famaue finitimos et clari nomen Acestae
 excierat; laeto complerant litora coetu,
 visuri Aeneadas, pars et certare parati.
 Munera principio ante oculos circoque locantur
 in medio, sacri tripodes viridesque coronae,
 et palmae pretium victoribus, armaque et ostro
 perfusae vestes, argenti auriue talenta;
 et tuba commissos medio canit aggere ludos.

Prima pares ineunt gravibus certamina remis
 quattuor ex omni delectae classe carinae.
 Velocem Mnestheus agit acri remige Pristim,
 mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmi;
 ingentemque Gyas ingenti mole Chimaeram,
 urbis opus, triplici pubes quam Dardana versu
 impellunt, terno consurgunt ordine remi;
 Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
 Centauro invehitur magna, Scyllaque Cloanthus
 caerulea, genus unde tibi, Romane Cluenti.

Est procul in pelago saxum spumantia contra
 litora, quod tumidis submersum tunditur olim
 fluctibus, hiberni condunt ubi sidera cori;
 tranquillo silet, immotaque attollitur unda
 campus, et apricis statio gratissima mergis.
 Hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
 constituit signum nautis pater, unde reverti
 scirent, et longos ubi circumflectere cursus.
 Tum loca sorte legunt, ipsique in puppibus auro
 ductores longe effulgent ostroque decori;
 cetera populea velatur fronde iuventus,
 nudatosque umeros oleo perfilsa nitescit.
 Considunt transtris, intentaue brachia remis;
 intenti exspectant signum, exsultantiaque haurit
 corda pavor pulsans, laudumque arrecta cupido.
 Inde, ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
 haud mora, prosiluerunt suis; ferit aethera clamor
 nauticus, adductis spumant freta versa lacertis.
 Infidunt pariter sulcos, totumque dehiscit

convulsum remis rostrisque tridentibus aequor.
Non tam praecipites biiugo certamine campum
corripuere, ruuntque effusi carcere currus,
nec sic immissis aurigae undantia lora
concussere iugis pronique in verbera pendent.
Tum plausu fremituque virum studiisque faventum
consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant
litora, pulsati colles clamore resultant.

Effugit ante alios primisque elabitur undis
turbam inter fremitumque Gyas; quem deinde Cloanthus
consequitur, melior remis, sed pondere pinus
tarda tenet. Post hos aequo discrimine Pristis
Centaurusque locum tendunt superare priorem;
et nunc Pristis habet, nunc victam praeterit ingens
Centaurus, nunc una ambae iunctisque feruntur
frontibus, et longa sulcant vada salsa carina.
Iamque propinquabant scopulo metamque tenebant,
cum princeps medioque Gyas in gurgite victor
rectorem navis compellat voce Menoeten:
'Quo tantum mihi dexter abis? Huc dirige gressum;
litus ama, et laevas stringat sine palmula cautes;
altum alii teneant.' Dixit; sed caeca Menoetes
saxa timens proram pelagi detorquet ad undas.
'Quo diversus abis?' iterum 'Pete saxa, Menoete!
cum clamore Gyas revocabat; et ecce Cloanthum
respicit instantem tergo, et propiora tenentem.
Ille inter navemque Gyae scopulosque sonantes
radit iter laevum interior, subitoque priorem
praeterit, et metis tenet aequora tuta relictis.
Tum vero exarsit iuveni dolor ossibus ingens,
nec lacrimis caruere genae, segnemque Menoeten,
oblitus decorisque sui sociumque salutis,
in mare praecipitem puppi deturbat ab alta;
ipse gubernaclo rector subit, ipse magister,
hortaturque viros, clavumque ad litora torquet.
At gravis, ut fundo vix tandem redditus imo est,
iam senior madidaque fluens in veste Menoetes
summa petit scopuli siccaque in rupe resedit.
Ilium et labentem Teucri et risere natantem,
et salsos rident revomentem pectore fluctus.

Hic laeta extremis spes est accensa duobus,
 Sergesto Mnestheique, Gyan superare morantem.
 Sergestus capit ante locum scopuloque propinquat,
 nec tota tamen ille prior praeunte carina;
 parte prior, partem rostro premit aemula Pristis.
 At media socios incedens nave per ipsos
 hortatur Mnestheus: 'Nunc, nunc insurgite remis,
 Hectorei socii, Troiae quos sorte suprema
 delegi comites; nunc illas promite vires,
 nunc animos, quibus in Gaetulis Syrtibus usi,
 Ionioque mari Maleaeque sequacibus undis.
 Non iam prima peto Mnestheus, neque vincere certo;
 quamquam O!—sed superent, quibus hoc, Neptune, dedisti;
 extremos pudeat rediisse; hoc vincite, cives,
 et prohibete nefas.' Olli certamine summo
 procumbunt; vastis tremit ictibus aerea puppis,
 subtrahiturque solum; tum creber anhelitus artus
 aridaque ora quatit, sudor fluit undique rivis.
 Attulit ipse viris optatum casus honorem.
 Namque furens animi dum proram ad saxa suburguet
 interior, spatioque subit Sergestus iniquo,
 infelix saxis in procurrentibus haesit.
 Concussae cautes, et acuto in murice remi
 obnixa crepuere, inlisaque prora pependit.
 Consurgunt nautae et magno clamore morantur,
 ferratasque trudes et acuta cuspidem contos
 expediunt, fractosque legunt in gurgite remos.
 At laetus Mnestheus successuque acrior ipso
 agmine remorum celeri ventisque vocatis
 prona petit maria et pelago decurrit aperto.
 Qualis spelunca subito commota columba,
 cui domus et dulces latebroso in pumice nidi,
 fertur in ana volans, plausumque exterrita pennis
 dat tecto ingentem, mox aere lapsa quieto
 radit iter liquidum, celeres neque commovet alas:
 sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat ultima Pristis
 aequora, sic illam fert impetus ipse volantem.
 Et primum in scopulo luctantem deserit alto
 Sergestum, brevibusque vadis frustra vocantem
 auxilia, et fractis discentem currere remis

Inde Gyan ipsamque ingenti mole Chimaeram
consequitur; cedit, quoniam spoliata magistro est.

Solus iamque ipso superest in fine Cloanthus:
quem petit, et summis adnexus viribus urguet.
Tum vero ingeminat clamor, cunctique sequentem
instigant studiis, resonatque fragoribus aether.
Hi proprium decus et partum indignantur honorem
ni teneant, vitamque volunt pro laude pacisci;
hos successus alit: possunt, quia posse videntur.
Et fors aequatis cepissent praemia rostris,
ni palmas ponto tendens utrasque Cloanthus
fudissetque preces, divosque in vota vocasset:
Di, quibus imperium est pelagi, quorum aequora curro,
vobis laetus ego hoc candentem in litore taurum
constituam ante aras, voti reus, extaque salsos
porriciam in fluctus et vina liquentia fundam.'
Dixit, eumque imis sub fluctibus audiit omnis
Nereidum Phorcique chorus Panopeaque virgo,
et pater ipse manu magna Portunus euntem
impulit; illa Noto citius volucrique sagitta
ad terram fugit, et portu se condidit alto.

Tum satus Anchisa, cunctis ex more vocatis,
victorem magna praeconis voce Cloanthum
declarat viridique advelat tempora lauro,
muneraque in naves ternos optare iuencos,
vinaque et argenti magnum dat ferre talentum.
Ipsis praecipuos ductoribus addit honores:
victori chlamydem auratam, quam plurima circum
purpura maeandro duplici Meliboea cucurrit,
intextusque puer frondosa regius Ida
veloces iaculo cervos cursuque fatigat,
acer, anhelanti similis, quem praepes ab Ida
sublimem pedibus rapuit Iovis armiger uncis;
longaevi palmas nequiquam ad sidera tendunt
custodes, saevitque canum latratus in auras.
At qui deinde locum tenuit virtute secundum,
levibus huic hamis consertam auroque trlicem
loricam, quam Demoleo detraxerat ipse
victor apud rapidum Simoenta sub Ilio alto,

donat habere viro, decus et tutamen in armis.
 Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
 multiplicem, conixi umeris; indutus at olim
 Demoleos cursu palantes Troas agebat.
 Tertia dona facit geminos ex aere lebetas,
 cymbiaque argento perfecta atque aspera signis.
 Iamque adeo donati omnes opibusque superbi
 puniceis ibant evincti tempora taenis,
 cum saevo e scopulo multa vix arte revolsus,
 amissis remis atque ordine debilis uno,
 inrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
 Qualis saepe viae deprensus in aggere serpens,
 aerea quem obliquum rota transiit, aut gravis ictu
 seminecem liquit saxo lacerumque viator;
 nequiquam longos fugiens dat corpore tortus,
 parte ferox, ardensque oculis, et sibila colla
 arduus attollens, pars vulnere clauda retentat
 nexantem nodis seque in sua membra plicantem:
 tali remigio navis se tarda movebat;
 vela facit tamen, et velis subit ostia plenis.
 Sergestum Aeneas promisso munere donat,
 servatam ob navem laetus sociosque reductos.
 Olli serva datur, operum haud ignara Minervae,
 Cressa genus, Pholoe, geminique sub ubere nati.

Hoc pius Acneas misso certamine tendit
 gramineum in campum, quem collibus undique curvis
 cingebant silvae, mediaque in valle theatri
 circus erat; quo se multis cum milibus heros
 consessu medium tulit exstructoque resedit.
 Hic, qui forte velint rapido contendere cursu,
 imitat pretiis animos, et praemia ponit.
 Undique conveniunt leucri mixtique Sicani,
 Nisus et Euryalus primi,
 Euryalus forma insignis viridique iuventa,
 Nisus amore pio pueri; quos deinde secutus
 regius egregia Priami de stirpe Diore;
 hunc Salius simul et Patron, quorum alter Acarnan,
 alter ab Arcadio Tegeaeae sanguine gentis;
 tum duo Trinacrii iuvenes, Helymus Panopesque,
 adsueti silvis, comites senioris Acestae;

multi	praeterea,	quos	fama	obscura	recondit.
Aeneas	quibus	in	mediis	sic	deinde
'Accipite	haec	animis,	laetasque	adverte	mentes:
nemo	ex	hoc	numero	mihi	non
Gnosia	bina	dabo	levato	lucida	ferro
spicula	caelatamque		argento	ferre	bipennem;
omnibus	hic	erit	unus	honos.	Tres
accipient	flavaque		caput	nectentur	oliva.
Primus	equum	phaleris	insignem	victor	habeto;
alter	Amazoniam	pharetram		plenamque	sagittis
Threiciis,	lato	quam	circum	amplectitur	auro
balteus	et	tereti	subnectit	fibula	gemma;
tertius Argolica hac galea contentus abito.'					

Haec	ubi	dicta,	locum	capiunt,	signoque	repente
corripiunt		spatia	audito,	limenque		relinquunt,
effusi	nimbo	similes,	simul	ultima		signant.
Primus	abit	longeque	ante	omnia	corpora	Nisus
emicat,	et	ventis	et	fulminis	ocior	alis;
proximus	huic,	longo	sed	proximus		intervallo,
insequitur	Salius;	spatio	post	deinde		relicto
tertius						Euryalus:
Euryalumque	Helymus	sequitur;	quo	deinde	sub	ipso
ecce	volat	calcemque	terit	iam	calce	Diores,
incumbens	umero,	spatia	et	si	plura	supersint,
transeat	elapsus	prior,		ambiguumque		relinquat.
Iamque	fere	spatio	extremo	fessique	sub	ipsam
finem	adventabant,	levi	cum	sanguine		Nisus
labitur	infelix,	caesis	ut	forte		iuvencis
fusus	humum	viridisque	super	madefecerat		herbas.
Hic	iuvenis	iam	victor	ovans	vestigia	presso
haud	tenuit	titubata	solo,	sed	pronus	in
concidit		immundoque	fimo		sacroque	cruore.
Non	tamen	Euryali,	non	ille	oblitus	amorum;
nam	sese	opposuit	Salio	per	lubrica	surgens;
ille	autem	spissa	iacuit		revolutus	harena.
Emicat	Euryalus,	et	munere		victor	amici
prima	tenet,	plausuque	volat		fremituque	secundo.
Post	Helymus	subit,	et	nunc	tertia	palma
Hic	totum	caveae	consessum		ingentis	et
prima	patrum	magnis	Salius		clamoribus	implet,

ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
 Tutatur favor Euryalum, lacrimaeque decorae,
 gratior et pulchro veniens in corpore virtus.
 Adiuvat et magna proclamat voce Diores,
 qui subiit palmae, frustra ad praemia venit
 ultima, si primi Salio reddentur honores.
 Tum pater Aeneas 'Vestra' inquit 'munera vobis
 certa manent, pueri, et palmam movet ordine nemo;
 me liceat casus misereri insontis amici.'
 Sic fatus, tergum Gaetuli immane leonis
 dat Salio, villis onerosum atque unguibus aureis.
 Hic Nisus, 'Si tanta' inquit 'sunt praemia victis,
 et te lapsorum miseret, quae munera Niso
 digna dabis, primam merui qui laude coronam,
 ni me, quae Salium, fortuna inimica tulisset?
 Et simul his dictis faciem ostentabat et udo
 turpia membra fimo. Risit pater optimus olli
 et clipeum efferri iussit, Didymaonis artem,
 Neptuni sacro Danais de poste refixum.
 Hoc iuvenem egregium praestanti munere donat;

Post, ubi confecti cursus, et dona peregit:
 'Nunc, si cui virtus animusque in pectore praesens,
 adsit, et evinctis attollat brachia palmis.'
 Sic ait, et geminum pugnae proponit honorem,
 victori velatum auro vittisque iuvenum,
 ensem atque insignem galeam solacia victo.
 Nec mora: continuo vastis cum viribus effert
 ora Dares, magnoque virum se murmure tollit;
 solus qui Paridem solitus contendere contra,
 idemque ad tumulum, quo maximus occubat Hector,
 victorem Buten immani corpore, qui se
 Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
 perculit, et fulva moribundum extendit harena.
 Talis prima Dares caput altum in proelia tollit,
 ostenditque umeros latos, alternaque iactat
 brachia protendens, et verberat ictibus auras.
 Quaeritur huic alius; nec quisquam ex agmine tanto
 audet adire virum manibusque inducere caestus.
 Ergo alacris, cunctosque putans excedere palma,
 Aeneae stetit aute pedes, nec plura moratus

tum laeva taurum cornu tenet, atque ita fatur:
 'Nate dea, si nemo audet se credere pugnae,
 quae finis standi? Quo me decet usque teneri?
 Ducere dona iube.' Cuncti simul ore fremebant
 Dardanidae, reddique viro promissa iuebant.

Hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,
 proximus ut viridante toro consederat herbae:
 'Entelle, heroum quondam fortissime frustra,
 tantane tam patiens nullo certamine tolli
 dona sines? Ubi nunc nobis deus ille magister
 requiquam memoratus Eryx? Ubi fama per omnem
 Trinacriam, et spolia illa tuis pendentia tectis?'
 Ille sub haec: 'Non laudis amor, nec gloria cessit
 pulsa metu; sed enim gelidus tardante senecta
 sanguis hebet, frigentque effetae in corpore vires.
 Si mihi, quae quondam fuerat, quaque improbus iste
 exultat fidens, si nunc foret illa iuventas,
 haud equidem pretio inductus pulchroque iuvenco
 venissem, nec dona moror.' Sic deinde locutus
 in medium geminos immani pondere caestus
 proiecit, quibus acer Eryx in proelia suetus
 ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
 Obstipuere animi: tantorum ingentia septem
 terga boum plumbo insuto ferroque rigeabant.
 Ante omnes stupet ipse Dares, longeque recusat;
 magnanimusque Anchisiades et pondus et ipsa
 huc illuc vinclorum immensa volumina versat.
 Tum senior talis referebat pectore voces:
 'Quid, si quis caestus ipsius et Herculis arma
 vidisset, tristemque hoc ipso in litore pugnam?
 Haec germanus Eryx quondam tuus arma gerebat;—
 sanguine cernis adhuc sparsoque infecta cerebro;—
 his magnum Alciden contra stetit; his ego suetus,
 dum melior vires sanguis dabat, aemula necdum
 temporibus geminis canebat sparsa senectus.
 Sed si nostra Dares haec Troius arma recusat,
 idque pio sedet Aeneae, prohat auctor Acestes,
 aequemus pugnas. Erycis tibi terga remitto;
 solve metus; et tu Troianos exue caestus.'
 Haec fatus, duplicem ex umeris reiecit amictum

et magnos membrorum artus, magna ossa lacertosque
exuit, atque ingens media consistit harena.
Tum satus Anchisa caestus pater extulit aequos,
et paribus palmas amborum innexuit armis.
Constitit in digitos extemplo arrectus uterque,
brachiaque ad superas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu,
immiscentque manus manibus, pugnamque lacesunt.
Ille pedum melior motu, fretusque iuventa;
hic membris et mole valens, sed tarda trementi
genua labant, vastos quatit aeger anhelitus artus.
Multa viri nequiquam inter se volnera iactant,
multa cavo lateri ingeminant, et pectore vastos
dant sonitus, erratque auris et tempora circum
crebra manus, duro crepitant sub volnere malae.
Stat gravis Entellus nisusque immotus eodem,
corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem,
aut montana sedet circum castella sub armis,
nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
arte locum, et variis adsultibus inritus urguet.
Ostendit dextram insurgens Entellus, et alte
extulit: ille ictum venientem a vertice velox
praevidit, celerique elapsus corpore cessit.
Entellus vires in ventum effudit, et ultro
ipse gravis graviterque ad terram pondere vasto
concidit, ut quondam cava concidit aut Erymantho,
aut Ida in magna, radicibus eruta pinus.
Consurgunt studiis Teucris et Trinacria pubes;
it clamor caelo, primusque accurrit Acestes,
aequaevumque ab humo miserans attollit amicum.
At non tardatus casu neque territus heros
acrior ad pugnam redit ac vim suscitatur ira.
Tum pudor incendit vires et conscia virtus,
praecipitemque Daren ardens agit aequore toto,
nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra;
nec mora, nec requies: quam multa grandine nimbi
culminibus crepitant, sic densis ictibus heros
creber utraque manu pulsatur versatur Daretas.

Tum pater Aeneas procedere longius iras
 et saevire animis Entellum haud passus acerbis;
 sed finem imposuit pugnae, fessumque Dareta
 eripuit mulcens dictis, ac talia fatur:
 'Infelix, quae tanta animum dementia cepit?
 Non vires alias conversaque numina sentis?
 Cede deo.' Dixitque et proelia voce diremit.
 Ast illum fidi aequales, genua aegra trahentem,
 iactantemque utroque caput, crassumque cruorem
 ore eiectantem mixtosque in sanguine dentes,
 ducunt ad naves; galeamque ensemque vocati
 accipiunt; palmam Entello taurumque relinquunt.
 Hic victor, superans animis tauroque superbus:
 'Nate dea, vosque haec' inquit 'cognoscite, Teucri,
 et mihi quae fuerint iuvenali in corpore vires,
 et qua servetis revocatum a morte Dareta.'
 Dixit, et adversi contra stetit ora iuvenci,
 qui donum adstabat pugnae, durosque reducta
 libravit dextra media inter cornua caestus,
 arduus, effractoque inlisit in ossa cerebro.
 sternitur exanimisque tremens procumbit humi bos.
 Ille super tales effundit pectore voces:
 'Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
 persolvo; hic victor caestus artemque repono.'

Protinus Aeneas celeri certare sagitta
 invitat qui forte velint, et praemia ponit,
 ingentique manu malum de nave Seresti
 erigit, et volucrem traiecto in fune columbam,
 quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
 Convenere viri, deiectamque aerea sortem
 accepit galea; et primus clamore secundo
 Hyrtacidae ante omnes exit locus Hippocoontis;
 quem modo navali Mnestheus certamine victor
 consequitur, viridi Mnestheus evinctus oliva.
 Tertius Eurytion, tuus, o clarissime, frater,
 Pandare, qui quondam, iussus confundere foedus,
 in medios telum torsisti primus Achivos.
 Extremus galeaque ima subsedit Acestes,
 ausus et ipse manu iuvenum temptare laborem.
 Tum validis flexos incurvant viribus arcus

pro se quisque viri, et depromunt tela pharetris.
 Primaque per caelum, nervo stridente, sagitta
 Hyrtacidae iuvenis volucres diverberat auras;
 et venit, adversique infigitur arbore mali.
 Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
 ales, et ingenti sonuerunt omnia plausu.
 Post acer Mnestheus adducto constitit arcu,
 alta petens, pariterque oculos telumque tetendit.
 Ast ipsam miserandus avem contingere ferro
 non valuit: nodos et vincula linea rupit,
 quis innexa pedem malo pendebat ab alto:
 illa notos atque alta volans in nubila fugit.
 Tum rapidus, iamdudum arcu contenta parato
 tela tenens, fratrem Eurytion in Pota vocavit,
 iam vacuo laetam caelo speculatus, et alis
 plaudentem nigra figit sub nube columbam.
 Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris
 aetheriis, fixamque refert delapsa sagittam.

Amissa solus palma superabat Acestes;
 qui tamen aerias telum contendit in auras,
 ostentans artemque pater arcumque sonantem.
 Hic oculis subito obicitur magnoque futurum
 augurio monstrum; docuit post exitus ingens,
 seraque terrifici cecinerunt omina vates.
 Namque volans liquidis in nubibus arsit harundo,
 signavitque viam flammis, tenuisque recessit
 consumpta in ventos, caelo ceu saepe refixa
 transcurrunt crinemque volantia sidera ducunt.
 Attonitis haesere animis, superosque precati
 Trinacrii Teucrique viri; nec maximus omen
 abnuit Aeneas; sed laetum amplexus Acesten
 muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
 'Sume, pater; nam te voluit rex magnus Olympi
 talibus auspiciis exsortem ducere honores.
 Ipsius Anchisae longaevi hoc munus habebis,
 cratera impressum signis, quem Thracius olim
 Anchisae genitori in magno munere Cisseus
 ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.'
 Sic fatus cingit viridanti tempora lauro,
 et primum ante omnes victorem appellat Acesten.

Nec bonus Eurytion praelato invidit honori,
quamvis solus avem caelo deiecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit;
extremus, volucris qui fixit arundine malum.

At pater Aeneas, nondum certamine misso,
custodem ad sese comitemque impubis Iuli
Epytiden vocat, et fidam sic fatur ad aurem:
'Vade age, et Ascanio, si iam puerile paratum
agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,
ducat avo turmas, et sese ostendat in armis,
dic' ait. Ipse omnem longo decedere circo
infusum populum, et campos iubet esse patentes.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
frenatis lucent in equis, quos omnis euntes
Trinacriae mirata fremit Troiaeque iuventus.
omnibus in morem tonsa coma pressa corona;
cornea bina ferunt praefixa hastilia ferro;
pars levis umero pharetras; it pectore summo
flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tres equitum numero turmae, ternique vagantur
ductores: pueri bis seni quemque secuti
agmine partito fulgent paribusque magistris.
Una acies iuvenum, ducit quam parvus ovantem
nomen avi referens Priamus,—tua clara, Polite,
progenies, auctura Italos,—quem Thracius albis
portat equus bicolor maculis, vestigia primi
alba pedis frontemque ostentans arduus albam.
Alter Atys, genus unde Atii duxere Latini,
parvus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
Extremus, formaque ante omnis pulcher, Iulus
Sidonio est invectus equo, quem candida Dido
esse sui dederat monumentum et pignus amoris.
Cetera Trinacrii pubes senioris Acestae
fertur equis.
Excipiunt plausu pavidos, gaudentque tuentes
Dardanidae, veterumque adgnoscent ora parentum.
Postquam omnem laeti consessum suorum
lustrare in equis, signum clamore paratis
Epytides longe dedit insonuitque flagello.
Olli discurrere pares, atque agmina terni

diductis solvere choris, rursusque vocati
 convertere vias infestaque tela tulere.
 Inde alios ineunt cursus aliosque recursus
 adversi spatiis, alternosque orbibus orbes
 impediunt, pugnaeque cient simulacra sub armis;
 et nunc terga fuga nudant, nunc spicula vertunt
 infensi, facta pariter nunc pace feruntur.
 Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
 parietibus textum caecis iter, ancipitemque
 mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi
 falleret indeprensus et inremeabilis error;
 haud alio Teucrum nati vestigia cursu
 impediunt texuntque fugas et proelia ludo,
 delphinum similes, qui per maria umida nando
 Carpathium Libycumque secant, [luduntque per undas.]
 Hunc morem cursus atque haec certamina primus
 Ascanius, Longam muris cum cingeret Albam,
 rettulit, et priscos docuit celebrare Latinos,
 quo puer ipse modo, secum quo Troia pubes;
 Albani docuere suos; hinc maxima porro
 accepit Roma, et patrium servavit honorem;
 Troiaque nunc pueri, Troianum dicitur agmen.
 Hac celebrata tenus sancto certamina patri.

Hic primum fortuna fidem mutata novavit.
 Dum variis tumulo referunt sollemnia ludis,
 Irim de caelo misit Saturnia Iuno
 Iliacam ad classem, ventosque adspirat eunti,
 multa movens, necdum antiquum saturata dolorem.
 Illa, viam celerans per mille coloribus arcum,
 nulli visa cito decurrit tramite virgo.
 Conspicit ingentem concursum, et litora lustrat,
 desertosque videt portus classemque relictam.
 At procul in sola secretae Troades acta
 amissum Anchisen flebant, cunctaeque profundum
 pontum adspectabant flentes. 'Heu tot vada fessis
 et tantum superesse maris!' vox omnibus una.
 Urbem orant; taedet pelagi perferre laborem.
 Ergo inter medias sese haud ignara nocendi
 conicit, et faciemque deae vestemque reponit;
 fit Beroe, Tmarii coniunx longaeva Dorycli,

cui genus et quondam nomen natique fuissent;
 ac sic Dardanidum mediam se matribus infert:
 'O miserae, quas non manus' inquit 'Achaica bello
 traxerit ad letum patriae sub moenibus! O gens
 infelix, cui te exitio Fortuna reservat?
 Septuma post Troiae excidium iam vertitur aestas,
 eum freta, cum terras omnes, tot inhospita saxa
 sideraque emensae ferimur, dum per mare magnum
 Italiam sequimur fugientem, et volvimur undis.
 Hic Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes:
 quis prohibet muros iacere et dare civibus urbem?
 O patria et rapti nequiquam ex hoste Penates,
 nullane iam Troiae dicentur moenia? Nusquam
 Hectoreos amnes, Xanthum et Simoenta, videbo?
 Quin agite et mecum infaustas exurite puppes.
 Nam mihi Cassandrae per somnum vatis imago
 ardentes dare visa faces: "Hic quaerite Troiam;
 hic domus est" inquit "vobis." Iam tempus agi res,
 uec tantis mora prodigiis. En quattuor arae
 Neptuno; deus ipse faces animumque ministrat.'
 Haec memorans, prima infensum vi corripit ignem,
 sublataque procul dextra conixa coruscat,
 et iacit: arrectae mentes stupefactaque corda
 Iliadum. Hic una e multis, quae maxima natu,
 Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:
 'Non Beroe vobis, non haec Rhoeteia, matres,
 est Dorycli coniunx; divini signa decoris
 ardentesque notate oculos; qui spiritus illi,
 qui voltus, vocisque sonus, vel gressus eunti.
 Ipsa egomet dudum Beroen digressa reliqui
 aegram, indignantem, tali quod sola careret
 munere, nec meritos Anchisae inferet honores.'
 Haec effata.
 At matres primo ancipites oculisque malignis
 ambiguae spectare rates miserum inter amorem
 praesentis terrae fatisque vocantia regna,
 cum dea se paribus per caelum sustulit alis,
 ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
 Tum vero attonitae monstros actaeque furore
 conclamant, rapiuntque focus penetralibus ignem;
 pars spoliant aras, frondem ac virgulta facesque

coniciunt. Furit immissis Volcanus habenis
 transtra per et remos et pictas abiete puppes.

Nuntius Anchisae ad tumulum cuneosque theatri
 incensas perfert naves Eumelus, et ipsi
 respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
 Primus et Ascanius, cursus ut laetus equestres
 ducebat, sic acer equo turbata petivit
 castra, nec exanimes possunt retinere magistri.
 'Quis furor iste novus? Quo nunc, quo tenditis' inquit,
 'heu, miserae cives? Non hostem inimicaque castra
 Argivum, vestras spes uritis. En, ego vester
 Ascanius!' Galeam ante pedes proiecit inanem,
 qua ludo indutus belli simulacra ciebat;
 accelerat simul Aeneas, simul agmina Teucrum.
 Ast illae diversa metu per litora passim
 diffugiunt, silvasque et sicubi concava furtim
 saxa petunt; piget incepti lucisque, suosque
 mutatae adgnoscent, excussaque pectore Iuno est.

Sed non idcirco flammae atque incendia vires
 indomitas posuere; udo sub robore vivit
 stuppa vomens tardum fumum, lentusque carinas
 est vapor, et toto descendit corpore pestis,
 nec vires heroum infusaque flumina prosunt.
 Tum pius Aeneas umeris abscindere vestem,
 auxilioque vocare deos, et tendere palmas:
 'Iuppiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
 Troianos, si quid pietas antiqua labores
 respicit humanos, da flammam evadere classi
 nunc, Pater, et tenues Teucrum res eripe leto.
 Vel tu, quod superest infesto fulmine morti,
 si mereor, demitte, tuaque hic obrue dextra.'
 Vix haec ediderat, cum effusis imbribus atra
 tempestas sine more furit, tonitruque tremescunt
 ardua terrarum et campi; ruit aethere toto
 turbidus imber aqua densisque nigerrimus austris;
 implenturque super puppes; semiusta madescent
 robora; restinctus donec vapor omnis, et omnes,
 quattuor amissis, servatae a peste carinae.

At pater Aeneas, casu concussus acerbo,
 nunc huc ingentes, nunc illuc pectore curas
 mutabat versans, Siculisne resideret arvis,
 oblitus fatorum, Italasne capesseret oras.
 Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
 quem docuit multaque insignem reddidit arte,
 haec responsa dabat, vel quae portenderet ira
 magna deum, vel quae fatorum posceret ordo;
 isque his Aenean solatus vocibus infit:
 'Nate dea, quo fata trahunt retrahuntque, sequamur;
 quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.
 Est tibi Dardanius divinae stirpis Acestes:
 hunc cape consiliis socium et coniunge volentem;
 huic trade, amissis superant qui navibus, et quos
 pertaesum magni incepti rerumque tuarum est;
 longaevosque senes ac fessas aequore matres,
 et quidquid tecum invalidum metuensque pericli est,
 delige, et his habeant terris sine moenia fessi:
 urbem appellabunt permisso nomine Acestam.'

Talibus incensus dictis senioris amici,
 tum vero in curas animo diducitur omnes.
 Et nox atra polum bigis subvecta tenebat:
 visa dehinc caelo facies delapsa parentis
 Anchisae subito tales effundere voces:
 'Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
 care magis, nate, Iliacis exercite fatis,
 imperio Iovis huc venio, qui classibus ignem
 depulit, et caelo tandem miseratus ab alto est.
 Consiliis pare, quae nunc pulcherrima Nautes
 dat senior; lectos iuvenes, fortissima corda,
 defer in Italiam; gens dura atque aspera cultu
 debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
 infernas accede domos, et Averno per alta
 congressus pete, nate, meos. Non me impia namque
 Tartara habent, tristes umbrae, sed amoena piorum
 concilia Elysiumque colo. Huc casta Sibylla
 nigrarum multo pecudum te sanguine ducet:
 tum genus omne tuum, et quae dentur moenia, disces.
 Iamque vale: torquet medios Nox humida cursus,
 et me saevus equis Oriens adflavit anhelis.'

Dixerat, et tenuis fugit, ceu fumus, in auras.
Aeneas, 'Quo deinde ruis, quo proripis?' inquit,
'Quem fugis, aut quis te nostris complexibus arcet?'
Haec memorans cinerem et sopitos suscitatur ignes,
Pergameumque Larem et canae penetralia Vestae
farre pio et plena supplex veneratur acerra.

Extemplo socios primumque arcessit Acesten,
et Iovis imperium et cari praecepta parentis
edocet, et quae nunc animo sententia constet.
Haud mora consiliis, nec iussa recusat Acestes.
Transcribunt urbi matres, populumque volentem
deponunt, animos nil magnae laudis egentes.
Ipsi transtra novant, flammisque ambesa reponunt
roboram navigiis, aptant remosque rudentesque,
exigui numero, sed bello vivida virtus.
Interea Aeneas urbem designat aratro
sortiturque domos; hoc Ilium et haec loca Troiam
esse iubet. Gaudet regno Troianus Acestes,
indicitque forum et patribus dat iura vocatis.
Tum vicina astris, Erycino in vertice sedes
fundatur Veneri Idaliae, tumuloque sacerdos
ac lucus late sacer additur Anchiseo.

Iamque dies epulata novem gens omnis, et aris
factus honos: placidi straverunt aequora venti,
creber et adspirans rursus vocat Auster in altum.
Exoritur procurva ingens per litora fletus;
complexi inter se noctemque diemque morantur.
Ipsae iam matres, ipsi, quibus aspera quondam
visa maris facies et non tolerabile nomen,
ire volunt, omnemque fugae perferre laborem.
Quos bonus Aeneas dictis solatur amicis,
et consanguineo lacrimans commendat Acestae.
Tris Eryci vitulos et Tempestatibus agnam
caedere deinde iubet, solvique ex ordine funem.
Ipse, caput tonsae foliis evinctus olivae,
stans procul in prora pateram tenet, extaque salsos
proiicit in fluctus ac vina liquentia fundit.
Prosequitur surgens a puppi ventus euntes.
Certatim socii feriunt mare et aequora verrunt.

At Venus interea Neptunum exercita curis
 adloquitur, talesque effundit pectore questus:
 Iunonis gravis ira nec exsaturabile pectus
 cogunt me, Neptune, preces descendere in omnes;
 quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla,
 nec Iovis imperio fatisque infracta quiescit.
 Non media de gente Phrygum exedisse nefandis
 urbem odiis satis est, nec poenam traxe per omnem:
 reliquias Troiae, cineres atque ossa peremptae
 insequitur: causas tanti sciat illa furoris.
 Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis
 quam molem subito excierit: maria omnia caelo
 miscuit, Aeoliis nequiquam freta procellis,
 in regnis hoc ausa tuis.
 Per scelus ecce etiam Troianis matribus actis
 exussit foede puppes, et classe subegit
 amissa socios ignotae linquere terrae.
 Quod superest, oro, liceat dare tuta per undas
 vela tibi, liceat Laurentem attingere Thybrim:
 si concessa peto, si dant ea moenia Parcae.
 Tum Saturnius haec domitor maris edidit alti:
 'Fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis,
 unde genus ducis: merui quoque; saepe furores
 compressi, et rabiem tantam caelique marisque.
 Nec minor in terris, Xanthum Simoentaque testor,
 Aeneae mihi cura tui. Cum Troia Achilles
 exanimata sequens impingeret agmina muris,
 milia multa daret leto, gementque repleti
 amnes, nec reperire viam atque evolvere posset
 in mare se Xanthus, Pelidae tunc ego forti
 congressum Aenean nec dis nec viribus aequis
 nube cava rapui, cuperem cum vertere ab imo
 structa meis manibus periurae moenia Troiae.
 Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle timores.
 Tutus, quos optas, portus accedet Averni.
 Unus erit tantum, amissum quem gurgite quaeres;
 unum pro multis dabitur caput.
 His ubi laeta deae permulsit pectora dictis,
 iungit equos auro genitor, spumantiaque addit
 frena feris, manibusque omnes effundit habenas.
 Caeruleo per summa levis volat aequora curru;

subsidunt undae, tumidumque sub axe tonanti
 sternitur aequor aquis; fugiunt vasto aethere nimbi.
 Tum variae comitum facies, immania cete,
 et senior Glauci chorus, Inousque Palaemon,
 Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis;
 laeva tenent Thetis, et Melite, Panopeaque virgo,
 Nisaeae, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque.

Hic patris Aeneae suspensam blanda vicissim
 gaudia pertemptant mentem: iubet ocus omnes
 attolli malos, intendi brachia velis.
 Una omnes fecere pedem pariterque sinistros,
 nunc dextros solvere sinus; una ardua torquent
 cornua detorquentque; ferunt sua flamina classem.
 Princeps ante omnes densum Palinurus agebat
 agmen; ad hunc alii cursum contendere iussi.
 Iamque fere mediam caeli Nox humida metam
 contigerat; placida laxabant membra quiete
 sub remis fusi per dura sedilia nautae:
 cum levis aetheriis delapsus Somnus ab astris
 aera dimovit tenebrosum et dispulit umbras,
 te, Palinure, petens, tibi somnia tristia portans
 insonti; puppique deus consedit in alta,
 Phorbanti similis, funditque has ore loquelas:
 'Iaside Palinure, ferunt ipsa aequora classem;
 aequatae spirant aurae; datur hora quieti.
 Pone caput, fessosque oculos furare labori:
 ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.'
 Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
 'Mene salis placidi voltum fluctusque quietos
 ignorare iubes? Mene huic confidere monstro?
 Aenean credam quid enim fallacibus auris
 et caelo, totiens deceptus fraude sereni?'
 Talia dicta dabat, clavumque affixus et haerens
 nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.
 Ecce deus ramum Lethaeo rore madentem,
 vique soporatum Stygia, super utraque quassat
 tempora, cunctantique natantia lumina solvit.
 Vix primos inopina quies laxaverat artus,
 et super incumbens cum puppis parte revolsa,
 cumque gubernaclo, liquidas proiecit in undas

praecipitem	ac	socios	nequiquam	saepe	vocantem;
ipse	volans	tenues	se	sustulit	ales ad auras.
Currit	iter	tutum	non	secius	aequore classis,
promissisque		patris	Neptuni	interrita	fertur.
Iamque	adeo	scopulos	Sirenum	advecta	subibat,
difficiles	quondam		multorumque	ossibus	albos,
tum	rauca	adsiduo	longe	sale	saxa sonabant:
cum	pater	amisso	fluitantem	errare	magistro
sensit,	et	ipse	ratem	nocturnis	rexit in undis,
multa	gemens,	casuque	animum	concussus	amici
'O	nimum	caelo	et	pelago	confise sereno,
nudus in ignota, Palinure, iacebis harena!'					

PUBLI VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER VI

SIC	fatur	lacrimans,	classique	immittit	habenas,
et	tandem	Euboicis	Cumarum	adlabitur	oris.
Obvertunt	pelago	proras;	tum	dente	tenaci
ancora	fundabat	naves,	et	litora	curvae
praetexunt	puppes.	Iuvenum	manus	emicat	ardens
litus	in	Hesperium;	quaerit	pars	flammae
abstrusa	in	venis	silicis,	pars	densa
tecta	rapit	silvas,	inventaque	flumina	monstrat.
At	pius	Aeneas	arces,	quibus	altus
praesidet,		horrendaeque	procul	secreta	Sibyllae
antrum	immane	petit,	magnum	cui	mentem
Delius	inspirat	vates,		aperitque	futura.
Iam subeunt Triviae lucos atque aurea tecta.					

Daedalus,	ut	fama	est,	fugiens	Minoia	regna,
praepetibus		pennis	ausus	se	credere	caelo,

insuetum per iter gelidas enavit ad Arctos,
 Chalcidicaque levis tandem super adstitit arce.
 Redditus his primum terris, tibi, Phoebe, sacra vit
 remigium alarum, posuitque immania templa.
 In foribus letum Androgeo: tum pendere poenas
 Cecropidae iussi—miserum!—septena quotannis
 corpora natorum; stat ductis sortibus urna.
 Contra elata mari respondet Gnosia tellus:
 hic crudelis amor tauri, suppositaque furto
 Pasiphae, mixtumque genus prolesque biformis
 Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandae;
 hic labor ille domus et inextricabilis error;
 magnum reginae sed enim miseratus amorem
 Daedalus ipse dolos tecti ambagesque resolvit,
 caeca regens filo vestigia. Tu quoque magnam
 partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes.
 Bis conatus erat casus effingere in auro;
 bis patriae cecidere manus. Quin protinus omnia
 perlegerent oculis, ni iam praemissus Achates
 adforet, atque una Phoebi Triviaeque sacerdos,
 Deiphobe Glauci, fatur quae talia regi:
 'Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit;
 nunc grege de intacto septem mactare iuencos
 praestiterit, totidem lectas de more bidentes.'
 Talibus adfata Aenean (nec sacra morantur
 iussa viri), Teucros vocat alta in templa sacerdos.

Excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum,
 quo lati ducunt aditus centum, ostia centum;
 unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllae.
 Ventum erat ad limen, cum virgo. 'Poscere fata
 tempus' ait; 'deus, ecce, deus!' Cui talia fanti
 ante fores subito non voltus, non color unus,
 non comptae mansere comae; sed pectus anhelum,
 et rabie fera corda tument; maiorque videri,
 nec mortale sonans, adflata est numine quando
 iam propiore dei. 'Cessas in vota precesque,
 Tros' ait 'Aenea? Cessas? Neque enim ante dehiscent
 attonitae magna ora domus.' Et talia fata
 conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
 ossa tremor, funditque preces rex pectore ab imo:

'Phoebe, graves Troiae semper miserate labores,
 Dardana qui Paridis direxti tela manusque
 corpus in Aeacidæ, magnas obeuntia terras
 tot maria intravi duce te, penitusque repostas
 Massylum gentes praetentaque Syrtibus arva,
 iam tandem Italiae fugientis prendimus oras;
 hac Troiana tenus fuerit Fortuna secuta.
 Vos quoque Pergameae iam fas est parcere genti,
 dique deaeque omnes quibus obstitit Ilium et ingens
 gloria Dardaniae. Tuque, O sanctissima vates,
 praescia venturi, da, non indebita posco
 regna meis fatis, Latio considerare Teucros
 errantisque deos agitataque numina Troiae.
 Tum Phoebo et Triviae solido de marmore templum
 instituem, festosque dies de nomine Phoebi.
 Te quoque magna manent regnis penetrabilia nostris:
 hic ego namque tuas sortes arcanaque fata,
 dicta meae genti, ponam, lectosque sacrabo,
 alma, viros. Foliis tantum ne carmina manda,
 ne turbata volent rapidis ludibria ventis;
 ipsa canas oro.' Finem dedit ore loquendi.

At, Phoebi nondum patiens, immanis in antro
 bacchatur vates, magnum si pectore possit
 excussisse deum; tanto magis ille fatigat
 os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
 Ostia iamque domus patuere ingentia centum
 sponte sua, vatisque ferunt responsa per auras:
 'O tandem magnis pelagi defuncte periclis!
 Sed terrae graviora manent. In regna Lavini
 Dardanidae venient; mitte hanc de pectore curam;
 sed non et venisse volent. Bella, horrida bella,
 et Thybrim multo spumantem sanguine cerno.
 Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
 defuerint; alius Latio iam partus Achilles,
 natus et ipse dea; nec Teucris addita Iuno
 usquam aberit; cum tu supplex in rebus egenis
 quas gentes Italum aut quas non oraveris urbes!
 Causa mali tanti coniunx iterum hospita Teucris
 externique iterum thalami.
 Tu ne cede malis, sed contra audentior ito,

qua tua te Fortuna sinet. Via prima salutis,
quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.'

Talibus ex adyto dictis Cumaea Sibylla
horrendas canit ambages antroque remugit,
obscuris vera involvens: ea frena furenti
concutit, et stimulos sub pectore vertit Apollo.
Ut primum cessit furor et rabida ora quierunt,
incipit Aeneas heros: 'Non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies inopinave surgit;
omnia praecepi atque animo mecum ante peregi.
Unum oro: quando hic inferni ianua regis
dicitur, et tenebrosa palus Acheronte refuso,
ire ad conspectum cari genitoris et ora
contingat; doceas iter et sacra ostia pandas.
Illum ego per flammis et mille sequentia tela
eripui his umeris, medioque ex hoste recepi;
ille meum comitatus iter, maria omnia mecum
atque omnes pelagique minas caelique ferebat,
invalidus, vires ultra sortemque senectae.
Quin, ut te supplex peterem et tua limina adirem,
idem orans mandata dabat. Gnatique patrisque,
alma, precor, miserere;—potes namque omnia, nec te
nequiquam lucis Hecate praefecit Avernis;—
si potuit Manes arcessere coniugis Orpheus,
Threicia fretus cithara fidibusque canoris,
si fratrem Pollux alterna morte redemit,
itque reditque viam totiens. Quid Thesea, magnum
quid memorem Alciden? Et mi genus ab Iove summo.'

Talibus orabat dictis, arasque tenebat,
cum sic orsa loqui vates: 'Sate sanguine divom,
Tros Anchisiade, facilis descensus Averno;
noctes atque dies patet atri ianua Ditis;
sed revocare gradum superasque evadere ad auras,
hoc opus, hic labor est. Pauci, quos aequus amavit
Iuppiter, aut ardens evexit ad aethera virtus,
dis geniti potuere. Tenent media omnia silvae,
Cocytusque sinu labens circumvenit atro.
Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,
bis Stygios innare lacus, bis nigra videre

Tartara, et insano iuvat indulgere labori,
 accipe, quae peragenda prius. Latet arbore opaca
 aureus et foliis et lento vimine ramus,
 Iunoni infernae dictus sacer; hunc tegit omnis
 lucus, et obscuris claudunt convallibus umbrae.
 Sed non ante datur telluris operta subire,
 auricomos quam quis decerpserit arbore fetus.
 Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
 instituit. Primo avulso non deficit alter
 aureus, et simili frondescit virga metallo.
 Ergo alte vestiga oculis, et rite repertum
 carpe manu; namque ipse volens facilisque sequetur,
 si te fata vocant; aliter non viribus ullis
 vincere, nec duro poteris convellere ferro.
 Praeterea iacet exanimum tibi corpus amici—
 heu nescis—totamque incestat funere classem,
 dum consulta petis nostroque in limine pendes.
 Sedibus hunc refer ante suis et conde sepulchro.
 Duc nigras pecudes; ea prima piacula sunt:
 sic demum lucos Stygis et regna invia vivis
 aspicias.' Dixit, pressoque obmutuit ore.

Aeneas maesto defixus lumina voltu
 ingreditur, linquens antrum, caecosque volutat
 eventus animo secum. Cui fidus Achates
 it comes, et paribus curis vestigia figit.
 Multa inter sese vario sermone serebant,
 quem socium exanimem vates, quod corpus humandum
 diceret. Atque illi Misenum in litore sicco,
 ut venere, vident indigna morte peremptum,
 Misenum Aeoliden, quo non praestantior alter
 aere ciere viros, Martemque accendere cantu.
 Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
 et lituo pugnas insignis obibat et hasta:
 postquam illum vita victor spoliavit Achilles,
 Dardanio Aeneae sese fortissimus heros
 addiderat socium, non inferiora secutus.
 Sed tum, forte cava dum personat aequora concha,
 demens, et cantu vocat in certamina divos,
 aemulus exceptum Triton, si credere dignum est,
 inter saxa virum spumosa inmerserat unda.

Ergo omnes magno circum clamore fremebant,
 praecipue pius Aeneas. Tum iussa Sibyllae,
 haud mora, festinant flentes, aramque sepulchri
 congerere arboribus caeloque educere certant.
 Itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum;
 procumbunt piceae, sonat icta securibus illex,
 fraxineaeque trabes cuneis et fissile robur
 scinditur, advolvunt ingentis montibus ornos.

Nec non Aeneas opera inter talia primus
 hortatur socios, paribusque accingitur armis.
 Atque haec ipse suo tristi cum corde volutat,
 aspectans silvam inmensam, et sic voce precatur:
 'Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
 ostendat nemore in tanto, quando omnia vere
 heu nimium de te vates, Misene, locuta est.'
 Vix ea fatus erat, geminae cum forte columbae
 ipsa sub ora viri caelo venere volantes,
 et viridi sedere solo. Tum maximus heros
 maternas agnoscit aves, laetusque precatur:
 'Este duces, O, si qua via est, cursumque per auras
 dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
 ramus humum. Tuque, O, dubiis ne defice rebus,
 diva parens.' Sic effatus vestigia pressit,
 observans quae signa ferant, quo tendere pergant.
 Pascentes illae tantum prodire volando,
 quantum acie possent oculi servare sequentum.
 Inde ubi venere ad fauces grave olentis Averni,
 tollunt se celeres, liquidumque per aera lapsae
 sedibus optatis geminae super arbore sidunt,
 discolor unde auri per ramos aura refulsit.
 Quale solet silvis brumali frigore viscum
 fronde virere nova, quod non sua seminat arbor,
 et croceo fetu teretis circumdare truncos,
 talis erat species auri frondentis opaca
 ilice, sic leni crepitabat brattea vento.
 Corripit Aeneas extemplo avidusque refringit
 cunctantem, et vatis portat sub tecta Sibyllae.

Nec minus interea Misenum in litore Teucri
 flebant, et cineri ingrato suprema ferebant.

Principio	pinguem	taedis	et	robore	secto
ingentem	struxere	pyram,	cui	frondibus	atris
intexunt	latera,	et	ferales	ante	cupresios
constituunt,	decorantque	super	fulgentibus	armis.	
Pars	calidos	latices	et	aena	undantia
expediunt,	corpusque	lavant	frigentis	et	unguunt.
Fit	gemitus.	Tum	membra	toro	defleta
purpureasque	super	vestes,	velamina	nota,	
coniciunt.	Pars	ingenti	subiere	feretro,	
triste	ministerium,	et	subiectam	more	parentum
aversi	tenuere	facem.	Congesta	cremantur	
turea	dona,	dapes,	fuso	crateres	olivo.
Postquam	conlapsi	cineres	et	flamma	quievit
reliquias	vino	et	bibulam	lavere	favillam,
ossaque	lecta	cado	textit	Corynaeus	aeno.
Idem	ter	socios	pura	circumtulit	unda,
spargens	rore	levi	et	ramo	felicis
lustravitque	viros,	dixitque	novissima	verba.	
At	pius	Aeneas	ingenti	mole	sepulcrum
imponit,	suaque	arma	viro,	remumque	tubamque,
monte	sub	aerio,	qui	nunc	"Misenus"
dicitur,	aeternumque	tenet	per	saecula	nomen.

His	actis,	propere	exsequitur	praecepta	Sibyllae.
Spelunca	alta	fuit	vastoque	immanis	hiatu,
scrupea,	tuta	lacu	nigro	nemorumque	tenebris,
quam	super	haud	ullae	poterant	impune
tendere	iter	pennis—	talis	sese	halitus
faucibus	effundens	supera	ad	convexa	ferebat:
[unde	locum	Grai	dixerunt	nomine	Aornon.]
quattuor	hic	primum	nigrantis	terga	iuencos
constituit,	frontique	invergit	vina	sacerdos;	
et	summas	carpens	media	inter	cornua
ignibus	imponit	sacris,	libamina	prima,	
voce	vocans	Hecaten,	Caeloque	Ereboque	potentem.
Supponunt	alii	cultos,	tepidumque	cruorem	
suscipiunt	pateris.	Ipse	atri	velleris	agnam
Aeneas	matri	Eumenidum	magnaeque	sorori	
ense	ferit,	sterilemque	tibi.	Proserpina,	vaccam.
Tum	Stygio	regi	nocturnas	inchoat	aras,
et	solida	imponit	taurorum	viscera	flammis,

pingue superque oleum infundens ardentibus extis.
 Ecce autem, primi sub lumina solis et ortus,
 sub pedibus mugire solum, et iuga coepta moveri
 silvarum, visaeque canes ululare per umbram,
 adventante dea. 'Procul O procul este, profani,'
 conclamat vates, 'totoque absistite luco;
 tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum:
 nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.'
 Tantum effata, furens antro se immisit aperto;
 ille ducem haud timidus vadentem passibus aequat.

Di, quibus imperium est animarum, umbraeque silentes,
 et Chaos, et Phlegethon, loca nocte tacentia late,
 sit mihi fas audita loqui; sit numine vestro
 pandere res alta terra et caligine mersas!

Ibant obscuri sola sub nocte per umbram,
 perque domos Ditis vacuas et inania regna:
 quale per incertam lunam sub luce maligna
 est iter in silvis, ubi caelum condidit umbra
 Iuppiter, et rebus nox abstulit atra colorem.
 Vestibulum ante ipsum, primisque in faucibus Orci
 Luctus et ultrices posuere cubilia Curae;
 pallentesque habitant Morbi, tristisque Senectus,
 et Metus, et malesuada Fames, ac turpis Egestas,
 terribiles visu formae: Letumque, Labosque;
 tum consanguineus Leti Sopor, et mala mentis
 Gaudia, mortiferumque adverso in limine Bellum,
 ferreique Eumenidum thalami, et Discordia demens,
 vipereum crinem vittis innexa cruentis.

In medio ramos annosaque brachia pandit
 ulmus opaca, ingens, quam sedem Somnia volgo
 Pana tenere ferunt, foliisque sub omnibus haerent.
 Multaque praeterea variarum monstra ferarum:
 Centauri in foribus stabulant, Scyllaeque biformes,
 et centumgeminus Briareus, ac belua Lernae
 horrendum stridens, flammisque armata Chimaera,
 Gorgones Harpyiaeque et forma tricornis umbrae.
 Corripit hic subita trepidus formidine ferrum
 Aeneas, strictamque aciem venientibus offert,
 et, ni docta comes tenues sine corpore vitas

admoneat volitare cava sub imagine formae,
inruat, et frustra ferro diverberet umbras.

Hinc via, Tartarei quae fert Acherontis ad undas.
Turbidus hic caeno vasta voragine gurges
aestuat, atque omnem Cocyto eructat harenam.
Portitor has horrendus aquas et flumina servat
terribili squalore Charon, cui plurima mento
canities inculta iacet; stant lumina flamma,
sordidus ex umeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
et ferruginea subvectat corpora cymba,
iam senior, sed cruda deo viridisque senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
matres atque viri, defunctaque corpora vita
magnanimum heroum, pueri innuptaeque puellae,
impositique rogis iuvenes ante ora parentum:
quam multa in silvis autumni frigore primo
lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
quam multae glomerantur aves, ubi frigidus annus
trans pontum fugat, et terris immittit apricis.
Stabant orantes primi transmittere cursum,
tendebantque manus ripae ulterioris amore.
Navita sed tristis nunc hos nunc accipit illos,
ast alios longe submotos arcet harena.
Aeneas, miratus enim motusque tumultu,
'Dic' ait 'O virgo, quid volt concursus ad amnem?
Quidve petunt animae, vel quo discrimine ripas
hae linquunt, illae remis vada livida verrunt?'
Olli sic breviter fata est longaeva sacerdos:
'Anchisa generate, deum certissima proles,
Cocyti stagna alta vides Stygiamque paludem,
di cuius iurare timent et fallere numen.
Haec omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est;
portitor ille Charon; hi, quos vehit unda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
transportare prius quam sedibus ossa quierunt.
Centum errant annos volitantque haec litora circum;
tum demum admissi stagna exoptata revisunt.'
Constitit Anchisa satus et vestigia pressit,
multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.

Cernit ibi maestos et mortis honore carentes
Leucaspim et Lyciae ductorem classis Oronten,
quos, simul ab Troia ventosa per aequora vectos,
obruit Auster, aqua involvens navemque virosque.

Ecce gubernator sese Palinurus agebat,
qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
exciderat puppi mediis effusus in undis.
Hunc ubi vix multa maestum cognovit in umbra,
sic prior adloquitur: 'Quis te, Palinure, deorum
eripuit nobis, medioque sub aequore mersit?
Dic age. Namque mihi, fallax haud ante repertus,
hoc uno responso animum delusit Apollo,
qui fore te ponto incolumem, finesque canebat
venturum Ausonios. En haec promissa fides est?'
Ille autem: 'Neque te Phoebi cortina fefellit,
dux Anchisiade, nec me deus aequore mersit.
Namque gubernaculum multa vi forte revolsum,
cui datus haerebam custos cursusque regebam,
praecipitans traxi mecum. Maria aspera iuro
non ullum pro me tantum cepisse timorem,
quam tua ne, spoliata armis, excussa magistro,
deficeret tantis navis surgentibus undis.
Tris Notus hibernas immensa per aequora noctes
vexit me violentus aqua; vix lumine quarto
prospexi Italiam summa sublimis ab unda.
Paulatim adnabam terrae; iam tuta tenebam,
ni gens crudelis madida cum veste gravatum
prensantemque uncis manibus capita aspera montis
ferro invasisset, praedamque ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, versantque in litore venti.
Quod te per caeli iucundum lumen et auras,
per genitorem oro, per spes surgentis Iuli,
eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram
inice, namque potes, portusque require Velinos;
aut tu, si qua via est, si quam tibi diva creatrix
ostendit—neque enim, credo, sine numine divom
flumina tanta paras Stygiamque innare paludem—
da dextram misero, et tecum me tolle per undas,
sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
Taliam fatus erat, coepit cum talia vates:

'Unde haec, o Palinure, tibi tam dira cupido?
 Tu Stygias inhumatus aquas amnemque severum
 Eumenidum aspicias, ripamve iniussus adibis?
 Desine fata deum flecti sperare precando.
 Sed cape dicta memor, duri solatia casus.
 Nam tua finitimi, longe lateque per urbes
 prodigiis acti caelestibus, ossa piabunt,
 et statuent tumulum, et tumulo sollemnia mittent,
 aeternumque locus Palinuri nomen habebit.'
 His dictis curae emotae, pulsusque parumper
 corde dolor tristi: gaudet cognomine terrae.

Ergo iter inceptum peragunt fluvioque propinquant.
 Navita quos iam inde ut Stygia prospexit ab unda
 per tacitum nemus ire pedemque advertere ripae,
 sic prior adgreditur dictis, atque increpat ultro:
 'Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
 fare age, quid venias, iam istinc, et comprime gressum.
 Umbrarum hic locus est, somni noctisque soporae;
 corpora viva nefas Stygia vectare carina.
 Nec vero Alciden me sum laetatus euntem
 accepisse lacu, nec Thesea Pirithoumque,
 dis quamquam geniti atque invicti viribus essent.
 Tartareum ille manu custodem in vincla petivit,
 ipsius a solio regis, traxitque trementem;
 hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.'
 Quae contra breviter fata est Amphrysia vates:
 'Nullae hic insidiae tales; absiste moveri;
 nec vim tela ferunt; licet ingens ianitor antro
 aeternum latrans exsanguis terreat umbras,
 casta licet patrui servet Proserpina limen.
 Troius Aeneas, pietate insignis et armis,
 ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
 Si te nulla movet tantae pietatis imago,
 at ramum hunc' (aperit ramum, qui veste latebat)
 'adgnoscas.' Tumida ex ira tum corda residunt.
 Nec plura his. Ille admirans venerabile donum
 fatalis virgae, longo post tempore visum,
 caeruleam advertit puppim, ripaeque propinquat.
 Inde alias animas, quae per iuga longa sedebant,
 deturbat, laxatque foros; simul accipit alveo

ingentem Aenean. Gemit sub pondere cymba
sutilis, et multam accepit rimosa paludem.
Tandem trans fluvium incolumis vatemque virumque
informi limo glaucaque exponit in ulva.

Cerberus haec ingens latratu regna trifauci
personat, adverso recubans immanis in antro.
Cui vates, horrere videns iam colla colubris,
melle soporata et medicatis frugibus offam
obicit. Ille fame rabida tria guttura pandens
corripit obiectam, atque immania terga resolvit
fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Aeneas aditum custode sepulto,
evaditque celer ripam inremeabilis undae.

Continuo auditae voces, vagitus et ingens,
infantumque animae flentes in limine primo,
quos dulcis vitae exsortes et ab ubere raptos
abstulit atra dies et funere mersit acerbo;
hos iuxta falso damnati crimine mortis.
Nec vero hae sine sorte datae, sine iudice, sedes:
quaesitor Minos urnam movet; ille silentium
conciliumque vocat vitasque et crimina discit.
Proxuma deinde tenent maesti loca, qui sibi letum
insontes peperere manu, lucemque perosi
proiecere animas. Quam vellent aethere in alto
nunc et pauperiem et duros perferre labores!
Fas obstat, tristisque palus inamabilis undae
alligat, et noviens Styx interfusa coercet.
Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
lugentes campi: sic illos nomine dicunt.
Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,
secreti celant calles et myrtea circum
silva tegit; curae non ipsa in morte relinquunt.
His Phaedram Procrimque locis, maestamque Eriphylen
crudelis nati monstrantem volnera, cernit,
Evadnenque et Pasiphaen; his Laodamia
it comes, et iuvenis quondam, nunc femina, Caeneus,
rursus et in veterem fato revoluta figuram.
Inter quas Phoenissa recens a volnere Dido
errabat silva in magna; quam Troius heros

ut primum iuxta stetit adgnovitque per umbras
 obscuram, qualem primo qui surgere mense
 aut videt, aut vidisse putat per nubila lunam,
 demisit lacrimas, dulcique adfatus amore est:
 'Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
 venerat exstinctam, ferroque extrema secutam?
 Funeris heu tibi causa fui? Per sidera iuro,
 per superos, et si qua fides tellure sub ima est,
 invitus, regina, tuo de litore cessi.
 Sed me iussa deum, quae nunc has ire per umbras,
 per loca senta situ cogunt noctemque profundam,
 imperiis egere suis; nec credere quivi
 hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
 Siste gradum, teque aspectu ne subtrahe nostro.
 Quem fugis? Extremum fato, quod te adloquor, hoc est.'
 Talibus Aeneas ardentem et torva tumentem
 lenibat dictis animum, lacrimasque ciebat.
 Illa solo fixos oculos aversa tenebat,
 nec magis incepto voltum sermone movetur,
 quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.
 landem corripuit sese, atque inimica refugit
 in nemus umbriferum, coniunx ubi pristinus illi
 respondet curis aequatque Sychaeus amorem.
 Nec minus Aeneas, casu concussus iniquo,
 prosequitur lacrimis longe, et miseratur euntem.

Inde datum molitur iter. Iamque arva tenebant
 ultima, quae bello clari secreta frequentant.
 Hic illi occurrit Tydeus, hic inclutus armis
 Parthenopaeus et Adrasti pallentis imago;
 hic multum fleti ad superos belloque caduci
 Dardanidae, quos ille omnes longo ordine cernens
 ingemuit, Glaucumque Medontaque Thersilochemque,
 tris Antenoridas, Cererique sacrum Polyphoeten,
 Idaeumque, etiam currus, etiam arma tenentem.
 circumstant animae dextra laevaue frequentes;
 nec vidisse semel satis est; iuvat usque morari,
 et conferre gradum, et veniendi discere causas.
 At Danaum procures Agamemnoniaeque phalanges
 ut videre virum fulgentiaque arma per umbras,
 ingenti trepidare metu; pars vertere terga,

ceu quondam petiere rates; pars tollere vocem
exiguam, inceptus clamor frustratur hiantes.

Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum videt et lacerum crudeliter ora,
ora manusque ambas, populataque tempora raptis
auribus, et truncas inhonesto volnere nares.
Vix adeo adgnovit pavitantem et dira tegentem
supplicia, et notis compellat vocibus ultro:
'Deiphobe armipotens, genus alto a sanguine Teucri
quis tam crudeles optavit sumere poenas?
Cui tantum de te licuit? Mihi fama suprema
nocte tulit fessum vasta te caede Pelasgum
procubuisse super confusae stragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhoeteo litore inanem
constitui, et magna Manes ter voce vocavi.
Nomen et arma locum servant; te, amice, nequivi
conspicere, et patria decedens ponere terra.'
Ad quae Priamides: 'Nihil O tibi amice relictum;
omnia Deiphobo solvisti et funeris umbris.
Sed me fata mea et scelus exitiale Lacaenae
his mersere malis; illa haec monumenta reliquit.
Namque ut supremam falsa inter gaudia noctem
egerimus, nosti; et nimium meminisse necesse est.
Cum fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama, et armatum peditem gravis attulit alvo,
illa, chorum simulans, evantes orgia circum
ducebat Phrygias; flammam media ipsa tenebat
ingentem, et summa Danaos ex arce vocabat.
Tum me, confectum curis somnoque gravatum,
infelix habuit thalamus, pressitque iacentem
dulcis et alta quies placidaeque simillima morti
Egregia interea coniunx arma omnia tectis
amovet, et fidum capiti subduxerat ensem;
intra tecta vocat Menelaum, et limina pandit,
scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
et famam extingui veterum sic posse malorum.
Quid moror? Inrumpunt thalamo; comes additur una
hortator scelerum Aeolides. Di, talia Grais
instaure, pio si poenas ore reposco!
Sed te qui vivum casus, age, fare vicissim,

attulerint. Pelagine venis erroribus actus,
an monitu divom? An quae te Fortuna fatigat,
ut tristes sine sole domos, loca turbida, adires?'

Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis
iam medium aetherio cursu traiecerat axem;
et fors omne datum traherent per talia tempus;
sed comes admonuit, breviterque adfata Sibylla est:
'Nox ruit, Aenea; nos flendo ducimus horas.
Hic locus est, partes ubi se via findit in ambas:
dextera quae Ditis magni sub moenia tendit,
hac iter Elysium nobis; at laeva malorum
exercet poenas, et ad impia Tartara mittit.'
Deiphobus contra: 'Ne saevi, magna sacerdos;
discedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
I decus, i, nostrum; melioribus utere fatis!'
Tantum effatus, et in verbo vestigia torsit.

Respicit Aeneas subito, et sub rupe sinistra
moenia lata videt, triplici circumdata muro,
quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis,
Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
Porta adversa ingens, solidoque adamante columnae,
vis ut nulla virum, non ipsi exscindere bello
caelicolae valeant; stat ferrea turris ad auras,
Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta,
vestibulum exsomnia servat noctesque diesque,
Hinc exaudiri gemitus, et saeva sonare
verbera; tum stridor ferri, tractaeque catenae.
Constitit Aeneas, strepitumque exterritus hausit.
'Quae scelerum facies, O virgo, effare; quibusve
urguntur poenis? Quis tantus plangor ad auras?'
Tum vates sic orsa loqui: 'Dux inclute Teucrum,
nulli fas casto sceleratum insistere limen;
sed me cum lucis Hecate praefecit Avernis,
ipsa deum poenas docuit, perque omnia duxit.
Gnosius haec Rhadamanthus habet, durissima regna,
castigatque auditque dolos, subigitque fateri,
quae quis apud superos, furto laetatus inani,
distulit in seram commissa piacula mortem.
Continuo sontes ultrix accincta flagello

Tisiphone quatit insultans, torvosque sinistra
intentans angues vocat agmina saeva sororum.
Tum demum horrisono stridentes cardine sacrae
panduntur portae. Cernis custodia qualis
vestibulo sedeat, facies quae limina servet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
saevior intus habet sedem. Tum Tartarus ipse
bis patet in praeceps tantum tenditque sub umbras,
quantus ad aetherium caeli suspectus Olympum.
Hic genus antiquum Terrae, Titania pubes,
fulmine deiecti fundo volvuntur in imo.
'Hic et Aloidas geminos immania vidi
corpora, qui manibus magnum rescindere caelum
adgressi, superisque Iovem detrudere regnis.
Vidi et crudeles dantem Salmonea poenas,
dum flammis Iovis et sonitus imitatur Olympi.
Quattuor hic invectus equis et lampada quassans
per Graium populos mediaeque per Elidis urbem
ibat ovans, divomque sibi poscebat honorem,—
demens, qui nimbos et non imitabile fulmen
aere et cornipedum pulsu simularet equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
contorsit, non ille faces nec fumea taedis
lumina, praecipitemque immani turbine adegit.
Nec non et Tityon, Terrae omniparentis alumnum,
cernere erat, per tota novem cui iubera corpus
porrigitur, rostroque immanis voltur obunco
immortale iecur tondens fecundaque poenis
viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
pectore, nec fibris requies datur ulla renatis.
[Quid memorem Lapithas, Ixiona Pirithoumque?]
quos super atra silex iam iam lapsura cadentique
imminet adsimilis; lucent genialibus altis
aurea fulcra toris, epulaeque ante ora paratae
regifico luxu; Furiarum maxima iuxta
accubat, et manibus prohibet contingere mensas,
exurgitque facem attollens, atque intonat ore.
'Hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat,
pulsatusve parens, et fraus innexa clienti,
aut qui divitiis soli incubuere repertis,
nec partem posuere suis (quae maxima turba est),

quique ob adulterium caesi, quique arma secuti
 impia nec veriti dominorum fallere dextras,
 inclusi poenam exspectant. Ne quaere doceri
 quam poenam, aut quae forma viros fortunave mersit.
 Saxum ingensvolvunt alii, radiisque rotarum
 districti pendent; sedet, aeternumque sedebit,
 infelix Theseus; Phlegyasque miserrimus omnis
 admonet, et magna testatur voce per umbras:
 "Discite iustitiam moniti, et non temnere divos."
 Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
 imposuit; fixit leges pretio atque refixit;
 hic thalamum invasit natae vetitosque hymenaeos;
 ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.
 Non, mihi si linguae centum sint oraque centum,
 ferrea vox, omnis scelerum comprehendere formas,
 omnia poenarum percurrere nomina possim.'

Haec ubi dicta dedit Phoebi longaeva sacerdos:
 'Sed iam age, carpe viam et susceptum perface munus;
 adceleremus' ait; 'Cyclopum educta caminis
 moenia conspicio atque adverso fornice portas,
 haec ubi nos praecepta iubent deponere dona.'
 Dixerat, et pariter, gressi per opaca viarum,
 corripunt spatium medium, foribusque propinquant.
 Occupat Aeneas aditum, corpusque recenti
 spargit aqua, ramumque adverso in limine figit.

His demum exactis, perfecto munere divae,
 devenere locos laetos et amoena virecta
 fortunatorum nemorum sedesque beatas.
 Largior hic campos aether et lumine vestit
 purpureo, solemque suum, sua sidera norunt.
 Pars in gramineis exercent membra palaestris,
 contendunt ludo et fulva luctantur harena;
 pars pedibus plaudunt choreas et carmina dicunt.
 Nec non Threicius longa cum veste sacerdos
 obloquitur numeris septem discrimina vocum,
 iamque eadem digitis, iam pectine pulsat eburno.
 Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
 magnanimi heroes, nati melioribus annis,
 Ilusque Assaracusque et Troiae Dardanus auctor.

Arma procul currusque virum miratur inanes.
 Stant terra defixae hastae, passimque soluti
 per campum pascuntur equi. Quae gratia currum
 armorumque fuit vivis, quae cura nitentis
 pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
 Conspicit, ecce, alios dextra laevaue per herbam
 vescentis, laetumque choro paeana canentis
 inter odoratum lauri nemus, unde superne
 plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.
 Hic manus ob patriam pugnando volnera passi,
 quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
 quique pii vates et Phoebo digna locuti,
 inventas aut qui vitam excoluere per artes,
 quique sui memores alios fecere merendo,
 omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.
 Quos circumfusus sic est adfata Sybilla,
 Musaeum ante omnes, medium nam plurima turba
 hunc habet, atque umeris exstantem suspicit altis:
 'Dicite, felices animae, tuque, optime vates,
 quae regio Anchisen, quis habet locus? Illius ergo
 venimus, et magnos Erebi transnavimus amnes.'
 Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
 'Nulli certa domus; lucis habitamus opacis,
 riparumque toros et prata recentia rivis
 incolimus. Sed vos, si fert ita corde voluntas,
 hoc superate iugum; et facili iam tramite sistam.'
 Dixit, et ante tulit gressum, camposque nitentis
 desuper ostentat; dehinc summa cacumina linquunt.

At pater Anchises penitus convalle virenti
 inclusas animas superumque ad lumen ituras
 lustrabat studio recolens, omnemque suorum
 forte recensebat numerum carosque nepotes,
 fataque fortunasque virum moresque manusque.
 Isque ubi tendentem adversum per gramina videt
 Aenean, alacris palmas utrasque tetendit,
 effusaeque genis lacrimae, et vox excidit ore:
 'Venisti tandem, tuaque exspectata parenti
 vicit iter durum pietas? Datur ora tueri,
 nate, tua, et notas audire et reddere voces?
 Sic equidem ducebam animo rebarque futurum,

tempora dinumerans' nec me mea cura fefellit.
 Quas ego te terras et quanta per aequora vectum
 accipio! quantis iactatum, nate, periclis!
 Quam metui, ne quid Libyae tibi regna nocerent!
 Ille autem: 'Tua me, genitor, tua tristis imago,
 saepius occurrens, haec limina tendere adegit:
 stant sale Tyrrheno classes. Da iungere dextram,
 da, genitor, teque amplexu ne subtrahe nostro.'
 Sic memorans, largo fletu simul ora rigabat.
 Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
 ter frustra comprehensa manus effugit imago,
 [par levibus ventis volucrique simillima somno.]

Interea videt Aeneas in valle reducta
 seclusum nemus et virgulta sonantia silvis,
 Lethaeumque, domos placidas qui prae-natat, amnem.
 Hunc circum innumerae gentes populi-que volabant;
 ac—velut in pratis ubi apes aestate serena
 floribus insidunt variis, et candida circum
 lilia funduntur—strepit omnis murmure campus.
 Horrescit visu subito, causasque requirit
 inscius Aeneas, quae sint ea flumina porro,
 quive viri tanto complerint agmine ripas.
 Tum pater Anchises: 'Animae, quibus altera fato
 corpora debentur, Lethaei ad fluminis undam
 securos latices et longa oblivia potant.
 [Has equidem memorare tibi atque ostendere coram,]
 iampridem hanc prolem cupio enumerare meorum,
 quo magis Italia mecum laetere reperta.'
 'O pater, anne aliquas ad caelum hinc ire putandum est
 sublimis animas, iterumque ad tarda reverti
 corpora? Quae lucis miseris tam dira cupido?'
 'Dicam equidem, nec te suspensum, nate, tenebo'
 suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.

'Principio caelum ac terras camposque liquentis
 lucentemque globum Lunae Titaniaque astra
 spiritus intus alit, totamque infusa per artus
 mens agit molem et magno se corpore miscet.
 Inde hominum pecudumque genus, vitaeque volantum,
 et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.

Igneus est ollis vigor et caelestis origo
 seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
 terrenique hebetant artus moribundaque membra.
 Hinc metuunt cupiuntque, dolent gaudentque, neque auras
 dispiciunt clausae tenebris et carcere caeco.
 Quin et supremo cum lumine vita reliquit,
 non tamen omne malum miseris nec funditus omnes
 corporeae excedunt pestes, penitusque necesse est
 multa diu concreta modis inolescere miris.
 Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
 supplicia expendunt: aliae panduntur inanes
 suspensae ad ventos; aliis sub gurgite vasto
 infectum eluitur scelus, aut exuritur igni;
 quisque suos patimur Manes; exinde per amplum
 mittimur Elysium, et pauci laeta arva tenemus;
 donec longa dies, perfecto temporis orbe,
 concretam exemit labem, purumque relinquit
 aetherium sensum atque aurai simplicis ignem.
 Has omnes, ubi mille rotam volvere per annos,
 Lethaeum ad fluvium deus evocat agmine magno,
 scilicet immemores supera ut convexa revisant,
 rursus et incipiant in corpora velle reverti.'

Dixerat Anchises, natumque unaque Sibyllam
 conventus trahit in medios turbamque sonantem,
 et tumulum capit, unde omnes longo ordine possit
 adversos legere, et venientum discere vultus.

'Nunc age, Dardanium prolem quae deinde sequatur
 gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
 inlustris animas nostrumque in nomen ituras,
 expediam dictis, et te tua fata docebo.
 Ille, vides, pura iuvenis qui nititur hasta,
 proxuma sorte tenet lucis loca, primus ad auras
 aetherias Italo commixtus sanguine surget,
 silvius, Albanum nomen, tua postuma proles,
 quem tibi longaevo serum Lavinia coniunx
 educet silvis regem regumque parentem,
 unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
 'Proxumus ille Procas, Troianae gloria gentis,
 et Capys, et Numitor, et qui te nomine reddet

Silvius Aeneas, pariter pietate vel armis
 egregius, si umquam regnandam acceperit Albam.
 Qui iuvenes! Quantas ostentant, aspice, vires,
 atque umbrata gerunt civili tempora quercu!
 Hi tibi Nomentum et Gabios urbemque Fidenam,
 hi Collatinas imponent montibus arces,
 Pometios Castrumque Inui Bolamque Coramque.
 Haec tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terrae.
 'Quin et avo comitem sese Mavortius addet
 Romulus, Assaraci quem sanguinis Ilia mater
 educet. Viden, ut geminae stant vertice cristae,
 et pater ipse suo superum iam signat honore?
 En, huius, nate, auspiciis illa incluta Roma
 imperium terris, animos aequabit Olympo,
 septemque una sibi muro circumdabit arces,
 felix prole virum: qualis Berecynthia mater
 invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
 laeta deum partu, centum complexa nepotes,
 omnes caelicolas, omnes supera alta tenentes.
 'Huc geminas nunc flecte acies, hanc aspice gentem
 Romanosque tuos. Hic Caesar et omnis Iuli
 progenies magnum caeli ventura sub axem.
 Hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,
 Augustus Caesar, Divi genus, aurea condet
 saecula qui rursus Latio regnata per arva
 Saturno quondam, super et Garamantas et Indos
 proferet imperium: iacet extra sidera tellus,
 extra anni solisque vias, ubi caelifer Atlas
 axem umero torquet stellis ardentibus aptum.
 Huius in adventum iam nunc et Caspia regna
 responsis horrent divom et Maeotia tellus,
 et septemgemini turbant trepida ostia Nili.
 Nec vero Alcides tantum telluris obivit,
 fixerit aeripedem cervam licet, aut Erymanthi
 pacarit nemora, et Lernam tremefecerit arcu;
 nec, qui pampineis victor iuga flectit habenis,
 Liber, agens celso Nysae de vertice tigres.
 aut dubitamus adhuc virtute extendere vires,
 aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
 'Quis procul ille autem ramis insignis olivae
 sacra ferens? Nosco crines incanaque menta

regis Romani, primus qui legibus urbem
 fundabit, Curibus parvis et paupere terra
 missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
 otia qui rumpet patriae residesque movebit
 Tullus in arma viros et iam desueta triumphis
 agmina. Quem iuxta sequitur iactantior Ancus,
 nunc quoque iam nimium gaudens popularibus auris.
 Vis et Tarquinius reges, animamque superbam
 ultoris Bruti, fascesque videre receptos?
 Consulis imperium hic primus saevasque secures
 accipiet, natosque pater nova bella moventes
 ad poenam pulchra pro libertate vocabit.
 Infelix, utcumque ferent ea facta minores,
 vincet amor patriae laudumque immensa cupido.
 Quin Decios Drusosque procul saevumque securi
 aspice Torquatum et referentem signa Camillum.
 Illae autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
 concordēs animae nunc et dum nocte premuntur,
 heu quantum inter se bellum, si lumina vitae
 attigerint, quantas acies stragemque ciebunt!
 Aggeribus socer Alpinis atque arce Monoeci
 descendens, gener adversis instructus Eois.
 Ne, pueri, ne tanta animis adsuescite bella,
 neu patriae validas in viscera vertite vires;
 tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo,
 proice tela manu, sanguis meus!—
 Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
 victor aget currum, caesis insignis Achivis.
 Eruet ille Argos Agamemnoniasque Mycenae,
 ipsumque Aeaciden, genus armipotētis Achilli,
 ultus avos Troiae, templa et temerata Minervae.
 Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cosse, relinquat?
 Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina belli,
 Scipiadas, cladem Libyae, parvoque potentem
 Fabricium vel te sulco Serrane, serentem?
 quo fessum rapitis, Fabii? Tu Maxumus ille es,
 unus qui nobis cunctando restituis rem.
 Excudent alii spirantia mollius aera,
 credo equidem, vivos ducent de marmore voltus,
 orabunt causas melius, caelique meatus
 describent radio, et surgentia sidera dicent:

tu regere imperio populos, Romane, memento;
 hae tibi erunt artes; pacisque imponere morem,
 parcere subiectis, et debellare superbos.'

Sic pater Anchises, atque haec mirantibus addit:
 'Aspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis
 ingreditur, victorque viros supereminet omnes!
 Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
 sistet, eques sternet Poenos Gallumque rebellem,
 tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.'
 Atque hic Aeneas; una namque ire videbat
 egregium forma iuvenem et fulgentibus armis,
 sed frons laeta parum, et deiecto lumina voltu:
 'Quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
 Filius, anne aliquis magna de stirpe nepotum?
 Quis strepitus circa comitum! Quantum instar in ipso!
 Sed nox atra caput tristi circumvolat umbra.'
 Tum pater Anchises, lacrimis ingressus obortis:
 'O gnate, ingentem luctum ne quaere tuorum;
 ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
 esse sinent. Nimium vobis Romana propago
 visa potens, Superi, propria haec si dona fuissent.
 Quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem
 campus aget gemitus, vel quae, liberine, videbis
 funera, cum tumulum praeterlabere recentem!
 Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
 in tantum spe tollet avos, nec Romula quondam
 ullo se tantum tellus iactabit alumno.
 Heu pietas, heu prisca fides, invictaque bello
 dextera! Non illi se quisquam impune tulisset
 obviis armato, seu cum pedes iret in hostem,
 seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
 Heu, miserande puer, si qua fata aspera rumpas,
 tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis,
 purpureos spargam flores, animamque nepotis
 his saltem adcumulem donis, et fungar inani
 munere'—Sic tota passim regione vagantur
 aeris in campis latis, atque omnia lustrant.
 Quae postquam Anchises natum per singula duxit,
 incenditque animum famae venientis amore,
 exin bella viro memorat quae deinde gerenda,

Laurentisque docet populos urbemque Latini,
et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.

Sunt geminae Somni portae, quarum altera fertur
cornea, qua veris facilis datur exitus umbris;
altera candenti perfecta nitens elephanto,
sed falsa ad caelum mittunt insomnia Manes.
His ubi tum natum Anchises unaque Sibyllam
prosequitur dictis, portaque emittit eburna,
ille viam secatur ad naves sociosque revisit:
tum se ad Caietae recto fert litore portum.
[Ancora de prora iacitur, stant litore puppes.]

PUBLI VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER VII

TU quoque litoribus nostris, Aeneia nutrix,
aeternam moriens famam, Caieta, dedisti;
et nunc servat honos sedem tuus ossaque nomen
Hesperia in magna, siqua est ea gloria, signat.
At pius exsequiis Aeneas rite solutis,
aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
aequora, tendit iter velis portumque relinquit.
Adspirant aurae in noctem nec candida cursus
Luna negat, splendet tremulo sub lumine pontus.
Proxima Circaeae raduntur litora terrae,
dives inaccessos ubi Solis filia lucos
adsiduo resonat cantu tectisque superbis
urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
arguto tenuis percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus iraeque leonum
vincla recusantum et sera sub nocte rudentum,

saetigerique sues atque in praesaepibus ursi
 saevire ac formae magnorum ululare luporum,
 quos hominum ex facie dea saeva potentibus herbis
 induerat Circe in vultus ac terga ferarum.
 Quae ne monstra pii paterentur taliam Troes
 delati in portus neu litora dira subirent,
 Neptunus ventis implevit vela secundis
 atque fugam dedit et praeter vada fervida vexit.

Iamque rubescebat radiis mare et aethere ab alto
 Aurora in roseis fulgebat lutea bigis:
 cum venti posuere omnisque repente resedit
 flatus et in lento luctantur marmore tonsae.
 Atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum
 prospicit. Hunc inter fluvio Tiberinus amoeno.
 verticibus rapidis et multa flavus arena
 in mare prorumpit. Variae circumque supraque
 adsuetae ripis volucres et fluminis alveo
 aethera mulcebant cantu lucoque volabant.
 flectere iter sociis terraeque advertere proras
 imperat et laetus fluvio succedit opaco.

Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora rerum,
 quis Latio antiquo fuerit status, advena classem
 cum primum Ausoniis exercitus appulit oris,
 expediam et primae revocabo exordia pugnae.
 tu vatem, tu, diva, mone. Dicam horrida bella,
 dicam acies actosque animis in funera reges
 Tyrrhenamque manum totamque sub arma coactam
 Hesperiam. Maior rerum mihi nascitur ordo,
 maius opus moveo. Rex arva Latinus et urbes
 iam senior longa placidus in pace regebat.
 Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica
 accipimus, Fauno Picus pater isque parentem
 te, Saturne, refert, tu sanguinis ultimus auctor.
 filius huic fato divom prolesque virilis
 nulla fuit primaque oriens erepta iuventa est.
 Sola domum et tantas servabat filia sedes,
 iam matura viro, iam plenis nubilis annis.
 Multi illam magno e Latio totaque petebant
 Ausonia. Petit ante alios pulcherrimus omnis

Turnus,	avis	atavisque	potens,	quem	regia	coniunx
adiungi		generum	miro		properabat	amore;
sed	variis	portenta	deum		terroribus	obstant.
Laurus	erat	tecti	medio	in	penetralibus	altis,
sacra	comam	multosque	metu		servata	per
quam	pater	inventam,	primas	cum	conderet	arcas,
ipse		ferebatur	Phoebo		sacrasse	Latinus
Laurentisque		ab	ea		posuisse	colonis.
Huius	apes	summum	densae		(mirabile	dictu),
stridore	ingenti	liquidum	trans		aethera	vectae,
obsedere	apicem,	ex	pedibus		per	mutua
examen		subitum	ramo		frondente	pependit.
Continuo		vates:	'Externum		cernimus,'	inquit,
'adventare	virum	et	partis	petere	agmen	easdem
partibus	ex	isdem	et	summa	dominariae	arce.'
Praeterea,		castis	adolet	dum	altaria	taedis
et	iuxta	genitorem	adstat		Lavinia	virgo,
visa	(nefas)	longis	comprehendere		crinibus	ignem,
[atque	omnem	ornatum	flamma		crepitante	cremari]
regalisque		accensa	comas,		accensa	coronam
insignem		gemmis,	tum	fumida	lumine	fulvo
involvi	ac	totis	Volcanum		spargere	tectis.
Id	vero	horrendum	ac	visu	mirabile	ferri:
namque	fore	inlustrem		fama	fatisque	canebant
ipsam,	sed	populo		magnum	portendere	bellum.
At	rex	sollicitus		monstris	oracula	Fauni,
fatidici;		genitoris,	adit	lucosque	sub	alta
consulit		Albunea,	nemorum	quae	maxima	sacro
fonte	sonat	saevamque		exhalat	opaca	mephitim.
Hinc	Italiae	gentes		omnisque	Oenotria	tellus
in	dubiis	responsa	petunt;	huc	dona	sacerdos
Cum	tulit	et	caesarum	ovium	sub	nocte
pellibus		incubuit	stratis		somnosque	petivit,
multa	modis	simulacra		videt	volitantia	miris
et	varias	audit		voces	fruiturque	deorum
couloquio		atque	imis	Acheronta	adfatur	Avernus.
Hic	et	tum	pater	ipse	petens	responsa
centum		lanigeras		mactabat	rite	bidentis
atque	harum	effultus		tergo	stratisque	iacebat
velleribus:		subita	ex	alto	vox	reddita
'Ne	pete	conubiis		natam	sociare	luco
						est:
						Latinis,

O mea progenies, thalamis neu crede paratis:
 externi venient generi, qui sanguine nostrum
 nomen in astra ferant quorumque a stirpe nepotes
 omnia sub pedibus, qua Sol utrumque recurrens
 aspicit Oceanum, vertique regique videbunt.'
 Haec responsa patris Fauni monitusque silenti
 nocte datos non ipse suo premit ore Latinus,
 sed circum late volitans iam Fama per urbes
 Ausonias tulerat, cum Laomedontia pubes
 gramineo ripae religavit ab aggere classem.

Aeneas primique duces et pulcher Iulus
 corpora sub ramis deponunt arboris altae
 instituuntque dapes et adorea liba per herbam
 subiciunt epulis (sic Iuppiter ipse monebat)
 et Cereale solum pomis agrestibus augent.
 Consumptis hic forte aliis ut vertere morsus
 exiguam in Cererem penuria adegit edendi
 et violare manu malisque audacibus orbem
 fatalis crusti patulis nec parcere quadris:
 'Heus! etiam mensas consumimus,' inquit Iulus,
 nec plura adludens. Ea vox audita laborum
 prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
 eripuit pater ac stupefactus numine pressit.
 Continuo: 'Salve fatis mihi debita tellus
 vosque,' ait, 'O fidi Troiae salvete penates:
 hic domus, haec patria est. Genitor mihi talia namque
 (nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit:
 cum te, nate, fames ignota ad litora vectum
 accisis coget dapibus consumere mensas,
 tum sperare domos defessus ibique memento
 prima locare manu molirique aggere tecta.
 Haec erat illa fames; haec nos suprema manebat,
 exiliis positura modum.
 Quare agite et primo laeti cum lumine solis
 quae loca, quive habeant homines, ubi moenia gentis,
 vestigemus et a portu diversa petamus.
 Nunc pateras libate Iovi precibusque vocate
 Anchisen genitorem, et vina reponite mensis.'
 Sic deinde effatus frondenti tempora ramo
 implicat et geniumque loci primamque deorum

Tellurem nymphasque et adhuc ignota precatur
 flumina, tum Noctem Noctisque orientia signa
 Idaeumque Iovem Phrygiamque ex ordine matrem
 invocat et duplicis caeloque ereboque parentis.
 Hic pater omnipotens ter caelo clarus ab alto
 intonuit radiisque ardentem lucis et auro
 ipse manu quatiens ostendit ab aethere nubem.
 Diditur hic subito Troiana per agmina rumor
 advenisse diem, quo debita moenia condant.
 Certatim instaurant epulas atque omine magno
 crateras laeti statuunt et vina coronant.

Postera cum prima lustrabat lampade terras
 orta dies, urbem et finis et litora gentis
 diversi explorant: haec fontis stagna Numici,
 hunc Thybrim fluvium, hic fortis habitare Latinos.
 Tum satus Anchisa delectos ordine ab omni
 centum oratores augusta ad moenia regis
 ire iubet, ramis velatos Palladis omnis,
 donaque ferre viro pacemque exposcere Teucris.
 Haud mora, festinant iussi rapidisque feruntur
 passibus. Ipse humili designat moenia fossa
 moliturque locum primasque in litore sedes
 castrorum in morem pinnis atque aggere cingit.
 Iamque iter emensi turris ac tecta Latinorum
 ardua cernebant iuvenes muroque subibant.
 Ante urbem pueri et primaevo flore iuventus
 exercentur equis domitantque in pulvere currus
 aut acris tendunt arcus aut lenta lacertis
 spicula contorquent cursuque ictuque lacescunt:
 cum praevectus equo longaevi regis ad auris
 nuntius ingentis ignota in veste reportat
 advenisse viros. Ille intra tecta vocari
 imperat et solio medius consedit avito.
 Tectum augustum ingens. centum sublime columnis,
 urbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
 horrendum silvis et religione parentum.
 Hic sceptris accipere et primos attollere fasces
 regibus omen erat, hoc illis curia templum,
 hae sacris sedes epulis, hic ariete caeso
 perpetuis soliti patres considerare mensis.

Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
 antiqua e cedro, Italusque paterque Sabinus
 vitisator, curvam servans sub imagine falcem,
 Saturnusque senex Ianique bifrontis imago
 vestibulo astabant, aliique ab origine reges
 Martiaque ob patriam pugnando volnera passi.
 Multaque praeterea sacris in postibus arma,
 captivi pendent currus curvaeque secures
 et cristae capitum et portarum ingentia claustra
 spiculaque clipeique ereptaque rostra carinis.
 Ipse Quirinali lituo parvaeque sedebat
 succinctus trabea laevaue ancile gerebat
 Picus, equum domitor; quem capta cupidine coniunx
 aurea percussum virga versumque venenis
 fecit avem Circe sparsitque coloribus alas.
 Tali intus templo divom patriaue Latinus
 sede sedens Teucros ad sese in tecta vocavit,
 atque haec ingressis placido prior edidit ore:

'Dicite, Dardanidae (neque enim nescimus et urbem
 et genus, auditique advertitis aequore cursum),
 quid petitis? Quae causa rates aut cuius egentis
 litus ad Ausonium tot per vada caerula vexit?
 Sive errore viae seu tempestatibus acti,
 qualia multa mari nautae patiuntur in alto,
 fluminis intrastis ripas portuque sedetis,
 ne fugite hospitium neve ignorete Latinos
 Saturni gentem, haud vinclo nec legibus aequam,
 sponte sua veterisque dei se more tenentem.
 Atque equidem memini (fama est obscurior annis)
 Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
 Dardanus Idaeas Phrygiae penetravit ad urbes
 Threiciamque Samum, quae nunc Samothracia fertur.
 Hinc illum, Corythi Tyrrhena ab sede profectum,
 aurea nunc solio stellantis regia caeli
 accipit et numerum divorum altaribus auget.'

Dixerat, et dicta Ilioneus sic voce secutus:
 Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos,
 atra subegit hiemps vestris succedere terris
 nec sidus regione viae litusve fefellit:

consilio hanc omnes animisque volentibus urbem,
 adferimur, pulsi regnis, quae maxima quondam
 extremo veniens Sol aspiciebat Olympo.
 Ab Iove principium generis, Iove Dardana pubes
 gaudet avo, rex ipse Iovis de gente suprema,
 Troius Aeneas, tua nos ad limina misit.
 Quanta per Idaeos saevis effusa Mycenis
 tempestas ierit campos, quibus actus uterque
 Europae atque Asiae fatis concurrerit orbis,
 audiit et siquem tellus extrema refuso
 summovet oceano et siquem extenta plagarum
 quattuor in medio dirimit plaga solis iniqui.
 Diluvio ex illo tot vasta per aequora vecti
 dis sedem exiguam patriis litusque rogamus
 innocuum et cunctis undamque auramque patentem.
 Non erimus regno indecores, nec vestra feretur
 fama levis tantique abolescet gratia facti,
 nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit.
 Fata per Aeneae iuro dextramque potentem
 sive fide seu quis bello est expertus et armis:
 multi nos populi, multae (ne temne, quod ultro
 praeferimus manibus vittas ac verba precantia)
 et petiere sibi et voluere adiungere gentes;
 sed nos fata deum vestras exquirere terras
 imperiis egere suis. Hinc Dardanus ortus;
 huc repetit iussisque ingentibus urguet Apollo
 Tyrrhenum ad Thybrim et fontis vada sacra Numici.
 Dat tibi praeterea fortunae parva prioris
 munera, reliquias Troia ex ardente receptas.
 Hoc pater Anchises auro libabat ad aras;
 hoc Priami gestamen erat, cum iura vocatis
 more daret populis, sceptrumque sacerque tiaras
 Iliadumque labor vestes.'

Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
 obtutu tenet ora soloque immobilis haeret
 intentos volvens oculos. Nec purpura regem
 picta movet nec scepra movent Priameia tantum,
 quantum in conubio natae thalamoque moratur,
 et veteris Fauni voluit sub pectore sortem,
 hunc illum fatis externa ab sede profectum

portendi generum paribusque in regna vocari
 auspiciis, huic progeniem virtute futuram
 egregiam et totum quae viribus occupet orbem.
 tandem laetus ait: 'Di nostra incepta secudent
 auguriumque suum; dabitur, Troiane, quod optas,
 mullera nec sperno. Non vobis rege Latino
 divitis uber agri Troiaeve opulentia deerit.
 Ipse modo Aeneas, nostri si tanta cupido est,
 si iungi hospitio properat sociusque vocari,
 adveniat vultus neve exhorrescat amicos:
 illi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
 vos contra regi mea nunc mandata referte.
 Est mihi nata, viro gentis quam iungere nostrae
 non patrio ex adyto sortes, non plurima caelo
 monstra sinunt: generos externis adfore ab oris,
 hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
 nomen in astra ferant. Hunc illum poscere fata
 et reor et, siquid veri mens augurat, opto.'
 haec effatus equos numero pater eligit omni
 (stabant ter centum nitidi in praesaepibus altis):
 omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci
 instratos ostro alipedes pictisque tapetis;
 aurea pectoribus demissa monilia pendent,
 tecti auro fulvum mandunt sub dentibus aurum;
 absenti Aeneae currunt geminosque iugalis
 semine ab aetherio, spirantis naribus ignem,
 illorum de gente, patri quos daedala Circe
 supposita de matre nothos furata creavit.
 Talibus Aeneadae donis dictisque Latini
 sublimes in equis redeunt pacemque reportant.

Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis
 saeva Iovis coniunx aurasque invecta tenebat,
 et laetum Aenean classemque ex aethere longe
 Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
 moliri iam tectae videt, iam fidere terrae,
 deseruisse rates: stetit acri fixa dolore.
 Tum quassans caput haec effundit pectore dicta:
 'Heu stirpem invisam et fatis contraria nostris
 fata Phrygum! Num Sigeis occumbere campis,
 num capti potuere capi, num incensa cremavit

Troia viros? Medias acies mediosque per ignis
invenere viam. At, credo, mea numina tandem
fessa iacent odiis aut exsaturata quievi.
Quin etiam patria excussos infesta per undas
ausa sequi et profugis toto me opponere ponto!
Absumptae in Teucros vires caelique marisque.
Quid Syrtes aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
profuit? Optato conduntur Thybridis alveo,
securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
immanem Lapithum valuit, concessit in iras
ipse deum antiquam genitor Calydona Dianae,
quod scelus aut Lapithis tantum aut Calydona merentem?
Ast ego magna Iovis coniunx, nil linquere inausum
quae potui infelix, quae memet in omnia verti,
vincor ab Aenea. Quod si mea numina non sunt
magna satis, dubitem haud equidem implorare quod usquam est:
flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
atque immota manet fatis Lavinia coniunx:
at trahere atque moras tantis licet addere rebus,
at licet amborum populos exscindere regum.
Hac gener atque socer coeant mercede suorum:
sanguine Troiano et Rutulo dotabere, virgo,
et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
Cisseis praegnans ignis enixa iugalis
quin idem Veneri partus suus et Paris alter
funestaeque iterum recidiva in Pergama taedae.'
Haec ubi dicta dedit, terras Horrenda petivit:
luctificam Allecto dirarum ab sede dearum
infernisque ciet tenebris, cui tristia bella
iraeque insidiaeque et crimina noxia cordi.
Odit et ipse pater Pluton, odere sorores
Tartareae monstrum: tot sese vertit in ora,
tam saevae facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Iuno his acuit verbis ac talia fatur:
'Hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem,
hanc operam, ne noster honos infractave cedat
fama loco, neu conubiis ambire Latinum
Aeneadae possint Italosve obsidere finis.
Tu potes unanimos armare in proelia fratres
atque odiis versare domos, tu verbera tectis

funereasque inferre faces, tibi nomina mille,
mille nocendi artes. Fecundum concute pectus,
disice compositam pacem, sere crimina belli:
arma velit poscatque simul rapiatque inventus.'

Exin Gorgoneis Allecto infecta venenis
principio Latium et Laurentis tecta tyranni
celsa petit tacitumque obsedit limen Amatae,
quam super adventu Teucrum Turnique hymenaeis
femineae ardentem curaeque iraeque coquebant.
Huic dea caeruleis unum de crinibus anguem
conicit inque sinum praecordia ad intuma subdit,
quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
Ille inter vestes et levia pectora lapsus
volvitur attactu nullo fallitque furem,
vipeream inspirans animam: fit tortile collo
aurum ingens coluber, fit longae taenia vittae
innectitque comas, et membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo sublapsa veneno
pertemptat sensus atque ossibus implicat ignem
necdum animus toto percepit pectore flammam,
mollius et solito matrum de more locuta est,
multa super nata lacrimans Phrygiisque hymenaeis:
'Exsulibusne datur ducenda Lavinia Teucris,
O genitor, nec te miseret gnataeque tuique?
Nec matris miseret, quam primo aquilone relinquet
perfidus alta petens abducta virgine praedo?
An non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor
Ledaemque Helenam Troianas vexit ad urbes?
Quid tua sancta fides, quid cura antiqua tuorum
et consanguineo totiens data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis
idque sedet Faunique premunt te iussa parentis,
omnem equidem sceptris terram quae libera nostris
dissidet, externam reor et sic dicere divos.
Et Turno, si prima domus repetatur origo,
Inachus Acrisiusque patres mediaeque Mycenae.'

His ubi nequiquam dictis experta Latinum
contra stare videt penitusque in viscera lapsum
serpentis furiale malum totamque pererrat,

tum	vero	infelix,	ingentibus	excita	monstris,
immensam	sine	more	furit	lymphata	per urbem.
Ceu	quondam	torto	volitans	sub	verbere turbo,
quem	pueri	magno	in gyro	vacua	atria circum
intenti	ludo	exercent;	ille	actus	habena
curvatis	fertur	spatiis;	stupet	inscia	supra
inpubesque		manus,	mirata	volubile	buxum;
dant	animos	plagae:	non	cursu	segnior illo
per	medias	urbes	agitur	populosque	feroces.
Quin	etiam	in silvas,	simulato	numine	Bacchi,
maius	adorta	nefas	maioresque	orsa	furorem
evolat	et	natam	frondosis	montibus	abdit,
quo	thalamum	eripiat	Teucris	taedasque	moretur,
Euhoe	Bacche,	fremens,	solum	te	virgine
vociferans,	etenim	mollis	tibi	sumere	thyrsos,
te	lustrare	choro,	sacrum	tibi	pascere
Fama	volat,	furiisque	accensas	pectore	matres
idem	omnis	simul	ardor	agit	nova
deseruere	domos,	ventis	dant	colla	comasque,
ast	aliae	tremulis	ululatus	aethera	complent,
pampineasque		gerunt	incinctae	pellibus	hastas;
ipsa	inter	medias	flagrantem	fervida	pinum
sustinet	ac	natae	Turnique	canit	hymenaeos,
sanguineam		torquens	aciem,	torvumque	repente
clamat:	'Io	matres,	audite,	ubi	quaeque,
Siqua	piis	animis	manet	infelicis	Latinae:
gratia,	si	iuris	materni	cura	Amatae
solvite	crinalis	vittas,	capite	orgia	remordet,
Talem	inter	silvas,	inter	deserta	mecum.'
reginam Allecto stimulis agit undique Bacchi.					

Postquam	visa	satis	primos	acuisse	furores
consiliumque		omnemque	domum	vertisse	Latini,
protinus	hinc	fuscis	tristis	dea	tollitur
audacis	Rutuli	ad	muros,	quam	dicitur
Acrisioneis		Danae		fundasse	urbem
praecipiti	delata	noto.	Locus	Ardea	colonis,
dictus	avis,	et	nunc	magnum	manet
sed	fortuna	fuit;	tectis	hic	Turnus
iam	mediam	nigra	carpebat	nocte	in
Allecto	torvam	faciem	et	furialia	quietem.
					membra

exuit,	in	vultus	sese	transformat	anilis;
et	frontem	obscenam	rugis	arat, induit	albos
cum	vitta	crinis,	tum	ramum innectit	olivae;
fit	Calybe	Iunonis	anus	templique	sacerdos
et	iuveni	ante	oculos	his se cum	vocibus offert:
'Turne,	tot	incassum	fosos	patiere	labores
et	tua	Dardaniis	transcribi	sceptra	colonis?
Rex	tibi	coniugium	et	quaesitas	sanguine
abnegat,	externusque	in	regnum	quaeritur	heres.
I	nunc,	ingratis	offer	te,	inrise,
Tyrrhenas,	i,	sterne	acies;	tege	pace
Haec	adeo	tibi me,	placida	cum	nocte
ipsa	palam	fari	omnipotens	Saturnia	iussit.
Quare	age	et	armari	pubem	portisque
laetus	in	arma para,	et	Phrygios	qui flumine
consedere		duces	pictasque	exure	carinas.
Caelestum	vis	magna	iubet.	Rex	ipse
ni	dare	coniugium	et	dicto	parere

sentiatur et tandem Turnum experiatur in armis.'

Hic	iuvenis	vatem	inridens	sic	orsa	vicissim
ore	refert:	'Classis	invectas		Thybridis	undam
non,	ut	rere,	meas	effugit	nuntius	auris.
Ne	tantos	mihi	finge	metus;	nec regia	Iuno
inmemor			est			nostris.
Sed	te	victa	situ	verique	effeta	senectus,
o	mater,	curis	nequiquam	exercet	et	arma
regum	inter	falsa	vatem	formidine		ludit.
Cura	tibi	divom	effigies	et	templa	tueri:

bella viri pacemque gerent, quis bella gerenda.'

Talibus	Alleto	dictis	exarsit	in	iras,
at	iuveni	oranti	subitus	tremor	occupat
deriguere	oculi:	tot	Erinys	sibilat	hydris
tantaque	se	facies	aperit;	tum	flammea
lumina	cunctantem	et	quaerentem	dicere	plura
reppulit	et	geminos	erexit	crinibus	anguis
verberaque	insonuit	rabidoque	haec	addidit	ore:
'En	ego	victa	situ,	quam	ver
arma	inter	regum	falsa	formidine	ludit.
Respice	ad	haec:	adsum	dirarum	ab sede

sororum,

bella manu letumque gero.
 Sic effata facem iuveni coniecit et atro
 lumine fumantis fixit sub pectore taedas.
 Olli somnum ingens rumpit pavor, ossaque et artus
 perfundit toto proruptus corpore sudor;
 arma amens fremit, arma toro tectisque requirit;
 saevit amor ferri et scelerata insania belli,
 ira super: magno veluti cum flamma sonore
 virgea suggeritur costis undantis aeni
 exsultantque aestu latices, furit intus aquai
 fumidus atque alte spumis exuberat amnis,
 nec iam se capit unda, volat vapor ater ad auras.
 Ergo iter ad regem polluta pace Latinum
 indicit primis iuvenum et iubet arma parari,
 tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
 se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque.
 Haec ubi dicta dedit divosque in vota vocavit,
 certatim sese Rutuli exhortantur in arma:
 hunc decus egregium formae movet atque iuventae,
 hunc atavi reges, hunc claris dextera factis.

Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
 Allecto in Teucros Stygiis se concitat alis,
 arte nova speculata locum, quo litore pulcher
 insidiis cursuque feras agitabat Iulus.
 Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
 obicit et noto naris contingit odore,
 ut cervum ardentes agerent; quae laborum
 causa fuit belloque animos accendit agrestis.
 Cervus erat forma praestanti et cornibus ingens,
 Tyrrhidae pueri quem matris ab ubere raptum
 nutribant Tyrrhusque pater, cui regia parent
 armenta et late custodia credita campi.
 Adsuetum imperiis soror omni Silvia cura
 mollibus intexens ornabat cornua sertis
 pectebatque ferum puroque in fonte lavabat.
 Ille, manum patiens mensaeque ad erili,
 errabat silvis rursusque ad limina nota
 ipse domum sera quamvis se nocte ferebat.
 Hunc procul errantem rabidae venantis Iuli
 commovere canes, fluvio cum forte secundo

deflueret		ripace		aestus		viridante		levaret.
Iipse	etiam,	eximiae		laudis		succensus		amore,
Ascanius		curvo		direxit		spicula		cornu;
nec	dextrae	erranti		deus	afuit,	actaque		multo
perque	uterum	sonitu		perque	ilia	venit		harundo.
Saucius	at	quadrupes		nota	intra	tecta		refugit
successitque		gemens		stabulis		questuque		cruentus
atque	imploranti	similis		tectum		omne		replebat.
Silvia	prima	soror,		palmis		percussa		lacertos,
auxilium	vocat	et		duros		conclamat		agrestis.
Olli,	pestis	enim		tacitis	latet	aspera		silvis,
inprovisi	adsunt,	hic		torre		armatus		obusto,
stipitis	hic	gravidis		nodis:	quod	cuique		repertum
rimanti,	telum	ira		facit.	Vocat	agmina		Tyrrhus,
quadrifidam		quercum		cuneis	ut	forte		coactis
scindebat,		rapta		spirans		immane		securi.
At	saeva	e	speculis	tempus	dea	nacta		nocendi
ardua	tecta	petit	stabuli	et	de	culmine		summo
pastorale		canit		signum		cornuque		recurvo
Tartaream		intendit		vocem,	qua	protinus		omne
contremuit		nemus	et	silvae		insonuere		profundae;
audiit	et	Triviae		longe	lacus,	audiit		amnis
sulfurea	Nar	albus		aqua		fontesque		Velini,
et	trepidae	matres		pressere	ad	pectora		natos.
Tum	vero	ad	vocem	celerem,	qua	bucina		signum
dira	dedit,	raptis		concurrunt		undique		telis
indomiti	agricolae;	nec		non	et	Troia		pubes
Ascanio		auxilium		castris		effundit		apertis.
Direxere		acies.	Non	iam		certamine		agresti,
stipitibus		duris		agitur		sudibusve		praeustis,
sed	ferro	ancipiti		decernunt		atraque		late
horrescit	strictis	seges		ensibus		aeraque		fulgent
sole	laccessita	et	lucem	sub		nubila		iactant:
fluctus	uti	primo	coepit	cum		albescere		vento,
paulatim	sese	tollit	mare	et		altius		undas
erigit,	inde	imo	consurgit	ad		aethera		fundo.
Hic	iuvenis	primam	ante	aciem		stridente		sagitta,
natorum	Tyrrhi	fuerat	qui	maximus,		Almo,		Almo,
sternitur;	haesit	enim	sub	guttore	volnus	et	udae	udae
vocis	iter	tenuemque	inclusit	sanguine		vitam.		vitam.
Corpora	multa	virum	circa	seniorque		Galaesus,		Galaesus,

dum paci medium se offert, iustissimus unus
qui fuit Ausoniisque olim ditissimus arvis:
quinque greges illi balantum, quina redibant
armenta, et terram centum vertebat aratris.

Atque ea per campos aequo dum Marte geruntur,
promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
imbuit et primae commisit funera pugnae,
deserit Hesperiam et caeli convexa per auras
Iunonem victrix adfatur voce superba:
'En, perfecta tibi bello discordia tristi:
dic in amicitiam coeant et foedera iungant.
Quando quidem Ausonio respersi sanguine Teucros,
hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas:
finitimas in bella feram rumoribus urbes
accendamque animos insani Martis amore,
undique ut auxilio veniunt; spargam arma per agros.'
Tum contra Iuno; 'Terrorum et fraudis abunde est;
stant belli causae, pugnatur comminus armis,
quae fors prima dedit sanguis novus imbuit arma.
Talia coniugia et talis celebrent hymenaeos
egregium Veneris genus et rex ipse Latinus.
Te super aetherias errare licentius auras
haud pater ille velit, summi regnator Olympi:
cede locis; ego, siqua super fortuna laborum est,
ipsa regam.'
Illa autem attollit stridentis anguibus alas
Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
Est locus Italiae medio sub montibus altis,
nobilis et fama multis memoratus in oris,
Amsancti valles: densis hunc frondibus atrum
urguet utrimque latus nemoris, medioque fragosus
dat sonitum saxis et torto vertice torrens.
Hic specus horrendum et saevi spiracula Ditis
monstrantur, ruptoque ingens Acheronte vorago
pestiferas aperit fauces, quis condita Erinys,
invisum numen, terras caelumque levabat.

Nec minus interea extremam Saturnia bello
imponit regina manum. Ruit omnis in urbem
pastorum ex acie numerus caesosque reportant

Almonem	puerum	foedatique	ora	Galaesi
implorantque	deos	obtestanturque	Latinum.	
Turnus	adest	medioque	in crimine	caedis et igni
terrorem	ingeminat:	Teucros	in regna	vocari,
stirpem	admisceri	Phrygiam,	se limine	pell.
Tum	quorum	attonitae	Baccho	nemora avia
insultant	thiasis	(neque	enim	leve nomen
undique	collecti	coeunt	Martemque	fatigant.
Ilicet	infandum	cuncti	contra	omina
contra	fata	deum	perverso	numine
certatim	regis	circumstant	tecta	Latini.
Ille	velut	pelagi	rupes	immota
ut	pelagi	rupes	magno	veniente
quae	sese	multis	circum	latrantibus
mole	tenet;	scopuli	nequiquam	et spumea
saxa	fremunt	laterique	inlisa	refunditur
Verum	ubi	nulla	datur	caecum
consilium	et	saevae	nutu	Iunonis
multa	deos	aurasque	pater	testatus
'Frangimur	heu	fatis,'	inquit,	'ferimurque
Ipsi	has	sacrilego	pendetis	sanguine
O	miseri.	Te,	Turne,	nefas,
supplicium,		votisque	deos	venerabere
Nam	mihi	parta	quies,	omnisque
funere	felici	spolior.'	Nec	in limine
saepsit	se	tectis	rerumque	reliquit
Mos	erat	Hesperio	in	Latio,
Albanae	coluere	sacrum	nunc	maxima
Roma	colit,	cum	prima	movent
sive	Getis	inferre	manu	lacrimabile
Hyrcanisve	Arabisve	parant	seu	tendere
Auroramque	sequi	Parthosque	reposcere	ad
Sunt	geminae	belli	portae	(sic nomine
religione	sacrae	et	saevi	formidine
centum	aerei	claudunt	vectes	aeternaque
robora,	nec	custos	absistit	limine
has,	ubi	certa	sedet	patribus
ipse	Quirinali	trabea	cinctuque	sententia
insignis	reserat	stridentia	limina	consul,
ipse	vocat	pugnās;	sequitur	tum cetera
aereaue	adsensu	conspirant	cornua	pubes,
				rauco.

Hoc et tum Aeneadis indicere bella Latinus
 more iubebatur tristisque recludere portas.
 Abstinuit tactu pater aversusque refugit
 foeda ministeria et caecis se condidit umbris.
 Tum regina deum caelo delapsa morantis
 impulit ipsa manu portas, et cardine verso
 belli ferratos rumpit Saturnia postes.
 Ardet inexcita Ausonia atque immobilis ante;
 Pars pedes ire parat campis, pars arduus altis
 pulverulentus equis furit; omnes arma requirunt.
 Pars levis clipeos et spicula lucida tergent
 arvina pingui subiguntque in cote secures;
 signaque ferre iuvat sonitusque audire tubarum.
 Quinque adeo magnae positis incudibus urbes
 tela novant, Atina potens Tiburque superbum,
 Ardea Crustumerique et turrigeræ Antemnae.
 Tegmina tuta cavant capitum flectuntque salignas
 umbonum cratis; alii thoracas aenos
 aut levis ocreas lento ducunt argento;
 vomeris huc et falcis honos, huc omnis aratri
 cessit amor; recoquunt patrios fornacibus enses.
 Classica iamque sonant; it bello tessera signum.
 Hic galeam tectis trepidus rapit, ille frementis
 ad iuga cogit equos clipeumque auroque trilecem
 lorica induitur fidoque accingitur ense.

Pandite nunc Heliconæ, deæ, cantusque movete,
 qui bello exciti reges, quæ quemque secutæ
 complerint campos acies, quibus Itala iam tum
 floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.
 Et meministis enim, divæ, et memorare potestis:
 ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.

Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
 contemptor divom Mezentius agminaque armat.
 Filius huic iuxta Lausus, quo pulchrior alter
 non fuit excepto Laurentis corpore Turni,
 Lausus, equum domitor debellatorque ferarum,
 ducit Agyllina nequiquam ex urbe secutos
 mille viros, dignus, patriis qui laetior esset
 imperiis et cui pater haud Mezentius esset.

Post hos insignem palma per gramina currum
 victoresque ostentat equos satus Hercule pulchro
 pulcher Aventinus, clipeoque insigne paternum
 centum angues cinctamque gerit serpentibus hydram;
 collis Aventini silva quem Rhea sacerdos
 furtivum partu sub luminis edidit oras,
 mixta deo mulier, postquam Laurentia victor
 Geryone extincto Tiryntius attigit arva
 Tyrrhenoque boves in flumine lavit Hiberas.
 Pila manu saevosque gerunt in bella dolones
 et tereti pugnant mucrone veruque Sabello.
 Ipse pedes, tegumen torquens immane leonis,
 terribili impexum saetacum dentibus albis
 indutus capiti, sic regia tecta subibat,
 horridus, Herculeoque umeros innexus amictu.

Tum gemini fratres Tiburtia moenia linquunt,
 fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
 Catillusque acerque Coras, Argiva iuventus,
 et primam ante aciem densa inter tela feruntur:
 ceu duo nubigenae cum vertice montis ab alto
 descendunt centauri, Homolen Othrymque nivalem
 linquentes cursu rapido; dat euntibus ingens
 silva locum et magno cedunt virgulta fragore.

Nec Praenestinae fundator defuit urbis,
 Volcano genitum pecora inter agrestia regem
 inventumque focis omnis quem credidit aetas
 Caeculus. Hunc late legio comitatur agrestis:
 quique altum Praeneste viri quique arva Gabinae
 Iunonis gelidumque Anienem et roscida rivis
 Hernica saxa colunt, quos dives Anagnia pascit,
 quos, Amasene pater. Non illis omnibus arma,
 nec clipei currusve sonant: pars maxima glandes
 viventis plumbi spargit, pars spicula gestat
 bina manu, fulvosque lupi de pelle galeros
 tegmen habent capiti, vestigia nuda sinistri
 instituere pedis, crudus tegit altera pero.

At Messapus, equum domitor, Neptunia proles,
 quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
 iam pridem resides populos desuetaque bello

agmina in arma vocat subito ferrumque retractat.
 Hi Fescenninas acies Aequeque Faliscos.
 Hi Soractis habent arces Flaviniaque arva
 et Cimini cum monte lacum lucosque Capenos.
 Ibant aequati numero regemque caneant,
 ceu quondam nivei liquida inter nubila cyni,
 cum sese e pastu referunt et longa canoros
 dant per colla modos, sonat amnis et Asia longe
 pulsa palus.
 Nec quisquam aeratas acies ex agmine tanto
 misceri putet, aeriam sed gorgite ab alto
 urgueri volucrum raucarum ad litora nubem.

Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum
 agmen agens Clausus magnique ipse agminis instar,
 Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
 per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
 Una ingens Amiterna cohors priscique Quirites,
 Ereti manus omnis oliviferaeque Mutuscae;
 qui Nomentum urbem, qui Rosea rura Velini,
 qui Tetricae horrentis rupes montemque Severum
 Casperiamque colunt Forulosque et flumen Himellae,
 qui Tiberim Fabarimque bibunt, quos frigida misit
 Nursia, et Hortinae classes populique Latini,
 quosque secans infaustum interluit Allia nomen:
 quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus
 saevus ubi Orion hibernis conditur undis;
 vel cum sole novo densae torrentur aristae
 aut Hermi campo aut Lyciae flaventibus arvis.
 Scuta sonant pulsuque pedum conterrita tellus.

Hinc Agamemnonius, Troiani nominis hostis,
 curru iungit Halaesus equos Turnoque ferocis
 mille rapit populos, vertunt felicia Baccho
 Massica qui rastris et quos de collibus altis
 Aurunci misere patres, Sidicinaque iuxta
 aequora quique Cales linguunt, amnisque vadosi
 accola Volturni, pariterque Saticulus asper
 Oscorumque manus. Teretes sunt aclydes illis
 tela, sed haec lento mos est aptare flagello;
 laevas caetra tegit, falcati comminus enses.

Nec	tu	carminibus	nostris	indictus	abibis,
Oebale,	quem	generasse	Telon	Sebethide	nympha
fertur,	Teleboum	Capreas	cum	regna	teneret,
iam	senior;	patriis	sed	non	et filius
contentus	late	iam	tum	dicione	premebat
Sarrastis	populos	et	quae	rigat	aequora
quique	Rufas	Batulumque	tenent	atque	arva
et	quos	maliferae	despectant	moenia	Abellae,
Teutonico	ritu	soliti	torquere		cateias,
tegmina	quis	capitum	raptus	de	subere
aerataeque micant peltae, micat aereus ensis.					

Et	te	montosae	misere	in	proelia	Nersae,
Ufens,	insignem	fama	et	felicibus	armis;	
horrida	praecipue	cui	gens	adsuetaque	multo	
venatu	nemorum,	duris		Aequicula	glaebis.	
Armati	terram	exercent,		semperque	recentis	
convectare iuvat praedas et vivere rapto.						

Quin	et	Marruvia	venit	de	gente	sacerdos,
fronde	super	galeam	et	felici	comptus	oliva.
Archippi	regis		missu,	fortissimus		Umbro,
vipereo	generi	et	graviter	spirantibus		hydris
spargere	qui	somnos	cantuque	manuque		solebat
mulcebatque	iras	et	morsus	arte		levabat.
Sed	non	Dardaniae	medicari	cuspidis		ictum
evaluit,	neque	eum	iuvare	in	volnera	cantus
somniferi	et	Marsis	quaesitae	montibus		herbae.
Te	nemus	Angitia,	vitrea	te	Fucinus	unda,
te liquidi flevire lacus.						

Ibat	et	Hippolyti	proles	pulcherrima	bello,
Virbius,	insignem	quem	mater	Aricia	misit,
eductum	Egeriae	lucis	umentia		circum
litora,	pinguis	ubi	et	placabilis	ara
Namque	ferunt	fama	Hippolytum,	postquam	arte
occiderit	patriasque	explerit	sanguine		poenas
turbatis	distractus	equis,	ad	sidera	rursus
aetheria	et	superas	caeli	venisse	sub
Paeoniis	revocatum	herbis	et	amore	Dianae.
Tum	pater	omnipotens,	aliquem	indignatus	ab
mortalem	infernus	ad	lumina	surgere	umbris
vitae,					

ipse repertorem medicinae talis et artis
 fulmine Phoebigenam Stygias detrussit ad undas.
 At Trivia Hippolytum secretis alma recondit
 sedibus et nymphae Egeriae nemorique relegat,
 solus ubi in silvis Italis ignobilis aevom
 exigeret versoque ubi nomine Virbius esset.
 Unde etiam templo Triviae lucisque sacratis
 cornipedes arcentur equi, quod litore currum
 et iuvenem monstribus pavidi effudere marinis.
 Filius ardentis haud setius aequore campi
 exercebat equos curruque in bella ruebat.

Ipse inter primos praestanti corpore Turnus
 vertitur arma tenens et toto vertice supra est.
 Cui triplici crinita iuba galea alta Chimaeram
 sustinet, Aetnaeos efflantem faucibus ignis:
 tam magis illa fremens et tristibus effera flammis,
 quam magis effuso cruescunt sanguine pugnae.
 At levem clipeum sublati cornibus Io
 auro insignibat, iam saetis obsita, iam bos
 (argumentum ingens), et custos virginis Argus
 caelataque amnem fundens pater Inachus urna.
 Insequitur nimbus peditum clipeataque totis
 agmina densentur campis, Argivaque pubes
 Auruncaequae manus, Rutuli veteresque Sicani
 et Sacrae acies et picti scuta Labici;
 qui saltus, Tiberine, tuos sacrumque Numici
 litus arant Rutulosque exercent vomere colles
 Circaeumque iugum, quis Iuppiter Anxurus arvis
 praesidet et viridi gaudens Feronia luco;
 qua Saturae iacet atra palus gelidusque per imas
 quaerit iter vallis atque in mare conditur Ufens.

Hos super advenit Volsca de gente Camilla
 agmen agens equitum et florentis aere catervas,
 bellatrix, non illa colo calathisque Minervae
 femineas adsueta manus, sed proelia virgo
 dura pati cursuque pedum praevertere ventos.
 Illa vel intactae segetis per summa volaret
 gramina nec teneras cursu laeisset aristas,
 vel mare per medium fluctu suspensa tumentis

ferret	iter	celeris	nec	tingueret	aequore	plantas.
Illam	omnis	tectis		agrisque	effusa	iuventus
turbaque	miratur	matrum		et	prospectat	euntem,
attonitis	inhians	animis,		ut	regius	ostro
velet	honos	levis	umeros,	ut	fibula	crinem
auro	internectat,	Lyciam	ut	gerat	ipsa	pharetram
et pastorem praefixa cuspidem myrtum.						

PUBLI VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER VIII

UT	belli	signum	Laurenti	Turnus	ab	arce
extulit	et	rauco	strepuerunt	cornua		cantu,
utque	acris	concussit	equos	utque	impulit	arma,
extemplo	turbati	animi,	simul	omne		tumultu
coniurat	trepido	Latium		saevitque		iuventus
effera.	Ductores	primi	Messapus	et		Ufens
contemptorque	deum	Mezentius	undique			cogunt
auxilia	et	latos	vastant	cultoribus		agros.
mittitur	et	magni	Venulus	Diomedis	ad	urbem,
qui	petat	auxilium	et	Latio	consistere	Teucros,
advectum	Aenean	classi	victosque			penatis
inferre	et	fatis	regem	se	dicere	posci
edoceat	multasque	viro	se	adiungere		gentis
Dardanio	et	late	Latio	increbrescere		nomen.
Quid	struat	his	coeptis,	quem,	si	Fortuna
eventum	pugnae	cupiat,	manifestius			sequatur,
quam	Turno regi aut regi apparere	Latino.				ipsi

Talia	per	Latium.	Quae	Laomedontius	heros
cuncta	videns	magno	curarum	fluctuat	aestu,
atque	animum	nunc	celerem,	nunc	dividit
		huc			illuc.

In partisque rapit varias perque omnia versat:
 sicut aquae tremulum labris ubi lumen aenis
 sole repercussum aut radiantis imagine lunae
 omnia pervolitat late loca iamque sub auras
 erigitur summique ferit lacuaria tecti.
 Nox erat, et terras animalia fessa per omnis
 alituum pecudumque genus sopor altus habebat:
 cum pater in ripa gelidique sub aetheris axe
 Aeneas, tristi turbatus pectora bello,
 procubuit seramque dedit per membra quietem.
 Huic deus ipse loci fluvio Tiberinus amoenus
 populeas inter senior se attollere frondes
 visus; eum tenuis glauco velabat amictu
 carbasus, et crinis umbrosa tegebat harundo,
 tum sic adfari et curas his demere dictis:

'O sate gente deum, Troianam ex hostibus urbem
 qui revehis nobis aeternaque Pergama servas,
 exspectate solo Laurenti arvisque Latinis,
 hic tibi certa domus, certi, ne absiste, penates;
 neu belli terrere minis: tumor omnis et irae
 concessere deum.
 [Iamque tibi, ne vana putes haec fingere somnum,
 litoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
 triginta capitum fetus enixa, iacebit,
 alba, solo recubans, albi circum ubera nati.
 Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum
 ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
 Ascanius clari condet cognominis Albam.
 Haud incerta cano.] Nunc qua ratione quod instat
 expedias victor, paucis (adverte) docebo.
 Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
 qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,
 delegere locum et posuere in montibus urbem
 Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
 Hi bellum adsidue ducunt cum gente Latina;
 hos castris adhibe socios et foedera iunge.
 Ipse ego te ripis et recto flumine ducam,
 adversum remis superes subvectus ut amnem.
 Surge age, nate dea, primisque cadentibus astris
 Iunoni fer rite preces iramque minasque

supplicibus supera votis. Mihi victor honorem
 persolves. Ego sum pleno quem flumine cernis
 stringentem ripas et pingua culta secantem,
 caeruleus Thybris, caelo gratissimus amnis.
 Hic mihi magna domus, celsis caput urbibus, exit.'

Dixit, deinde lacu fluvius se condidit alto,
 ima petens; nox Aenean somnusque reliquit.
 Surgit et aetherii spectans orientia solis
 lumina rite cavis undam de flumine palmis
 sustinet ac talis effundit ad aethera voces:
 'Nymphae, Laurentes nymphae, genus amnibus unde est,
 tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine sancto,
 accipite Aenean et tandem arcete periclis.
 Quo te cumque lacus miserantem incommoda nostra
 fonte tenet, quocumque solo pulcherrimus exis,
 semper honore meo, semper celebrabere donis
 corniger hesperidum fluvius regnator aquarum.
 Adsis o tantum et propius tua numina firmes.'
 sic memorat geminasque legit de classe biremis
 remigioque aptat, socios simul instruit armis.

Ecce autem subitum atque oculis mirabile monstrum;
 candida per silvam cum fetu concolor albo
 procubuit viridique in litore conspicitur sus.
 Quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxuma Iuno,
 mactat sacra ferens et cum grege sistit ad aram.
 Thybris ea fluvium, quam longa est, nocte tumentem
 leniit, et tacita refruens ita substitit unda,
 mitis ut in morem stagni placidaeque paludis
 sterneret aequor aquis, remo ut luctamen abesset.
 Ergo iter inceptum celerant rumore secundo;
 labitur uncta vadis abies; mirantur et undae,
 miratur nemus insuetum fulgentia longe
 scuta virum fluvio pictasque innare carinas.
 Olli remigio noctemque diemque fatigant
 et longos superant flexus variisque teguntur
 arboribus viridisque secant placido aequore silvas.
 Sol medium caeli conscenderat igneus orbem,
 cum muros arcemque procul ac rara domorum
 tecta vident, quae nunc Romana potentia caelo

aequavit, tum res inopes Euandrus habebat:
ocius advertunt proras ubique propinquant.

Forte die sollemnem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadae magno divisque ferebat
ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
una omnes iuvenum primi pauperque senatus
tura dabant, tepidusque cruor fumabat ad aras.
Ut celsas videre rates atque inter opacum
adlabi nemus et tacitis incumbere remis,
terrentur visu subito cunctique relictis
consurgunt mensis. Audax quos rumpere Pallas
sacra vetat raptoque volat telo obuius ipse
et procul e tumulo: 'Iuvenes, quae causa subegit
ignotas temptare vias, quo tenditis?' inquit.
'Qui genus? Unde domo? Pacemne huc fertis an arma?'
Tum pater Aeneas puppi sic fatur ab alta
paciferaeque manu ramum praetendit olivae:
'Troiu genas ac tela vides inimica Latinis,
quos illi bello profugos egere superbo.
Euandrum petimus. Ferte haec et dicite lectos
Dardaniae venisse duces socia arma rogantis.'
Obstipuit tanto percussus nomine Pallas:
'Egrederere o quicumque es' ait 'coramque parentem
adloquere ac nostris succedere penatibus hospes.'
excepitque manu dextramque amplexus inhaesit.
Progressi subeunt luco fluviumque relinquunt.

Tum regem Aeneas dictis adfatur amicis:
'Optume Graiugenum, cui me Fortuna precari
et vitta comptos voluit praetendere ramos,
non equidem extimui, Danaum quod ductor et Arcas
quodque a stirpe fores geminis coniunctus Atridis;
sed mea me virtus et sancta oracula divom
cognatique patres, tua terris didita fama,
coniunxere tibi et fatis egere volentem.
Dardanus, Iliacae primus pater urbis et auctor,
Electra, ut Grai perhibent. Atlantide cretus,
advehitur Teucros; Electram maxumus Atlas
edidit, aetherios umero qui sustinet orbem
vobis Mercurius pater est, quem candida Maia

Cyllenae gelido conceptum vertice fudit;
 at Maiam, auditis si quicquam credimus, Atlas,
 idem Atlas generat, caeli qui sidera tollit.
 Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
 His fretus non legatos neque prima per artem
 temptamenta tui pepigi: me, me ipse meumque
 obieci caput et supplex ad limina veni.
 Gens eadem, quae te, crudeli Daunia bello
 insequitur; nos si pellant, nihil afore credunt,
 quin omnem Hesperiam penitus sua sub iuga mittant
 et mare quod supra teneant quodque adluit infra.
 Accipe daque fidem: sunt nobis fortia bello
 pectora, sunt animi et rebus spectata iuventus.'

Dixerat Aeneas. Ille os oculosque loquentis
 iamdudum et totum lustrabat lumine corpus.
 Tum sic pauca refert: 'Ut te, fortissime Teucrum,
 accipio agnoscoque libens! Ut verba parentis
 et vocem Anchisae magni voltumque recordor!
 Nam memini Hesionae visentem regna sororis
 Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
 protinus Arcadiae gelidos invisere finis.
 Tum mihi prima genas vestibat flore iuventas,
 mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
 Laomedontiaden, sed cunctis altior ibat
 Anchises: mihi mens iuvenali ardebat amore
 compellare virum et dextrae coniungere dextram.
 Accessi et cupidus Phenei sub moenia duxi.
 Ille mihi insignem pharetram Lyciasque sagittas
 discedens chlamydemque auro dedit intertextam
 frenaque bina meus quae nunc habet aurea Pallas.
 Ergo et quam petitis iuncta est mihi foedere dextra,
 et lux cum primum terris se crastina reddet,
 auxilio laetos dimittam opibusque iuvabo.
 Interea sacra haec, quando huc venistis amici,
 annua, quae differre nefas, celebrate faventes
 nobiscum et iam nunc sociorum adsuescite mensis.'

Haec ubi dicta, dapes iubet et sublata reponi
 pocula gramineoque viros locat ipse sedili
 praecipuumque toro et villosi pelle leonis

accipit Aenean solioque invitat acerno.
Tum lecti iuvenes certatim araeque sacerdos
viscera tosta ferunt taurorum onerantque canistris
dona laboratae Cereris Bacchumque ministrant.
Vescitur Aeneas simul et Troiana iuventus
perpetui tergo bovis et lustralibus extis.

Postquam exempta fames et amor compressus edendi,
rex Euandrus ait: 'Non haec sollemnia nobis,
has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
vana superstitio veterumque ignara deorum
inposuit: saevis, hospes Troiane, periclis
servati facimus meritosque novamus honores.
Iam primum saxis suspensam hanc aspice rupem,
disiectae procul ut moles desertaque montis
stat domus et scopuli ingentem traxere ruinam.
Hic spelunca fuit, vasto summota recessu,
semihominis Caci facies quam dira tenebat
solis inaccessam radiis; semperque recenti
caede tepebat humus, foribusque adfixa superbis
ora virum tristi pendebant pallida tabo.
Huic monstro Volcanus erat pater: illius atros
ore vomens ignis magna se mole ferebat.
Attulit et nobis aliquando optantibus aetas
auxilium adventumque dei. Nam maximus ultor,
tergemini nece Geryonae spoliisque superbus
Alcides aderat taurosque hac victor agebat
ingentis, vallemque boves amnemque tenebant.
At furiis Caci mens effera, nequid inausum
aut intractatum scelerisve dolive fuisset,
quattuor a stabulis praestanti corpore tauros
avertit, totidem forma superante iuencas;
atque hos, nequa forent pedibus vestigia rectis,
cauda in speluncam tractos versisque viarum
indiciis raptos saxo occultabat opaco:
quaerenti nulla ad speluncam signa ferebant.
Interea, cum iam stabulis saturata moveret
Amphytrioniades armenta abitumque pararet,
discessu mugire boves atque omne querelis
impleri nemus et colles clamore relinqui.
reddidit una boum vocem vastoque sub antro

mugiit et Caci spem custodita fefellit.
 Hic vero Alcidae furiis exarserat atro
 felle dolor: rapit arma manu nodisque gravatum
 robur et aerii cursu petit ardua montis.
 Tum primum nostri Cacum videre timentem
 turbatumque oculis: fugit ilicet ocior Euro
 speluncamque petit, pedibus timor addidit alas.
 Ut sese inclusit ruptisque immane catenis
 deiecit saxum, ferro quod et arte paterna
 pendebat, fultosque emuniit obice postis,
 ecce furens animis aderat Tirynthius omnemque
 accessum lustrans huc ora ferebat et illuc,
 dentibus infrendens. Ter totum fervidus ira
 lustrat Aventini montem, ter saxea temptat
 limina nequiquam, ter fessus valle resedit.
 Stabat acuta silex, praecisis undique saxis
 speluncae dorso insurgens, altissima visu,
 dirarum nidis domus opportuna volucrum.
 Hanc, ut prona iugo laevum incumbibat in amnem,
 dexter in adversum nitens concussit et imis
 avolsam solvit radicibus; inde repente
 inpulit, impulsu quo maximus intonat aether
 dissultant ripae refluitque exterritus amnis.
 At specus et Caci detecta apparuit ingens
 regia, et umbrosae penitus patuere cavernae:
 non secus ac siqua penitus vi terra dehiscens
 infernas reseret sedes et regna recludat
 pallida, dis invisa, superque immane barathrum
 cernatur, trepidant inmisso lumine manes.
 Ergo insperata depresum luce repente
 inclusumque cavo saxo atque insueta rudentem
 desuper Alcides telis premit omniaque arma
 advocat et ramis vastisque molaribus instat.
 Ille autem, neque enim fuga iam super ulla pericli,
 faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)
 evomit involvitque domum caligine caeca,
 prospectum eripiens oculis, glomeratque sub antro
 fumiferam noctem commixtis igne tenebris.
 Non tulit Alcides animis seque ipse per ignem
 praecipiti iecit saltu, qua plurimus undam
 fumus agit nebulaque ingens specus aestuat atra.

Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
 corripit in nodum complexus et angit inhaerens
 elisos oculos et siccum sanguine guttur.
 Panditur extemplo foribus domus atra revolsis,
 abstractaeque boves abiurataeque rapinae
 caelo ostenduntur, pedibusque informe cadaver
 protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo
 terribilis oculos, voltum villosaque saetis
 pectora semiferi atque extinctos faucibus ignis.
 Ex illo celebratus honos, laetique minores
 servavere diem, primusque Potitius auctor
 et domus Herculei custos Pinaria sacri.
 Hanc aram luco statuit, quae maxuma semper
 dicetur nobis et erit quae maxuma semper.
 Quare agite, o iuvenes, tantarum in munere laudum
 cingite fronde comas et pocula porgite dextris
 communemque vocate deum et date vina volentes.
 Dixerat, Herculeas bicolor cum populus umbra
 velavitque comas foliisque innexa pependit
 et sacer implevit dextram scyphus. Ocuis omnes
 in mensam laeti libant divosque precantur.

Devexo interea propior fit Vesper Olympo,
 iamque sacerdotes primusque Potitius ibant,
 pellibus in morem cincti, flammisque ferebant.
 Instaurant epulas et mensae grata secundae
 dona ferunt cumulantque oneratis lancibus aras.
 tum Salii ad cantus incensa altaria circum
 populeis adsunt evincti tempora ramis,
 hic iuvenum chorus, ille senum; qui carmine laudes
 Herculeas et facta ferunt: ut prima novercae
 monstra manu geminosque premens eliserit angues,
 ut bello egregias idem disiecerit urbes,
 Troiamque Oechaliamque, ut duos mille labores
 rege sub Eurystheo fatis Iunonis iniquae
 pertulerit. Tu nubigenas, invicte, bimembris
 Hylaeumque Pholumque, manu, tu Cresia mactas
 prodigia et vastum Nemeae sub rupe leonem.
 Te Stygii tremuere lacus, te ianitor Orci
 ossa super recubans antro semesa cruento;
 nec te ullae facies, non terruit ipse Typhoeus,

arduus arma tenens; non te rationis egentem
 Lernaes turba capitum circumstetit anguis.
 Salve, vera Iovis proles, decus addite divis,
 et nos et tua dexter adi pede sacra secundo.'
 Talia carminibus celebrant; super omnia Caci
 speluncam adiciunt spirantemque ignibus ipsum.
 Consonat omne nemus strepitu collesque resultant.

Exim se cuncti divinis rebus ad urbem
 perfectis referunt. Ibat rex obsitus aevo
 et comitem Aenean iuxta natumque tenebat
 ingrediens varioque viam sermone levabat.
 miratur facilisque oculos fert omnia circum
 Aeneas capiturque locis et singula laetus
 exquiratque auditque virum monimenta priorum.
 Tum rex Euandrus, Romanae conditor arcis:
 'Haec nemora indigenae fauni nymphaeque tenebant
 gensque virum truncis et duro robore nata,
 quis neque mos neque cultus erat, nec iungere tauros
 aut componere opes norant aut parcere parto,
 sed rami atque asper victu venatus alebat.
 Primus ab aetherio venit Saturnus Olympo,
 arma Iovis fugiens et regnis exsul ademptis.
 Is genus indocile ac dispersum montibus altis
 composuit legesque dedit Latiumque vocari
 maluit, his quoniam latuisset tutis in oris.
 Aurea quae perhibent illo sub rege fuere
 saecula. Sic placida populos in pace regebat,
 deterior donec paulatim ac decolor aetas
 et belli rabies et amor successit habendi.
 Tum manus Ausonia et gentes venere Sicanae,
 saepius et nomen posuit Saturnia tellus;
 tum reges asperque immani corpore Thybris,
 a quo post Itali fluvium cognomine Thybrim
 diximus, amisit verum vetus Albula nomen;
 me pulsum patria pelagique extrema sequentem
 Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
 his posuere locis matrisque egere tremenda
 Carmentis nymphae monita et deus auctor Apollo.

Vix ea dicta: dehinc progressus monstrat et aram
 et Carmentalem Romani nomine portam
 quam memorant, nymphae priscum Carmentis honorem,
 vatis fatidicae, cecinit quae prima futuros
 Aeneadas magnos et nobile Pallanteum.
 Hinc lucum ingentem quem Romulus acer Asylum
 rettulit et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
 Parrhasio dictum Panos de more Lycae.
 Nec non et sacri monstrat nemus Argileti
 testaturque locum et letum docet hospitibus Argi.
 Hinc ad Tarpeiam sedem et Capitolia ducit,
 aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
 Iam tum religio pavidos terrebat agrestis
 dira loci, iam tum silvam saxumque tremebant.
 Hoc nemus, hunc, inquit, 'frondoso vertice collem
 (quis deus incertum est) habitat deus: Arcades ipsum
 credunt se vidisse Iovem, cum saepe nigrantem
 aegida concuteret dextra nimbosque cieret.
 Haec duo praeterea disiectis oppida muris,
 reliquias veterumque vides monimenta virorum.
 Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem:
 Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.'
 Talibus inter se dictis ad tecta subibant
 pauperis Euandri passimque armenta videbant
 Romanoque foro et lautis mugire Carinis.
 Ut ventum ad sedes: 'Haec,' inquit, 'limina victor
 Alcides subiit, haec illum regia cepit.
 Aude, hospes, contemnere opes et te quoque dignum
 finge deo rebusque veni non asper egenis.'
 dixit et angusti subter fastigia tecti
 ingentem Aenean duxit stratisque locavit
 effultum foliis et pelle Libystidis ursae.
 Nox ruit et fuscis tellurem amplectitur alis.

At Venus haud animo nequiquam exterrita mater
 Laurentumque minis et duro tumultu
 Vulcanum adloquitur thalamoque haec coniugis aureo
 incipit et dictis divinum adspirat amorem:
 'Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
 debita casurasque inimicis ignibus arces,
 non ullum auxilium miseris, non arma rogavi

artis opisque tuae nec te, carissime coniunx,
 incassumve tuos volui exercere labores,
 quamvis et Priami deberem plurima natis
 et durum Aeneae flevissem saepe laborem.
 Nunc Iovis imperiis Rutulorum constitit oris:
 ergo eadem supplex venio et sanctum mihi numen
 arma rogo genetrix nato. Te filia Nerei,
 te potuit lacrimis Tithonia flectere coniunx.
 Aspice qui coeant populi, quae moenia clausis
 ferrum acuunt portis in me exscidiumque meorum.
 Dixerat et niveis hinc atque hinc diva lacertis
 cunctantem amplexu molli fovet. Ille repente
 accepit solitam flammam, notusque medullas
 intravit calor et labefacta per ossa cucurrit:
 non secus atque olim tonitru cum rupta corusco
 ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
 Sensit laeta dolis et formae conscia coniunx.
 Tum pater aeterno fatur devinctus amore:
 'Quid causas petis ex alto? Fiducia cessit
 quo tibi, diva, mei? Similis si cura fuisset,
 tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset:
 nec pater omnipotens Troiam nec fata vetabant
 stare decemque alios Priamum superesse per annos.
 Et nunc, si bellare paras atque haec tibi mens est,
 quidquid in arte mea possum promittere curae,
 quod fieri ferro liquidove potest electro,
 quantum ignes animaeque valent, absiste precando
 viribus indubitare tuis.' Ea verba locutus
 optatos dedit amplexus placidumque petivit
 coniugis infusus gremio per membra soporem.

Inde ubi prima quies medio iam noctis abactae
 curriculo expulerat somnum, cum femina primum,
 cui tolerare colo vitam tenuique Minerva
 impositum, cinerem et sopitos suscitavit ignes,
 noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
 exercet penso, castum ut servare cubile
 coniugis et possit parvos educere natos:
 haud secus Ignipotens nec tempore segnior illo
 mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit.
 Insula Sicanium iuxta latus Aeoliamque

erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis,
 quam subter specus et Cyclopum exesa caminis
 antra Aetnaea tonant validique incudibus ictus
 auditi referunt gemitus striduntque cavernis
 stricturae Chalybum et fornacibus ignis anhelat,
 Volcani domus et Volcania nomine tellus.
 Hoc tunc ignipotens caelo descendit ab alto.
 Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
 Brontesque Steropesque et nudus membra Pyragmon.
 His informatum manibus iam parte polita
 fulmen erat, toto genitor quae plurima caelo
 deicit in terras, pars imperfecta manebat.
 Tris imbris torti radios, tris nubis aquosae
 addiderant, rutili tris ignis et alitis austri:
 fulgores nunc horridos sonitumque metumque
 miscebant operi flammisque sequacibus iras.
 Parte alia Marti currumque rotasque volucris
 instabant, quibus ille viros, quibus excitat urbes;
 aegidaque horriferam, turbatae Palladis arma,
 certatim squamis serpentum auroque polibant
 conexosque anguis ipsamque in pectore divae
 Gorgona, desecto vertentem lumina collo.
 'Tollite cuncta,' inquit, 'coeptosque auferte labores,
 Aetnaei Cyclopes, et huc advertite mentem:
 arma acri facienda viro. Nunc viribus usus,
 nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
 Praecipitate moras.' Nec plura effatus; at illi
 ocus incubuere omnes pariterque laborem
 sortiti. Fluit aes rivis aurique metallum,
 volnificusque chalybs vasta fornace liquescit.
 Ingentum clipeum informant, unum omnia contra
 tela Latinorum, septenosque orbibus orbes
 impediunt. Alii ventosis follibus auras
 accipiunt redduntque, alii stridentia tingunt
 aera lacu. Gemit impositis incudibus antrum.
 Illi inter sese multa vi bracchia tollunt
 in numerum versantque tenaci forcipe massam.

Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris,
 Euandrum ex humili tecto lux suscitatur alma
 et matutini volucrum sub culmine cantus.

Consurgit senior tunicaque inducitur artus
 et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis;
 tum lateri atque umeris Tegeaeum subligat ensem,
 demissa ab laeva pantherae terga retorquens.
 Nec non et gemini custodes limine ab alto
 praecedunt gressumque canes comitantur erilem.
 Hospitis Aeneae sedem et secreta petebat
 sermonum memor et promissi muneris heros.
 Nec minus Aeneas se matutinus agebat.
 Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
 Congressi iungunt dextras mediisque residunt
 aedibus et licito tandem sermone fruuntur.
 Rex prior haec:
 'Maxume Teucrorum ductor, quo sospite numquam
 res equidem Troiae victas aut regna fatebor,
 nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
 exiguae vires: hinc Tusco claudimur amni,
 hinc Rutulus premit et murum circumsonat armis.
 Sed tibi ego ingentis populos opulentaque regnis
 iungere castra paro, quam fors inopina salutem
 ostendat: fatis huc te poscentibus adfers.
 Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
 urbis Agyllinae sedes, ubi Lydia quondam
 gens, bello praeclara, iugis insedit Etruscis.
 Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
 imperio et saevis tenuit Mezentius armis.
 Quid memorem infandas caedes, quid facta tyranni
 effera? Di capiti ipsius generique reservent!
 Mortua quin etiam iungebat corpora vivis
 componens manibusque manus atque oribus ora,
 tormenti genus, et sanie taboque fluentis
 complexu in misero longa sic morte necabat.
 at fessi tandem cives infanda furentem
 armati circumstant ipsumque domumque,
 obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant.
 Ille inter caedem Rutulorum elapsus in agros
 confugere et Turni defendier hospitibus armis.
 Ergo omnis furiis surrexit Etruria iustis:
 regem ad supplicium praesenti Marte reposcunt.
 his ego te, Aenea, ductorem milibus addam.
 Toto namque fremunt condensae litore puppes

Signaque ferre iubent; retinet longaevus haruspex
 fata canens, "O Maeoniae delecta iuventus,
 flos veterum virtusque virum, quos iustus in hostem
 fert dolor et merita accendit Mezentius ira,
 nulli fas Italo tantam subiungere gentem:
 externos optate duces"; tum Etrusca resedit
 hoc acies campo, monitis exterrita divom.
 Ipse oratores ad me regnique coronam
 cum sceptro misit mandatque insignia Tarchon,
 succedam castris Tyrrhenaque regna capessam.
 Sed mihi tarda gelu saeculisque effeta senectus
 invidet imperium seraeque ad fortia vires.
 natum exhortarer, ni mixtus matre Sabella
 hinc partem patriae traheret. Tu, cuius et annis
 et generi fatum indulgent, quem numina poscunt,
 ingredere, o Teucrum atque Italum fortissime ductor.
 hunc tibi praeterea, spes et solacia nostri,
 Pallanta adiungam; sub te tolerare magistro
 militiam et grave Martis opus, tua cernere facta
 adsuescat primis et te miretur ab annis.
 Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
 lecta dabo totidemque suo tibi nomine Pallas.'

Vix ea fatus erat, defixique ora tenebant
 Aeneas Anchisiades et fidus Achates
 multaque dura suo tristi cum corde putabant,
 ni signum caelo Cytherea dedisset aperto.
 Namque improviso vibratus ab aethere fulgor
 cum sonitu venit, et ruere omnia visa repente
 Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.
 Suspiciunt, iterum atque iterum fragor increpat
 arma inter nubem caeli regione serena
 per sudum rutilare vident et pulsa tonare.
 Obstipuerunt animis alii, sed Troius heros
 agnovit sonitum et divae promissa parentis.
 Tum memorat: 'Ne vero, hospes, ne quaere profecto,
 quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo.
 Hoc signum cecinit missuram diva creatrix,
 si bellum ingrueret, Volcaniaque arma per auras
 laturam auxilio.
 Heu quantae miseris caedes Laurentibus instant;

quas poenas mihi, Turne, dabis; quam multa sub undas
scuta virum galeasque et fortia corpora volves,
Thybri pater! Poscant acies et foedera rumpant.'

Haec ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto
et primum Herculeis sopitas ignibus aras
excitat hesternumque larem parvosque penatis
laetus adit: mactant lectas de more bidentis
Euandrus pariter, pariter Troiana iuventus.
Post hinc ad navis graditur sociosque revisit.
Quorum de numero qui sese in bella sequantur
praestantis virtute legit; pars cetera prona
fertur aqua segnisque secundo defluit amni,
nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva;
ducunt exsortem Aeneae, quem fulva leonis
pellis obit totum, praefulgens unguibus aureis.

Fama volat parvam subito volgata per urbem,
ocius ire equites Tyrrheni ad litora regis.
vota metu duplicant matres, propiusque periclo
it timor, et maior Martis iam apparet imago.
tum pater Evandrus dextram complexus euntis
haeret. inexplētus lacrimans, ac talia fatur:
'O mihi praeteritos referat si Iuppiter annos,
(qualis eram, cum primam aciem Praeneste sub ipsa
stravi scutorumque incendi victor acervos
et regem hac Erulum dextra sub Tartara misi,
nascenti cui tris animas Feronia mater
(horrendum dictu) dederat; terna arma movenda,
ter Leto sternendus erat; cui tunc tamen omnis
abstulit haec animas dextra et totidem exuit armis:
non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,
nate, tuo, neque finitimo Mezentius umquam
huic capiti insultans tot ferro saeva dedisset
funera, tam multis viduasset civibus urbem.
At vos, o superi, et divom tu maxume rector
Iuppiter, Arcadii, quaeso, miserescite regis
et patrias audite preces. Si numina vestra
incolumem Pallanta mihi, si fata reservant,
si visurus eum vivo et venturus in unum:

vitam	oro,	patior	quemvis	durare	laborem.
Sin	aliquem	infandum	casum,	Fortuna,	minaris:
nunc	O	nunc	liceat	crudellem	vitam,
dum	curae	ambiguae,	dum	spes	futuri,
dum	te,	care	puer,	mea	voluptas,
complexu	teneo,	gravior	neu	nuntius	auris
volneret.'	Haec	genitor	digressu	dicta	supremo

fundeat: famuli conlapsum in tecta ferebant.

Iamque	adeo	exierat	portis	equitatus	apertis,
Aeneas	inter	primos	et	fidus	Achates,
inde	alii	Troiae	proceres,	ipse	Pallas
in	medio	chlamyde	et	pictis	armis:
qualis	ubi	Oceani	perfusus	Lucifer	unda,
quem	Venus	ante	alios	astrorum	ignis,
extulit	os	sacrum	caelo	tenebrasque	resolvit.
Stant	pavidae	in	muris	matres	sequuntur
pulveream	nubem	et	fulgentis	aere	catervas.
Olli	per	dumos,	qua	proxuma	viarum,
armati	tendunt;	it	clamor,	et	facto
quadrupedante	putrem	sonitu	quatit	ungula	campum.
Est	ingens	gelidum	lucus	prope	amnem,
religione	patrum	late	sacer;	undique	colles
inclusere	cavi	et	nigra	nemus	cingunt.
Silvano	fama	est	veteres	sacrasse	Pelasgos,
arvorum	pecorisque	deo,	lucumque		diemque,
qui	primi	finis	aliquando	habuere	Latinos:
haud	procul	hinc	Tarcho	et	tenebant
castra	locis,	celsoque	omnis	de	videri
iam	poterat	legio	et	latis	arvis.
Huc	pater	Aeneas	et	bello	iuventus

succedunt fessique et equos et corpora curant.

At	Venus	aetherios	inter	dea	candida	nimbos
dona	ferens	aderat;	natumque	in	valle	reducta
ut	procul	egelido	secretum		flumine	vidit,
talibus	adfata	est	dictis	seque	obtulit	ultra:
'En	perfecta	mei	promissa	coniugis	arte	
munera,	ne	mox	aut	Laurentis,	nate,	superbos
aut	acrem	dubites	in	proelia	poscere	Turnum:'
Dixit	et	amplexus	nati	Cytherea	petivit,	

arma	sub	adversa	posuit	radiantia	quercu.
Ille,	deae	donis	et	tanto	honore,
expleri	nequit	atque	oculos	per	singula
miraturque		interque	manus	et	bracchia
terribilem		cristis	galeam	flammasque	vomentem
fatiferumque		ensem,	loricam	ex	aere
sanguineam		ingentem,	qualis	cum	caerula
solis		inardescit	radiis	longeque	refulget;
tum	levis	ocreas	electro	auroque	recocto
hastamque	et	clipei	non	enarrabile	textum.
Illic	res	Italas	Romanorumque		triumphos
haud	vatum	ignarus	venturique	inscius	aevi
fecerat	ignipotens,	illic	genus	omne	futurae
stirpis	ab	Ascanio.	pugnataque	in	ordine
fecerat	et	viridi	fetam	Mavortis	in
procubuisse		lupam,	geminos	huic	ubera
ludere		pendentis	pueros	et	lambere
impavidos,		illam	tereti	cervice	reflexa
mulcere		alternos	et	corpora	ingere
Nec	procul	hinc	Romam	et	raptas
consessu		caveae	magnis	circensibus	actis
addiderat		subitoque	novum	consurgere	bellum
Romulidis		Tatioque	seni	Curibusque	severis.
Post	idem	inter	se	posito	certamine
armati	Iovis	ante	aram	paterasque	tenentes
stabant	et	caesa	iungebant	foedera	porca.
Haud	procul	inde	citae	Mettum	in
distulerant,		at	tu	dictis,	Albane,
raptabatque		vir	mendacis	viscera	Tullus
per	silvam,	et	sparsi	rorabant	sanguine
Nec	non	Tarquinium	eiectum	Porsenna	iubebat
accipere		ingentique	urbem	obsidione	premebat:
Aeneadae		in	ferrum	pro	libertate
Illum		indignant	similem	similemque	minanti
aspiceres,		pontem	auderet	quia	vellere
et	fluvium	vinclis	innaret	Cloelia	ruptis.
In	summo	custos	Tarpeiae	Manlius	arcis
stabat	pro	templo	et	Capitolia	celsa
Romuleoque		recens	horrebat	regia	culmo.
Atque	hic	auratis	volitans	argenteus	anser
porticibus		Gallos	in	limine	canebat.

Galli per dumos aderant arcemque tenebant,
 defensi tenebris et dono noctis opacae:
 aurea caesaries ollis atque aurea vestis,
 virgatis lucent sagulis, tum lactea colla
 auro innectuntur, duo quisque Alpina coruscant
 gaesa manu, scutis protecti corpora longis.
 Hic exsultantis Salios nudosque Lupercos
 lanigerosque apices et lapsa ancilia caelo
 extuderat, castae ducebant sacra per urbem
 pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
 Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis,
 et scelerum poenas et te, Catilina, minaci
 pendentem scopulo Furiarumque ora tremementem,
 secretosque pios, his dantem iura Catonem.
 Haec inter tumidi late maris ibat imago
 aurea, sed fluctu spumabant caerulea cano;
 et circum argento clari delphines in orbem
 aequora verrebant caudis aestumque secabant.
 In medio classis aeratas, Actia bella,
 cernere erat, totumque instructo Marte videres
 fervere Leucaten auroque effulgere fluctus.
 Hinc Augustus agens Italos in proelia Caesar
 cum patribus populoque, penatibus et magnis dis,
 stans celsa in puppi; geminas cui tempora flammas
 laeta vomunt patriumque aperitur vertice sidus.
 Parte alia ventis et dis Agrippa secundis
 arduus agmen agens; cui, belli insigne superbum,
 tempora navali fulgent rostrata corona.
 Hinc ope barbarica variisque Antonius armis,
 victor ab Aurorae populis et litore rubro,
 Aegyptum viresque Orientis et ultima secum
 Bactra vehit, sequiturque (nefas) Aegyptia coniunx.
 Una omnes ruere, ac totum spumare reductis
 convolsum remis rostrisque tridentibus aequor.
 alta petunt: pelago credas innare revolsas
 Cycladas aut montis concurrere montibus altos,
 tanta mole viri turritis puppibus instant.
 stuppea flamma manu telisque volatile ferrum
 spargitur, arva nova Neptunia caede rubescunt.
 Regina in mediis patrio vocat agmina sistro
 necdum etiam geminos a tergo respicit anguis.

omnigenumque deum monstra et latrator Anubis
 contra Neptunum et Venerem Minervam
 tela tenent. Saevit medio in certamine Mavors
 caelatus ferro tristesque ex aethere Dirae,
 et scissa gaudens vadit Discordia palla,
 quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
 Actius haec cernens arcum tendebat Apollo
 desuper: omnis eo terrore Aegyptus et Indi,
 omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.
 Ipsa videbatur ventis regina vocatis
 vela dare et laxos iam iamque inmittere funis.
 Illam inter caedes pallentem morte futura
 fecerat Ignipotens undis et Iapyge ferri,
 contra autem magno maerentem corpore Nilum
 pandentemque sinus et tota veste vocantem
 caeruleum in gremium latebrosa flumina victos.
 At Caesar, triplici invectus Romana triumpho
 moenia, dis Italis votum inmortale sacrabat,
 maxuma tercentum totam delubra per urbem.
 Laetitia ludisque viae plausuque fremebant;
 omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae;
 ante aras terram caesi stravere iuvenci.
 Ipse, sedens niveo candentis limine Phoebi,
 dona recognoscit populorum aptatque superbis
 postibus; incedunt victae longo ordine gentes,
 quam variae linguis, habitu tam vestis et armis.
 Hic Nomadum genus et discinctos Mulciber Afros,
 hic Lelegas Carasque sagittiferosque Gelonos
 finxerat; Euphrates ibat iam mollior undis,
 extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis,
 indomitique Dahae, et pontem indignatus Araxes.

Talia per clipeum Volcani, dona parentis,
 miratur rerumque ignarus imagine gaudet,
 attollens umero famamque et fata nepotum.

PUBLI VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER IX

ATQUE ea diversa penitus dum parte geruntur,
Irim de caelo misit Saturnia Iuno
audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.
Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est:
'Turne, quod optanti divom promittere nemo
auderet, volvenda dies en attulit ultro.
Aeneas urbe et sociis et classe relictā
sceptrā Palatini sedemque petit Euandri.
Nec satis: extremas Corythi penetravit ad urbes
Lydorumque manum collectos armat agrestis.
Quid dubitas? Nunc tempus equos, nunc poscere currus.
Rumpe moras omnis et turbata arripe castra.'
Dixit et in caelum paribus se sustulit alis
ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Adgnovit iuvenis duplicisque ad sidera palmas
sustulit ac tali fugientem est voce secutus:
'Iri, decus caeli, quis te mihi nubibus actam
detulit in terras? Unde haec tam clara repente
tempestas? Medium video discedere caelum
palantisque polo stellas. Sequor omina tanta,
quisquis in arma vocas.' Et sic effatus ad undam
processit summoque hausit de gurgite lymphas,
multa deos orans, oneravitque aethera votis.

Iamque omnis campis exercitus ibat apertis,
dives equum, dives pictai vestis et auri;
Messapus primas acies, postrema coercent
Tyrhidae iuvenes, medio dux agmine Turnus,
[vertitur arma tenens et toto vertice supra est.]
Ceus septem surgens sedatis amnibus altus
per tacitum Ganges aut pingui flumine Nilus
cum refluit campis et iam se condidit alveo.
Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
prospiciunt Teucris ac tenebras insurgere campis.

Primus	ab	adversa	conclamat	mole	Caicus:
'Quis	globus,	o	cives,	caligine	atra?
Ferte	citi	ferrum,	date	tela,	ascendite
hostis	adest,	heia!	Ingenti	clamore	per
condunt	se	Teucri	portas	et	moenia
Namque	ita	discedens	praeceperat	optimus	armis
Aeneas:		siqua	interea	fortuna	fuisse,
neu	struere	auderent	aciem	neu	credere
castra	modo	et	tutos	servarent	aggere
Ergo	etsi	conferre	manum	pudor	iraque
obiciunt		portas	tamen	et	praecepta
armatique		cavis	expectant	turribus	hostem.
Turnus	ut	ante	volans	tardum	praecesserat
viginti	lectis	equitum	comitatus,	et	urbi
improvisus		adest;	maculis	quem	Thracius
portat	equus	cristaque	tegit	galea	aurea
'Ecquis	erit,	mecum,	iuvenes,	qui	primus
En,'	ait	et	iaculum	attorquens	emittit
principium		pugnae,	et	campo	sese
Clamore		excipiunt	socii	fremituque	sequuntur
horrisono:		Teucrum	mirantur	inertia	corda,
non	aequo	dare	se	campo,	non
arma	viros,	sed	castra	fovere.	Huc
lustrat	equo	muros	aditumque	per	avia
Ac	veluti	pleno	lupus	insidiatus	ovili
cum	fremet	ad	caulas,	ventos	perpessus
nocte	super	media;	tuti	sub	matribus
balatum	exercent,	ille	asper	et	improbis
saevit	in	absentis,	collecta	fatigat	edendi
ex	longo	rabies	et	siccae	sanguine
haud	aliter	Rutulo	muros	et	castra
ignescunt		irae,	duris	dolor	ossibus
Qua	temptet	ratione	aditus	et	quae
excutiat	Teucros	vallo	atque	effundat	in
Classem,	quae	lateri	castrorum	adiuncta	latebat,
aggeribus	saepam	circum	et	fluvialibus	undis,
invadit	sociosque	incendia	poscit	ovantis	implet.
atque	manum	pinu	flagranti	fervidus	Turni,
Tum	vero	incumbunt,	urget	praesentia	atris.
atque	omnis	facibus	pubes	accingitur	

Diripuere focos; piceum fert fumida lumen
taeda et commixtam Volcanus ad astra favillam.

Quis deus, o musae, tam saeva incendia Teucris
avertit? Tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite. Prisca fides facto, sed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Aeneas classem et pelagi petere alta parabat,
ipsa deum fertur genetrix Berecynthia magnum
vocibus his adfata Iovem: 'Da, nate, petenti,
quod tua cara parens domito te poscit Olympo.
[Pinea silva mihi, multos dilecta per annos]
lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
nigranti picea trabibusque obscurus acernis:
has ego Dardanio iuveni, cum classis egeret,
laeta dedi; nunc sollicitam timor anxius angit.
Solve metus atque hoc precibus sine posse parentem:
ne cursu quassatae ullo neu turbine venti
vincantur, prosit nostris in montibus ortas.'
Filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
'O genetrix, quo fata vocas, aut quid petis istis?
Mortaline manu factae immortale carinae
fas habeant certusque incerta pericula lustret
Aeneas? Cui tanta deo permissa potestas?
Immo ubi defunctae finem portusque tenebunt
Ausonios olim, quaecumque evaserit undis
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
mortalem eripiam formam magnique iubebo
aequoris esse deas, qualis Nereia Doto
et Galatea secant spumantem pectore pontum.
Dixerat idque ratum Stygii per flumina fratris,
per pice torrentis atraque voragine ripas
adnuat et totum nutu tremefecit Olympum.

Ergo aderat promissa dies et tempora Parcae
debita complerant, cum Turni iniuria Matrem
admonuit ratibus sacris depellere taedas.
Hic primum nova lux oculis offulsit et ingens
visus ab Aurora caelum transcurrere nimbus
Idaeique chori; tum vox horrenda per auras
excidit et Troum Rutulorumque agmina complet:

'Ne trepidate meas, Teucri, defendere navis
 neve armate manus: maria ante exurere Turno
 quam sacras dabitur pinus. Vos ite solutae,
 ite deae pelagi: genetrix iubet.' Et sua quaeque
 continuo puppes abrumpunt vincula ripis
 delphinumque modo demersis aequora rostris
 ima petunt. Hinc virgineae (mirabile monstrum)
 quot prius aeratae steterant ad litora prorae
 reddunt se totidem facies pontoque feruntur.

Obstipuere animis Rutuli, conterritus ipse
 turbatis Messapus equis, cunctatur et annis
 rauca sonans revocatque pedem Tiberinus ab alto.
 At non audaci Turno fiducia cessit;
 ultro animos tollit dictis atque increpat ultro:
 Troianos haec monstra petunt, his Iuppiter ipse
 auxilium solitum eripuit, non tela neque ignes
 exspectans Rutulos. Ergo maria invia Teucris
 nec spes ulla fugae: rerum pars altera adempta est.
 Terra autem in nostris manibus, tot milia gentes
 arma ferunt Italiae. Nil me fatalia terrent,
 siqua Phryges prae se iactant, responsa deorum:
 sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva
 fertilis Ausoniae Troes. Sunt et mea contra
 fata mihi, ferro sceleratam exscindere gentem,
 coniuge praerepta: nec solos tangit Atridas
 iste dolor solisque licet capere arma Mycenis.
 Sed periisse semel satis est: peccare fuisset
 ante satis penitus modo non genus omne perosos
 femineum. Quibus haec medii fiducia valli
 fossarumque morae, leti discrimina parva,
 dant animos. At non viderunt moenia Troiae
 Neptuni fabricata manu considerare in ignis?
 'Sed vos, o lecti, ferro qui scindere vallum
 apparat et mecum invadit trepidantia castra.'
 Non armis mihi Volcani, non mille carinis
 est opus in Teucros; addant se protinus omnes
 Etrusci socios, tenebras et inertia furta
 Palladii caesis summae custodibus arcis
 ne timeant, nec equi caeca condemur in alvo:
 luce palam certum est igni circumdare muros.

Haud sibi cum Danais rem faxo et pube Pelasga
 esse ferant, decumum quos distulit Hector in annum.
 Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
 quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
 procure, viri, et pugnam sperate parari.'
 Interea vigilum excubiis obsidere portas
 cura datur Messapo et moenia cingere flammis.
 Bis septem Rutuli, muros qui milite servant,
 delecti; ast illos centeni quemque sequuntur
 purpurei cristis iuvenes auroque corusci.
 Discurrunt variantque vices fusique per herbam
 indulgent vino et vertunt crateras aenos.
 Conlucent ignes, noctem custodia ducit
 insomnem ludo.

Haec super e vallo prospectant Troes et armis
 alta tenent, nec non trepidi formidine portas
 explorant pontisque et propugnacula iungunt,
 tela gerunt. Instat Mnestheus acerque Serestus,
 quos pater Aeneas, siquando adversa vocarent,
 rectores iuvenum et rerum dedit esse magistros.
 Omnis per muros legio, sortita periculum,
 excubat exercetque vices, quod cuique tuendum est.

Nisus erat portae custos, acerrimus armis,
 Hyrtacides, comitem Aeneae quem miserat Ida
 venatrix iaculo celerem levibusque sagittis;
 it iuxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
 non fuit Aeneadum Troiana neque induit arma,
 ora puer prima signans intonsa iuventa.
 His amor unus erat, pariterque in bella ruebant:
 tum quoque communi portam statione tenebant.
 Nisus ait: 'Dine hunc ardorem mentibus addunt,
 Euryale, an sua cuique deus fit dira cupido?
 Aut pugnam aut aliquid iamdudum invadere magnum
 mens agitat mihi nec placida contenta quietest.
 Cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum.
 Lumina rara micant; somno vinoque soluti
 procubere; silent late loca: percipe porro,
 quid dubitem et quae nunc animo sententia surgat.
 Aenean acciri omnes, populusque patresque,

exposcunt mittique viros, qui certa reportent.
 Si tibi quae posco promittunt (nam mihi facti
 fama sat est), tumulo videor reperire sub illo
 posse viam ad muros et moenia Pallantea.
 Obstipuit magno laudum percussus amore
 Euryalus; simul his ardentem adfatur amicum:
 'Mene igitur socium summis adiungere rebus,
 Nise, fugis? Solum te in tanta pericula mittam?
 Non ita me genitor, bellis adsuetus Opheltes,
 Argolicum terrorem inter Troiaeque labores
 sublatum erudiit, nec tecum talia gessi,
 magnanimum Aenean et fata extrema secutus:
 est hic, est animus lucis contemptor et istum
 qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.'
 Nisus ad haec: 'Equidem de te nil tale verebar
 nec fas, non, ita me referat tibi magnus ovanthem
 Iuppiter aut quicumque oculis haec aspicit aequis.
 Sed siquis, quae multa vides discrimine tali,
 siquis in adversum rapiat casusve deusve,
 te superesse velim; tua vita dignior aetas.
 Sit qui me raptum pugna pretiove redemptum
 mandet humo solita aut siqua id Fortuna vetabit,
 absenti ferat inferias decoretque sepulchro.
 Neu matri miserae tanti sim causa doloris,
 quae te sola, puer, multis e matribus ausa
 persequitur magni nec moenia curat Acestae.'
 Ille autem: 'Causas nequiquam nectis inanis,
 nec mea iam mutata loco sententia cedit:
 adceleremus,' ait. Vigiles simul excitat, illi
 succedunt servantque vices: statione relicta
 ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.

Cetera per terras omnis animalia somno
 laxabant curas et corda oblita laborum:
 ductores Teucrum primi et delecta iuventus
 consilium summis regni de rebus habebant,
 quid facerent quisve Aeneae iam nuntius esset.
 Stant longis adnixa hastis, et scuta tenentes,
 castrorum et campi medio. Tum Nisus et una
 Euryalus confestim alacres admittier orant:
 rem magnam, pretiumque morae fore. Primus Iulus

accepit trepidos ac Nisum dicere iussit.
 Tum sic Hyrtacides: 'Audite O mentibus aequis,
 Aeneadae, neve haec nostris spectentur ab annis,
 quae ferimus. Rutuli somno vinoque soluti
 conticuere; locum insidiis conspeximus ipsi,
 qui patet in bivio portae, quae proxuma ponto;
 interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
 erigitur: si fortuna permittitis uti
 quaesitum Aenean et moenia Pallantea,
 mox hic cum spoliis ingenti caede peracta
 adfore cernetis. Nec nos via fallit euntis:
 vidimus obscuris primam sub vallibus urbem
 venatu adsiduo et totum cognovimus amnem.'
 Hic annis gravis atque animi maturus Aletes:
 'Di patrii, quorum semper sub numine Troia est,
 non tamen omnino Teucros delere paratis,
 cum talis animos iuvenum et tam certa tulistis
 pectora.' Sic memorans umeros dextrasque tenebat
 amborum et voltum lacrimis atque ora rigabat.
 'Quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis
 praemia posse rear solvi? Pulcherrima primum
 di moresque dabunt vestri; tum cetera reddet
 actutum pius Aeneas atque integer aevi
 Ascanius, meriti tanti non immemor umquam.'
 'Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,'
 excipit Ascanius, per magnos, Nise, penatis
 Assaracique larem et canae penetralia Vestae
 obtestor; quaecumque mihi fortuna fidesque est,
 in vestris pono gremiis: revocate parentem,
 reddite conspectum; nihil illo triste recepto.
 Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
 pocula, devicta genitor quae cepit Arisba,
 et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
 cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
 Si vero capere Italiam sceptrisque potiri
 contigerit victori et praedae dicere sortem,
 vidisti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
 aureus: ipsum illum, clipeum cristasque rubentis
 excipiam sorti, iam nunc tua praemia, Nise.
 Praeterea bis sex genitor lectissima matrum
 corpora captivosque dabit suaque omnibus arma,

insuper his campi quod rex habet ipse Latinus.
 Te vero, mea quem spatiis propioribus aetas
 insequitur, venerande puer, iam pectore toto
 accipio et comitem casus complector in omnis.
 Nulla meis sine te quaeretur gloria rebus;
 seu pacem seu bella geram, tibi maxima rerum
 verborumque fides.' Contra quem talia fatur
 Euryalus: 'Me nulla dies tam fortibus ausis
 dissimilem arguerit; tantum, fortuna secunda
 aut adversa cadat. Sed te super omnia dona
 unum oro, genetrix Priami de gente vetusta
 est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
 mecum excedentem, non moenia regis Acestae.
 Hanc ego nunc ignaram huius quodcumque pericli est
 inque salutatam linquo: nox et tua testis
 dextera, quod nequeam lacrimas perferre parentis
 at tu, oro, solare inopem et succurre relictæ.
 Hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
 in casus omnis.' Percussa mente dedere
 Dardanidæ lacrimas; ante omnis pulcher Iulus,
 atque animum patriæ strinxit pietatis imago.
 Tum sic effatur:
 'Sponde digna tuis ingentibus omnia coeptis.
 Namque erit ista mihi genetrix nomenque Creusæ
 solum defuerit, nec partum gratia talem
 parva manet. Casus factum quicumque sequentur,
 per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat:
 quæ tibi polliceor reduci rebusque secundis,
 hæc eadem matrique tuæ generique manebunt.'
 Sic ait inlacrimans; umero simul exuit ensem
 auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
 Gnosius atque habilem vagina aptarat eburna.
 Dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis
 exuvias; galeam fidus permutat Aletes.
 Protinus armati incedunt; quos omnis euntis
 primorum manus ad portas iuvenumque senumque
 prosequitur votis. Nec non et pulcher Iulus,
 ante annos animumque gerens curamque virilem,
 multa patri mandata dabat portanda: sed auræ
 omnia discerpunt et nubibus inrita donant.

Egressi superant fossas noctisque per umbram
 castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
 exitio. Passim somno vinoque per herbam
 corpora fusa vident, arrectos litore currus,
 inter lora rotasque viros, simul arma iacere,
 vina simul. Prior Hyrtacides sic ore locutus:
 'Euryale, audendum dextra; nunc ipsa vocat res.
 Hac iter est. Tu, ne qua manus se attollere nobis
 a tergo possit, custodi et consule longe;
 haec ego vasta dabo et lato te limite ducam.
 Sic memorat vocemque premit; simul ense superbum
 Rhamnetem adgreditur, qui forte tapetibus altis
 exstructus toto proflabat pectore somnum.
 Rex idem et regi Turno gratissimus augur,
 sed non augurio potuit depellere pestem.
 Tris iuxta famulos temere inter tela iacentis
 armigerumque Remi premit aurigamque sub ipsis
 nactus equis ferroque secat pendentia colla;
 tum caput ipsi aufert domino truncumque relinquit
 sanguine singultantem; atro tepefacta cruore
 terra torique madent. Nec non Lamyrumque Lamumque
 et iuvenem Serranum, illa qui plurima nocte
 luserat, insignis facie, multoque iacebat
 membra deo victus: felix, si protinus illum
 aequasset nocti ludum in lucemque tulisset.
 Impastus ceu plena leo per ovilia turbans
 (suadet enim vesana fames) manditque trahitque
 molle pecus mutumque metu, fremit ore cruento:
 nec minor Euryali caedes; incensus et ipse
 perfurit ac multam in medio sine nomine plebem,
 Fadumque Herbesumque subit Rhoetumque Abarimque,
 ignaros, Rhoetum vigilantem et cuncta videntem,
 sed magnum metuens se post cratera tegebat;
 pectore in adverso totum cui comminus ensem
 condidit adsurgenti et multa morte recepit.
 Purpuream vomit ille animam et cum sanguine mixta
 vina refert moriens; hic furto fervidus instat.
 Iamque ad Messapi socios tendebat; ibi ignem
 deficere extremum et religatos rite videbat
 carpere gramen equos: breviter cum talia Nisus.
 sensit enim nimia caede atque cupidine ferri:

'Absistamus,' ait, 'nam lux inimica propinquat.
 Poenarum exhaustum satis est, via facta per hostis.'
 Multa virum solido argento perfecta relinquunt
 armaque craterasque simul pulchrosque tapetas.
 Euryalus phaleras Rhamnetis et aurea bullis
 cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
 quae mittit dona hospitio cum iungeret absens
 Caedicus, ille suo moriens dat habere nepoti,
 [post mortem bello Rutuli pugnaque potiti]
 haec rapit atque umeris nequiquam fortibus aptat.
 Tum galeam Messapiabilem cristisque decoram
 induit. Excedunt castris et tuta capessunt.

Interea praemissi equites ex urbe Latina,
 cetera dum legio campis instructa moratur,
 ibant et Turno regi responsa ferebant,
 tercentum, scutati omnes, Volcente magistro.
 Iamque propinquabant castris murosque subibant,
 cum procul hos laevo flectentis limite cernunt
 et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
 prodidit immemorem radiisque adversa refulsit.
 Haud temere est visum. Conclamat ab agmine Volcens
 'State, viri. Quae causa viae? Quive estis in armis?
 Quove tenetis iter?' Nihil illi tendere contra,
 sed celerare fugam in silvas et fidere nocti.
 Obiciunt equites sese ad divortia nota
 hinc atque hinc omnemque abitum custode coronant.
 Silva fuit late dumis atque ilice nigra
 horrida, quam densi complerant undique sentes;
 rara per occultos lucebat semita calles.
 Euryalum tenebrae ramorum onerosaque praeda
 impediunt fallitque timor regione viarum;
 Nisus abit, iamque imprudens evaserat hostis
 atque locos, qui post Albae de nomine dicti
 Albani, tum rex stabula alta Latinus habebat,
 ut stetit et frustra absentem respexit amicum.
 'Euryale infelix, qua te regione reliqui?
 Quave sequar, rursus perplexum iter omne revolvens
 fallacis silvae?' Simul et vestigia retro
 observata legit dumisque silentibus errat.
 Audit equos, audit strepitus et signa sequentum.

Nec longum in medio tempus, cum clamor ad auris
 pervenit ac videt Euryalum, quem iam manus omnis
 fraude loci et noctis, subito turbante tumultu,
 oppressum rapit et conantem plurima frustra.
 Quid faciat? Qua vi iuvenem, quibus audeat armis
 eripere? An sese medios moriturus in enses
 inferat et pulchram properet per volnera mortem?
 Ocius adducto torquens hastile lacerto,
 suspiciens altam Lunam sic voce precatur:
 'Tu, dea, tu praesens nostro succurre labori,
 astrorum decus et nemorum Latonia custos
 Siqua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
 dona tulit, siqua ipse meis venatibus auxi
 suspendive tholo aut sacra ad fastigia fixi:
 hunc sine me turbare globum et rege tela per auras.'
 Dixerat, et toto conixus corpore ferrum
 conicit: hasta volans noctis diverberat umbras
 et venit aversi in tergum Sulmonis ibique
 frangitur ac fisso transit praecordia ligno.
 Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
 frigidus et longis singultibus ilia pulsat.
 Diversi circumspiciunt. Hoc acrior idem
 ecce aliud summa telum librabat ab aure.
 Dum trepidant, it hasta Tago per tempus utrumque
 stridens traiectoque haesit tepefacta cerebro.
 Saevit atrox Volcens nec teli conspicit usquam
 auctorem nec quo se ardens inmittere possit.
 'Tu tamen interea calido mihi sanguine poenas
 persolves amborum,' inquit; simul ense recluso
 ibat in Euryalum. Tum vero exterritus, amens
 conclamat Nisus, nec se celare tenebris
 amplius aut tantum potuit perferre dolorem.
 Me me, adsum qui feci, in me convertite ferrum,
 O Rutuli, mea fraus omnis; nihil iste nec ausus
 nec potuit, caelum hoc et conscia sidera testor,
 tantum infelicem nimium dilexit amicum.'
 Talia dicta dabat; sed viribus ensis adactus
 transabiit costas et candida pectora rumpit.
 Volvitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
 it cruor, inque umeros cervix conlapsa recumbit:
 purpureus veluti cum flos succis aratro

languescit moriens lassove papavera collo
 demisere caput, pluvia cum forte gravantur.
 At Nisus ruit in medios solumque per omnis
 Volcentem petit in solo Volcente moratur.
 Quem circum glomerati hostes hinc comminus atque hinc
 proturbant. Instat non setius ac rotat ensem
 fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore
 condidit adverso et moriens animam abstulit hosti.
 Tum super exanimum sese proiecit amicum
 confossus placidaque ibi demum morte quievit.

Fortunati ambo! Siquid mea carmina possunt,
 nulla dies umquam memori vos eximet aevo,
 dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum
 accolet imperiumque pater Romanus habebit.

Victores praeda Rutuli spoliisque potiti
 Volcentem exanimum flentes in castra ferebant.
 Nec minor in castris luctus Rhamnete reperto
 exsanguis et primis una tot caede peremptis,
 Serranoque Numaque. Ingens concursus ad ipsa
 corpora seminecisque viros tepidaque recentem
 caede locum et plenos spumanti sanguine rivos.
 Agnoscunt spolia inter se galeamque nitentem
 Messapi et multo phaleras sudore receptas.

Et iam prima novo spargebat lumine terras
 Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
 iam sole infuso, iam rebus luce relectis
 Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
 suscitatur, aeratasque acies in proelia cogit
 quisque suas variisque acuunt rumoribus iras.
 Quin ipsa arrectis (visu miserabile) in hastis
 praefigunt capita et multo clamore sequuntur
 Euryali et Nisi.
 Aeneadae duri murorum in parte sinistra
 opposuere aciem, nam dextera cingitur amni,
 ingentisque tenent fossas et turribus altis
 stant maesti; simul ora virum praefixa movebant,
 nota nimis miseris atroque fluentia tabo.

Interea pavidam volitans pennata per urbem
 nuntia Fama ruit matrisque adlabitur auris
 Euryali. At subitus miserae calor ossa reliquit,
 excussi manibus radii revolutaque pensa.
 Evolat infelix et femineo ululatu,
 scissa comam, muros amens atque agmina cursu
 prima petit, non illa virum, non illa pericli
 telorumque memor; caelum dehinc questibus implet:
 'Hunc ego te, Euryale, aspicio? Tune illa senectae
 sera meae requies, potuisti linquere solam,
 crudelis? Nec te, sub tanta pericula missum,
 adfari extremum miserae data copia matri?
 Heu, terra ignota canibus data praeda Latinis
 alitibusque iaces, nec te, tua funera mater
 produxi pressive oculos aut volnera lavi,
 veste tegens, tibi quam noctes festina diesque
 urgebam et tela curas solabar anilis.
 Quo sequar, aut quae nunc artus avolsaque membra
 et funus lacerum tellus habet? Hoc mihi de te,
 nate, refers? Hoc sum terraque marique secuta?
 Fugite me, siqua est pietas, in me omnia tela
 conicite, o Rutuli, me primam absumite ferro:
 aut tu, magne pater divom, miserere tuoque
 invisum hoc detrude caput sub Tartara telo,
 quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.'
 Hoc fletu concussi animi, maestusque per omnis
 it gemitus: torpent infractae ad proelia vires.
 Illam incendientem luctus Idaeus et Actor
 Illionei monitu et multum lacrimantis Iuli
 corripunt interque manus sub tecta reponunt.

At tuba terribilem sonitum procul aere canoro
 increpuit; sequitur clamor caelumque remugit.
 Adcelerant acta pariter testudine Volsci
 et fossas implere parant ac vellere vallum.
 Quaerunt pars aditum et scalis ascendere muros,
 qua rara est acies interlucetque corona
 non tam spissa viris. Telorum effundere contra
 omne genus Teucris ac duris detrudere contis,
 adsueti longo muros defendere bello.
 Saxa quoque infestoolvebant pondere, siqua

possent tectam aciem perrumpere: cum tamen omnis
 ferre iuvat subter densa testudine casus;
 nec iam sufficiunt. Nam qua globus imminet ingens,
 immanem Teucri molem volvuntque ruuntque,
 quae stravit Rutulos late armorumque resolvit
 tegmina. Nec curant caeco contendere Marte
 amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
 missilibus certant.
 Parte alia horrendus visu quassabat Etruscam
 pinum et fumiferos infert Mezentius ignis;
 at Messapus equum domitor, Neptunia proles,
 rescindit vallum et scalas in moenia poscit.

Vos, o Calliope, precor, adspirate canenti,
 quas ibi tum ferro strages, quae funera Turnus
 ediderit, quem quisque virum demiserit Orco;
 et mecum ingentis oras evolvite belli,
 [et meministis enim, divae, et memorare potestis.]

Turris erat vasto suspectu et pontibus altis,
 opportuna loco, summis quam viribus omnes
 expugnare Itali summaque evertere opum vi
 certabant, Troes contra defendere saxis
 perque cavas densi tela intorquere fenestras.
 Princeps ardentem coniecit lampada Turnus
 et flammam adfixit lateri, quae plurima vento
 corripuit tabulas et postibus haesit adesis.
 Turbati trepidare intus frustra malorum
 velle fugam. Dum se glomerant retroque residunt
 in partem, quae peste caret, tum pondere turris
 procubuit subito et caelum tonat omne fragore.
 Semineces ad terram, immani mole secuta,
 confixique suis telis et pectora duro
 transfossi ligno veniunt. Vix unus Helenor
 et Lycus elapsi. Quorum primaevus Helenor,
 Maeonio regi quem serva Licymnia furtim
 sustulerat vetitisque ad Troiam miserat armis,
 ense levis nudo parmaque inglorius alba;
 isque ubi se Turni media inter milia vidit,
 hinc acies atque hinc acies adstare Latinas:
 ut fera, quae densa venantum saepta corona

contra tela furit seseque haud nescia morti
 inicit et saltu supra venabula fertur,
 haud aliter iuvenis medios moriturus in hostis
 inruit et, qua tela videt densissima, tendit.
 At pedibus longe melior Lycus inter et hostis
 inter et arma fuga muros tenet altaque certat
 prendere tecta manu sociumque attingere dextras.
 Quem Turnus, pariter cursu teloque secutus,
 increpat his victor: 'Nostrasne evadere, demens,
 sperasti te posse manus?' Simul adripit ipsum
 pendentem et magna muri cum parte revellit.
 Qualis ubi aut leporem aut candenti corpore cycnum
 sustulit alta petens pedibus Iovis armiger uncis
 quaesitum aut matri multis balatibus agnum
 Martius a stabulis rapuit lupo. Undique clamor
 tollitur: invadunt et fossas agere complent;
 ardentis taedas alii ad fastigia iactant.
 Ilioneus saxo atque ingenti fragmine montis
 Lucetium portae subeuntem ignisque ferentem,
 Emathiona Liger, Corynaeum sternit Asilas,
 hic iaculo bonus, hic longe fallente sagitta,
 Ortygium Caeneus, victorem Caenea Turnus,
 Turnus Ityn Cloniumque, Dioxippum Promolumque
 et Sagarim et summis stantem pro turribus Idan,
 Privernum Capys. Hunc primo levis hasta Themillae
 strinxerat: ille manum proiecto tegmine demens
 ad volnus tulit; ergo alis adlapsa sagitta
 et laevo infixata est lateri manus abditaque intus
 spiramenta animae letali vulnere rupit.
 Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
 pictus acu chlamydem et ferrugine clarus Hibera,
 insignis facie, genitor quem miserat Arcens,
 eductum Matris luco Symaethia circum
 flumina, pinguis ubi et placabilis ara Palici:
 stridentem fundam positus Mezentius hastis
 ipse ter adducta circum caput egit habena
 et media adversi liquefacto tempora plumbo
 diffidit ac multa porrectum extendit harena.

Tum primum bello celerem intendisse sagittam
 dicitur ante feras solitus terrere fugaces

Ascanius fortemque manu fudisse Numanum,
 cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
 germanam nuper thalamo sociatus habebat.
 Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
 vociferans tumidusque novo praecordia regno
 ibat et ingentem sese clamore ferebat:
 'Non pudet obsidione iterum valloque teneri,
 bis capti Phryges, et morti praetendere muros?
 En qui nostra sibi bello conubia poscunt!
 Quis deus Italiam, quae vos dementia adegit
 Non hic Atridae nec fandi fictor Ulixes:
 durum a stirpe genus natos ad flumina primum
 deferimus saevoque gelu duramus et undis,
 venatu invigilant pueri silvasque fatigant,
 flectere ludus equos et spicula tendere cornu.
 At patiens operum parvoque adsueta iuventus
 aut rastris terram domat aut quatit oppida bello.
 Omne aevum ferro teritur, versaque iuvenum
 terga fatigamus hasta; nec tarda senectus
 debilitat vires animi mutatque vigorem:
 canitiem galea premimus, semperque recentis
 comportare iuvat praedas et vivere rapto.
 Vobis picta croco et fulgenti murice vestis,
 desidia cordi, iuvat indulgere choreis,
 et tunicae manicas et habent redimicula mitrae.
 O vere Phrygiae, neque enim Phryges, ite per alta
 Dindyma ubi adsuetis biformem dat tibia cantum!
 Tympana vos buxusque vocat Berecynthia Matris
 Idaeae sinite arma viris et cedite ferro.'

Talia iactantem dictis ac dira canentem
 non tulit Ascanius nervoque obversus equino
 contendit telum diversaue bracchia ducens
 constitit, ante Iovem supplex per vota precatus:
 'Iuppiter omnipotens, audacibus adhue coeptis.
 Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona
 et statuam ante aras aurata fronte iuvenum
 candentem pariterque caput cum matre ferentem,
 iam cornu petat et pedibus qui spargat harenam.'
 Audiit et caeli Genitor de parte serena
 intonuit laevum, sonat una fatifer arcus:

effugit horrendum stridens adducta sagitta
 perque caput Remuli venit et cava tempora ferro
 traicit. 'I, verbis virtutem include superbis!
 His capti Phryges haec Rutulis responsa remittunt.'
 Hoc tantum Ascanius. Teucri clamore sequuntur
 laetitiaque fremunt animosque ad sidera tollunt.
 Aetheria tum forte plaga crinitus Apollo
 desuper Ausonias acies urbemque videbat,
 nube sedens, atque his victorem adfatur Iulum:
 'Macte nova virtute, puer: sic itur ad astra,
 dis genite et geniture deos. Iure omnia Bella
 gente sub Assaraci fato ventura resident,
 nec te Troia capit.' Simul haec effatus ab alto
 aethere se misit, spirantis dimovet auras
 Ascaniumque petit. Forma tum vertitur oris
 antiquum in Buten; hic Dardanio Anchisae
 armiger ante fuit fidusque ad limina custos,
 tum comitem Ascanio pater addidit. Ibat Apollo
 omnia longaevo similis, vocemque coloremque
 et crinis albos et saeva sonoribus arma,
 atque his ardentem dictis adfatur Iulum:
 'Sit satis, Aenide, telis impune Numanum
 oppetiisse tuis; primam hanc tibi magnus, Apollo
 concedit laudem et paribus non invidet armis:
 cetera parce, puer, bello.' Sic orsus Apollo
 mortalis medio aspectus sermone reliquit
 et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
 Agnovere deum procures divinaque tela
 Dardanidae pharetramque fuga sensere sonantem.
 Ergo avidum pugnae dictis ac numine Phoebi
 Ascanium prohibent, ipsi in certamina rursus
 succedunt animasque in aperta pericula mittunt.
 It clamor totis per propugnacula muris,
 intendunt acris arcus amentaque torquent.
 Sternitur omne solum telis, tum scuta cavaeque
 dant sonitum flictu galeae, pugna aspera surgit:
 quantus ab occasu veniens pluvialibus Haedis
 verberat imber humum, quam multa grandine nimbi
 in vada praecipitant, cum Iuppiter horridus austris
 torquet aquosam hiemem et caelo cava nubila rumpit.

Pandarus et Bitias, Idaeo Alcanore creti,
 quos Iovis eduxit luco silvestris Iaera
 abietibus iuvenes patriis et montibus aequos,
 portam, quae ducis imperio commissa, recludunt,
 freti animis, ultroque invitant moenibus hostem.
 Ipsi intus dextra ac laeva pro turribus adstant,
 armati ferro et cristis capita alta corusci:
 quales aeriae liquentia flumina circum,
 sive Padi ripis Athesim seu propter amoenum,
 consurgunt geminae quercus intonsaque caelo
 attollunt capita et sublimi vertice nutant.
 inrumpunt aditus Rutuli ut videre patentis
 continuo Quercens et pulcher Aquiculus armis
 et praeceps animi Tmarus et Mavortius Haemon
 agminibus totis: at versi terga dedere
 aut ipso portae posuere in limine vitam.
 Tum magis increscunt animis discordibus irae;
 et iam collecti Troes glomerantur eodem
 et conferre manum et procurrere longius audent.

Ductori Turno diversa in parte furenti
 turbantique viros perfertur nuntius, hostem
 fervere caede nova et portas praebere patentis.
 Deserit inceptum atque immani concitus ira
 Dardaniam ruit ad portam fratresque superbos.
 Et primum Antiphaten, is enim se primus agebat,
 Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
 coniecto sternit iaculo; volat Itala cornus
 aera per tenerum stomachoque infixam sub altum
 pectus abit: reddit specus atri volneris undam
 spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepescit.
 Tum Meropem atque Erymanta manu, tum sternit Aphidnum,
 tum Bitian ardentem oculis animisque frementem
 non iaculo, neque enim iaculo vitam ille dedisset,
 sed magnum stridens contorta phalarica venit,
 fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga
 nec duplici squama lorica fidelis et auro
 sustinuit: conlapsa ruunt immania membra.
 Dat tellus gemitum, et clipeum super intonat ingens.
 Talis in Euboico Baiarum litore quondam
 saxea pila cadit, magnis quam molibus ante

constructam ponto iaciunt; sic illa ruinam
prona trahit penitusque vadis inlisa recumbit:
miscent se maria, et nigrae attolluntur harenae;
tum sonitu Prochyta alta tremit durumque cubile
Inarime Iovis imperiis imposta Typhoeo.

Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
addidit et stimulos acris sub pectore vertit
immisitque Fugam Teucris atrumque Timorem.
Undique conveniunt, quoniam data copia pugnae
bellatorque animo deus incidit.
Pandarus ut fuso germanum corpore cernit
et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
portam vi magna converso cardine torquet,
obnixus latis umeris, multosque suorum
moenibus exclusos duro in certamine linquit;
ast alios secum includit recipitque ruentis,
demens, qui Rutulum in medio non agmine regem
viderit inrumpentem ultroque incluserit urbi,
immanem veluti pecora inter inertia tigrim
Continuo nova lux oculis effulsit, et arma
horrendum sonuere; tremunt in vertice cristae
sanguineae, clipeoque micantia fulmina mittit:
agnoscunt faciem invisam atque immania membra
turbati subito Aeneadae. Tum Pandarus ingens
emicat et mortis fraternae fervidus ira
effatur: 'Non haec dotalis regia Amatae,
nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Castra inimica vides; nulla hinc exire potestas.'
Olli subridens sedato pectore Turnus:
'Incipe, siqua animo virtus, et consere dextram:
hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.'
Dixerat. Ille rudem nodis et cortice crudo
intorquet summis adnixus viribus hastam:
excepere aurae volnus; Saturnia Iuno
detorsit veniens, portaeque infigitur hasta.
'At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
effugies; neque enim is teli nec volneris auctor.'
Sic ait et sublatum alte consurgit in ensem
et mediam ferro gemina inter tempora frontem
dividit inpubesque immani volnere malas.

Fit sonus, ingenti concussa est pondere tellus:
 conlapsos artus atque arma cruenta cerebro
 sternit humi moriens, atque illi partibus aequis
 huc caput atque illuc umero ex utroque pependit.
 Diffugiunt versi trepida formidine Troes:
 et si continuo victorem ea cura subisset,
 rumpere claustra manu sociosque immittere portis,
 ultimus ille dies bello gentique fuisset;
 sed furor ardentem caedisque insana cupido
 egit in adversos.
 Principio Phalerim et succiso poplite Gygen
 excipit; hinc raptas fugientibus ingerit hastas
 in tergum, Iuno vires animumque ministrat;
 addit Halym comitem et confixa Phegea parma,
 ignaros deinde in muris Martemque cientis
 Alcandrumque Haliumque Noemonaque Prytanimque.
 Lyncea tendentem contra sociosque vocantem
 vibranti gladio conixus ab aggere dexter
 occupat; huic uno desectum comminus ictu
 cum galea longe iacuit caput. Inde ferarum
 vastatorem Amycum, quo non felicior alter
 ungere tela manu ferrumque armare veneno,
 et Clytium Aeoliden et amicum Crethea Musis,
 Crethea Musarum comitem, cui carmina semper
 et citharae cordi numerosque intendere nervis.
 [Semper equos atque arma virum pugnasque canebat.]

Tandem ductores audita caede suorum
 conveniunt Teucri, Mnestheus acerque Serestus,
 palantisque vident socios hostemque receptum.
 Et Mnestheus: 'Quo deinde fugam, quo tenditis?' inquit.
 'Quos alios muros, quae iam ultra moenia habetis?
 Unus homo et vestris, o cives, undique saeptus
 aggeribus tantas strages inpune per urbem
 ediderit, iuvenum primos tot miserit Orco?
 Non infelicis patriae veterumque deorum
 et magni Aeneae, segnes, miseretque pudetque?'
 Talibus accensi firmantur et agmine denso
 consistunt. Turnus paulatim excedere pugna
 et fluvium petere ac partem, quae cingitur unda
 acrius hoc Teucri clamore incumbere magno

et glomerare manum. Ceu saevum turba leonem
cum telis premit infensis, at territus ille,
asper, acerba tuens, retro redit, et neque terga
ira dare aut virtus patitur, nec tendere contra
ille quidem hoc cupiens potis est per tela virosque:
haud aliter retro dubius vestigia Turnus
improperata refert, et mens exaestuat ira.
Quin etiam bis tum medios invaserat hostis,
bis confusa fuga per muros agmina vertit;
sed manus e castris propere coit omnis in unum,
nec contra vires audet Saturnia Iuno
sufficere, aeriam caelo nam Iuppiter Irim
demisit germanae haud mollia iussa ferentem,
ni Turnus cedat Teucrorum moenibus altis.
Ergo nec clipeo iuvenis subsistere tantum
dextra valet: iniectis sic undique telis
obruitur. Strepit adsiduo cava tempora circum
tinnitu galea, et saxis solida aera fatiscunt,
discussaeque iubae capiti, nec sufficit umbo
ictibus: ingeminant hastis et Troes et ipse
fulmineus Mnestheus. Tum toto corpore sudor
liquitur et piceum, nec respirare potestas,
flumen agit; fessos quatit aeger anhelitus artus.
Tum demum praeceps saltu sese omnibus armis
in fluvium dedit: ille suo cum gurgite flavo
accepit venientem ac mollibus extulit undis
et laetum sociis abluta caede remisit.

PUBLI VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER X

PANDITUR interea domus omnipotentis Olympi,
 conciliumque vocat divom pater atque hominum rex
 sideream in sedem, terras unde arduus omnis
 castraque Dardanidum adspectat populosque Latinos.
 Considunt tectis bipatentibus, incipit ipse:
 'Caelicolae magni, quianam sententia vobis
 versa retro tantumque animis certatis iniquis?
 Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
 Quae contra vetitum discordia? Quis metus aut hos
 aut hos arma sequi ferrumque lacescere suasit?
 Adveniet iustum pugnae, ne arcessite, tempus,
 cum fera Karthago Romanis arcibus olim
 exitium magnum atque Alpes immittet apertas:
 tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.
 Nunc sinite et placitum laeti componite foedus.'

Iuppiter haec paucis; at non Venus aurea contra
 pauca refert:
 'O pater, O hominum rerumque aeterna potestas!
 Namque aliud quid sit, quod iam implorare queamus?
 Cernis ut insultent Rutulli Turnusque [feratur
 per medios insignis equis tumidusque] secundo
 Marte ruat? Non clausa tegunt iam moenia Teucros:
 quin intra portas atque ipsis proelia miscent
 aggeribus moerorum et inundant sanguine fossas.
 Aeneas ignarus abest. Numquamne levare
 obsidione sines? Muris iterum imminet hostis
 nascentis Troiae [nec non exercitus alter;]
 atque iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis
 Tydides. Equidem credo, mea volnera restant
 et tua progenies mortalia demoror arma.
 Si sine pace tua atque invito numine Troes
 Italiam petiere, luant peccata neque illos
 iuveris auxilio; sin tot responsa secuti,
 quae superi manesque dabant: cur nunc tua quisquam
 vertere iussa potest aut cur nova condere fata?
 Quid repetem exustas Erycino in litore classes,
 quid tempestatum regem ventosque furentis
 Aeolia excitos aut actam nubibus Irim?

Nunc etiam manis, haec intemptata manebat
 sors rerum, movet et superis immissa repente
 Allecto, medias Italum bacchata per urbes.
 Nil super imperio moveor: speravimus ista,
 dum fortuna fuit; vincant quos vincere mavis.
 Si nulla est regio, Teucris quam det tua coniunx
 dura, per eversae, genitor, fumantia Troiae
 exscidia obtestor, liceat dimittere ab armis
 incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
 Aeneas sane ignotis iactetur in undis
 et, quamcumque viam dederit Fortuna, sequatur:
 hunc tegere et dirae valeam subducere pugnae.
 Est Amathus, est celsa mihi Paphus atque Cythera
 Idaliaeque domus: positis inglorius armis
 exigat hic aevum. Magna dicione iubeto
 Karthago premat Ausoniam: nihil urbibus inde
 obstabit Tyriis. Quid pestem evadere belli
 iuvit et Argolicos medium fugisse per ignes
 totque maris vastaeque exhausta pericula terrae,
 dum Latium Teucris recidivaque Pergama quaerunt?
 Non satius cineres patriae insedisse supremos
 atque solum, quo Troia fuit? Xanthum et Simoenta
 redde, oro, miseris iterumque revolvere casus
 da, pater, Iliacos Teucris.' Tum regia Iuno
 acta furore gravi: 'Quid me alta silentia cogis
 rumpere et obductum verbis volgare dolorem?
 Aenean hominum quisquam divomque subegit
 bella sequi aut hostem regi se inferre Latino?
 Italiam petiit fatis auctoribus, esto,
 Cassandrae impulsus furiis: num linquere castra
 hortati sumus aut vitam committere ventis?
 Num puero summam belli, num credere muros
 Tyrrhenamque fidem, aut gentis agitare quietas?
 Quis deus in fraudem, quae dura potentia nostra
 egit? Ubi hic Iuno demissave nubibus Iris?
 Indignum est Italos Troiam circumdare flammis
 nascentem et patria Turnum consistere terra,
 cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater:
 quid face Troianos atra vim ferre Latinis,
 arva aliena iugo premere atque avertere praedas?
 Quid soceros legere et gremiis abducere pactas,

pacem	orare	manu,	praefigere	puppibus	arma?
Tu	potes	Aenean	manibus	subducere	Graium
proque	viro	nebulam	et ventos	obtendere	inanis,
tu	potes	in totidem	classem	convertere	nymphas:
nos	aliquid	Rutulos	contra	iuvisse	nefandum
Aeneas	ignarus	abest:	ignarus	et	absit.
Est	Paphus	Idaliumque	tibi,	sunt	alta
quid	gravidam	bellis	urbem et	corda	aspera
Nosne	tibi	fluxas	Phrygiae	res	vertere
conamur,	nos,	an	miseros	qui	Troas
obiecit?	Quae	causa	fuit,	consurgere	in arma
Europamque	Asiamque	et	foedera	solvere	furto?
Me	duce	Dardanius	Spartam	expugnavit	adulter,
aut	ego	tela	dedi	fovive	cupidine
Tum	decuit	metuisse	tuis:	nunc	sera
haud	iustis	adsurgis	et	inrita	iurgia
Talibus	orabat	Iuno,	cunctique		fremebant
caelicolae	adsensu	vario,	ceu	flamina	prima
cum	deprensa	fremunt	silvis	et	caeca
murmura,	venturos	nautis	prodentia		ventos.
Tum	pater	omnipotens,	rerum	cui	prima
infit;	eo	dicente	deum	domus	alta
et	tremefacta	solo	tellus,	silet	arduus
tum	Zephyri	posuere,	premit	placida	aequora
'Accipite	ergo	animis	atque	haec	mea figite
Quandoquidem	Ausonios	coniungi	foedere		Teucris
haud	licitum,	nec	vestra	capit	discordia
quae	cuique	est	fortuna	hodie, quam	quisque secatur
Tros	Rutulusne	fuat	nullo	discrimine	habebat.
Seu	fatis	Italum	castra	obsidione	tenentur
sive	errore	malo	Troiae	monitisque	sinistris.
Nec	Rutulos	solvo:	sua	cuique	exorsa
fortunamque	ferent.	Rex	Iuppiter	omnibus	idem.
Fata	viam	invenient.'	Stygii	per	flumina
per	pice	torrentis	atraque	voragine	ripas
adnuat	et	totum	nutu	tremefecit	Olympum.
Hic	finis	fandi.	Solio	tum	Iuppiter
surgit,	caelicolae	medium	quem	ad	limina
Interea	Rutuli	portis	circum	omnibus	instant
sternere	caede	viros	et	moenia	cingere
At	legio	Aeneadum	vallis	obsessa	tenetur,

nec spes ulla fugae. Miseri stant turribus altis
 nequiquam et rara muros cinxere corona
 Asius Imbrasides Hicetaoniusque Thymoetes
 Assaracique duo et senior cum Castore Thymbris,
 prima acies; hos germani Sarpedonis ambo
 et Clarus et Thaemon Lycia comitantur ab alta.
 Fert ingens toto conixus corpore saxum,
 haud partem exiguam montis, Lyrnesius Acmon,
 nec Clytio genitore minor nec fratre Menestheo.
 Hi iaculis, illi certant defendere saxis
 molirique ignem nervoque aptare sagittas.
 Ipse inter medios, Veneris iustissima cura,
 Dardanius caput ecce puer detectus honestum,
 qualis gemma micat, fulvum quae dividit aurum,
 aut collo decus aut capiti; vel quale per artem
 inclusum buxo aut Oricia terebintho
 lucet ebur; fusos cervix cui lactea crinis
 accipit et molli subnectens circulus auro.
 Te quoque magnanimae viderunt, Ismare, gentes
 volnera dirigere et calamos armare veneno,
 Maeonia generose domo, ubi pingua culta
 exercentque viri Pactolusque inrigat auro.
 Adfuit et Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
 aggere moerorum sublimem gloria tollit,
 et Capys: hinc nomen Campanae ducitur urbi.

Illi inter sese duri certamina belli
 contulerant: media Aeneas freta nocte secabat.
 Namque ut ab Euandro castris ingressus Etruscis
 regem adit et regi memorat nomenque genusque,
 quidve petat quidve ipse ferat, Mezentius arma
 quae sibi conciliet, violentaque pectora Turni
 edocet, humanis quae sit fiducia rebus
 admonet immiscetque preces: haud fit mora, Tarchon
 iungit opes foedusque ferit; tum libera fati
 classem conscendit iussis gens Lydia divom,
 externo commissa duci. Aeneia puppis
 prima tenet, rostro Phrygios subiuncta leones,
 imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
 Hic magnus sedet Aeneas secumque volutat
 eventus belli varios, Pallasque sinistro

adfixus lateri iam quaerit sidera, opacae
noctis iter, iam quae passus terraque marique.

Pandite nunc Heliconae, deae, cantusque movete,
quae manus interea Tuscis comitetur ab oris
Aenean armetque rates pelagoque vehatur.

Massicus aerata princeps secatur aequora tigris:
sub quo mille manus iuvenum, qui moenia Clusi
quique urbem liquere Cosas, quis tela sagittae
gorytique leves umeris et letifer arcus.
Una torvus Abas: huic totum insignibus armis
agmen et aurato fulgebat Apolline puppis.
Sescentos illi dederat Populonia mater
expertos belli iuvenes, ast Ilva trecentos
insula inexhaustis Chalybum generosa metallis.
Tertius ille hominum divomque interpres Asilas,
cui pecudum fibrae, caeli cui sidera parent
et linguae volucrum et praesagi fulminis ignes,
mille rapit densos acie atque horrentibus hastis.
Hos parere iubent Alpheae ab origine Pisae,
urbs Etrusca solo. Sequitur pulcherrimus Astur,
Astur equo fidens et versicoloribus armis.
Tercentum adiciunt (mens omnibus una sequendi)
qui Caerete domo, qui sunt Minionis in arvis,
et Pyrgi veteres intempestaeque Graviscae.

Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello,
transierim, Cinyre, et paucis comitate Cupavo,
cuius olorinae surgunt de vertice pennae,
crimen, Amor, vestrum formaeque insigne paternae.
Namque ferunt luctu Cycnum Phaethontis amati,
populeas inter frondes umbramque sororum
dum canit et maestum Musa solatur amorem,
canentem molli pluma duxisse senectam,
linquentem terras et sidera voce sequentem.
Filius, aequalis comitatus classe catervas,
ingentem remis Centaurum promovet: ille
instat aquae saxumque undis immane minatur
arduus et longa sulcat maria alta carina.

Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
 fatidicae Mantus et Tusci filius amnis,
 qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen,
 Mantua, dives avis; sed non genus omnibus unum:
 gens illi triplex, populi sub gente quaterni,
 ipsa caput populis, Tusco de sanguine vires.
 Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
 quos patre Benaco velatus harundine glauca
 Mincius infesta ducebat in aequora pinu.
 It gravis Aulestes centenaque arbore fluctum
 verberat adsurgens, spumant vada marmore verso.
 Hunc vehit immanis Triton et caerula concha
 exterrens freta, cui laterum tenuis hispida nanti
 frons hominem praefert, in pristim desinit alvus:
 spumea semifero sub pectore murmurat unda.

Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
 subsidio Troiae et campos salis aera secabant.

Iamque dies caelo concesserat almaque curru
 noctivago Phoebe medium pulsabat Olympum:
 Aeneas (neque enim membris dat cura quietem)
 ipse sedens clavumque regit velisque ministrat.
 Atque illi medio in spatio chorus ecce suarum
 occurrit comitum: nymphae, quas alma Cybebe
 numen habere maris nymphasque e navibus esse
 iusserat, innabant pariter fluctusque secabant,
 quot prius aeratae steterant ad litora prorae.
 Agnoscunt longe regem lustrantque choreis,
 quarum quae fandi doctissima Cymodocea
 pone sequens dextra puppim tenet ipsaque dorso
 eminet ac laeva tacitis subremigat undis,
 tum sic ignarum adloquitur: 'Vigilasne, deum gens,
 Aenea? Vigila et velis immitte rudentis.
 Nos sumus, Idaeae sacro de vertice pinus,
 nunc pelagi nymphae, classis tua Perfidus ut nos
 praecipitis ferro Rutulus flammaque premebat,
 rupimus invitae tua vincula teque per aequor
 quaerimus. Hanc Genetrix faciem miserata refecit
 et dedit esse deas aevumque agitare sub undis.
 At puer Ascanius muro fossisque tenetur

tela inter media atque horrentis Marte Latinos.
Iam loca iussa tenent forti permixtus Etrusco
Arcas eques: medias illis opponere turmas,
ne castris iungant, certast sententia Turno.
Surge age et Aurora socios veniente vocari
primus in arma iube et clipeum cape, quem dedit ipse
invictum Ignipotens atque oras ambiit auro.
Crastina lux, mea si non inrita dicta putaris,
ingentis Rutulae spectabit caedis acervos.'
Dixerat, et dextra discedens impulit altam
haud ignara modi puppim: fugit illa per undas
ocior et iaculo et ventos aequante sagitta.
Inde aliae celerant cursus. Stupet inscius ipse
Tros Anchisiades; animos tamen omine tollit.
Tum breviter super adspectans convexa precatur:
'Alma parens Idaea deum, cui Dindyma cordi
turrigeraeque urbis biuigique ad frena leones,
tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
augurium Phrygibusque adsis pede, diva, secundo.'
Tantum effatus. Et interea revoluta rubebat
matura iam luce dies noctemque fugarat:
principio sociis edicit, signa sequantur
atque animos aptent armis pugnaeque parent se.
Iamque in conspectu Teucros habet et sua castra,
stans celsa in puppi; clipeum cum deinde sinistra
extulit ardentem. Clamorem ad sidera tollunt
Dardanidae e muris, spes addita suscitatur iras,
tela manu iaciunt: quales sub nubibus atris
Strymoniae dant signa grues atque aethera tranant
cum sonitu fugiuntque notos clamore secundo.
At Rutulo regi ducibusque ea mira videri
Ausoniis, donec versas ad litora puppes
respiciunt totumque adlabi classibus aequor.
Ardet apex capiti cristisque a vertice flamma
funditur et vastos umbo vomit aureus ignes:
non secus ac liquida siquando nocte cometae
sanguinei lugubre rubent aut Sirius ardor,
ille sitim morbosque ferens mortalibus aegris,
nascitur et laevo contristat lumine caelum.

Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
 litora praecipere et venientis pellere terra.
 [ultra animos tollit dictis atque increpat ultro]
 'Quod votis optastis, adest, perfringere dextra;
 in manibus Mars ipse viris. Nunc coniugis esto
 quisque suae tectique memor, nunc magna referto
 facta, patrum laudes. Ultro occurramus ad undam,
 dum trepidi egressisque labant vestigia prima.
 Audentis Fortuna iuvat,
 haec ait et secum versat, quos ducere contra
 vel quibus obsessos possit concredere muros.

Interea Aeneas socios de puppibus altis
 pontibus exponit. Multi servare recursus
 languentis pelagi et brevibus se credere saltu,
 per remos alii. Speculatus litora Tarchon,
 qua vada non sperat nec fracta remurmurat unda,
 sed mare inoffensum crescenti adlabitur aestu,
 advertit subito proram sociosque precatur:
 'Nunc, o lecta manus, validis incumbite remis;
 tollite, fert rates; inimicam findite rostris
 hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina.
 Frangere nec tali puppim statione recuso
 arrepta tellure semel.' Quae talia postquam
 effatus Tarchon, socii consurgere tonsis
 spumantisque rates arvis inferre Latinis,
 donec rostra tenent siccum et sedere carinae
 omnes innocuae, sed non puppis tua, Tarchon.
 Namque inflicta vadis dorso dum pendet iniquo,
 anceps sustentata diu fluctusque fatigat,
 solvitur atque viros mediis exponit in undis
 fragmina remorum quos et fluitantia transtra
 impediunt, retrahitque pedem simul unda relabens.
 Nec Turnum segnis retinet mora, sed rapit acer
 totam aciem in Teucros et contra in litore sistit.
 Signa canunt. Primus turmas invasit agrestis
 Aeneas, omen pugnae, stravitque Latinos
 occiso Therone, virum qui maximus ultro
 Aenean petit: huic gladio perque aerea suta,
 per tunicam squalentem auro latus haurit apertum.
 Inde Lichan ferit, exsectum iam matre preempta

et tibi, Phoebe, sacrum: casus evadere ferri
quo licuit parvo? Nec longe Cissea durum
immanemque Gyan, sternentis agmina clava,
deiecit Leto: nihil illos Herculis arma
nec validae iuvere manus genitorque Melampus,
Alcidae comes usque gravis dum terra labores
praebuit. Ecce Pharo, voces dum iactat inertis,
intorquens iaculum clamanti sistit in ore.
Tu quoque, flaventem prima lanugine malas
dum sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon,
Dardania stratus dextra, securus amorum,
qui iuvenum tibi semper erant, miserande iaceres,
ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
progenies, septem numero, septenaque tela
coniciunt; partim galea clipeoque resultant
inrita, deflexit partim stringentia corpus
alma Venus. Fidum Aeneas adfatur Achaten:
'Suggere tela mihi: non ullum dextera frustra
torserit in Rutulos, steterunt quae in corpore Graium
Iliacis campis.' Tum magnam corripit hastam
et iacit: illa volans clipei transverberat aera
Maeonis et thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor fratremque ruentem
sustentat dextra: traiecto missa lacerto
protinus hasta fugit servatque cruenta tenorem,
dexteraque ex umero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor iaculo fratris de corpore rapto
Aenean petiit; sed non et figere contra
est licitum, magnique femur perstrinxit Achatae.
Hic Curibus fidens primaevo corpore Clausus
advenit et rigida Dryopem ferit eminus hasta
sub mentum graviter pressa pariterque loquentis
vocem animamque rapit traiecto gutture; at ille
fronte ferit terram et crassum vomit ore cruorem.
Tres quoque Threicios Boreae de gente suprema
et tris, quos Idas pater et patria Ismara mittit,
per varios sternit casus. Accurrit Halaesus
Auruncaeque manus, subit et Neptunia proles,
insignis Messapus equis. Expellere tendunt
nunc hi, nunc illi; certatur limine in ipso
Ausoniae. Magno discordes aethere venti

proelia ceu tollunt animis et viribus aequis;
non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit;
anceps pugna diu, stant obnixa omnia contra:
haud aliter Troianae acies aciesque Latinae
concurrunt; haeret pede pes densusque viro vir.

At parte ex alia, qua saxa rotantia late
impulerat torrens arbustaque diruta ripis,
Arcadas insuetos acies inferre pedestris
ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci
(aspera quis natura loci dimittere quando
suasit equos), unum quod rebus restat egenis,
nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris:
'Quo fugitis, socii? Per vos et fortia facta,
per ducis Evandri nomen devictaque bella
Opemque meam, patriae quae nunc subit aemula laudi,
fidite ne pedibus. Ferro rumpenda per hostis
est via. Qua globus ille virum densissimus urget,
hac vos et Pallanta ducem patria alta reposcit.
Numina nulla premunt, mortali urgemur ab hoste
mortales, totidem nobis animaeque manusque.
Ecce, maris magna claudit nos obice pontus,
deest iam terra fugae: pelagus Troiamne petemus?'
Haec ait et medius densos prorumpit in hostis.
Obvius huic primum, fatis adductus iniquis,
fit Lagus. Hunc, magno vellit dum pondere saxum,
intorto figit telo, discrimina costis
per medium qua spina dabat, hastamque receptat
ossibus haerentem. Quem non super occupat Hisbo,
ille quidem hoc sperans: nam Pallas ante ruentem,
dum furit, incautum crudeli morte sodalis
excipit atque ensem tumido in pulmone recondit.
Hinc Sthenium petit et Rhoeti de gente vetusta
Anchemolum, thalamos ausum incestare novercae.
Vos etiam, gemini, Rutulis cecidistis in agris,
Daucia, Laride Thymerque, simillima proles,
indiscreta suis gratusque parentibus error;
at nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:
nam tibi, Thymbre, caput Evandrius abstulit ensis;
te decisa suum, Laride, dextera quaerit
semianimesque micant digiti ferrumque retractant.

Arcadas accensos monitu et praeclara tuentis
 facta viri mixtus dolor et pudor armat in hostis.
 Tum Pallas biiugis fugientem Rhoetea praeter
 traicit. Hoc spatium tantumque morae fuit Ilo;
 Ilo namque procul validam direxerat hastam,
 quam medius Rhoeteus intercipit, optime Teuthra,
 te fugiens fratremque Tyren, curruque volutus
 caedit semianimis Rutulorum calcibus arva.
 Ac velut optato ventis aestate coortis
 dispersa immittit silvis incendia pastor,
 correptis subito mediis extenditur una
 horrida per latos acies Volcania campos;
 ille sedens victor flammam despectat ovantis:
 non aliter socium virtus coit omnis in unum
 teque iuvat, Palla. Sed bellis acer Halaesus
 tendit in adversos seque in sua conligit arma.
 Hic mactat Ladona Pheretaque Demodocumque,
 Strymonio dextram fulgenti deripit ense
 elatam in iugulum, saxo ferit ora Thoantis
 ossaque dispersit cerebro permixta cruento.
 Fata canens silvis genitor celarat Halaesum:
 ut senior leto canentia lumina solvit,
 iniecere manum Parcae telisque sacrarunt
 Evandri. Quem sic Pallas petit ante precatus:
 'Da nunc, Thybri pater, ferro, quod missile libro,
 fortunam atque viam duri per pectus Halaesi.
 Haec arma exuviasque viri tua quercus habebit.'
 Audiit illa deus: dum textit Imaona Halaesus,
 Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
 At non caede viri tanta perterrita Lausus,
 pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
 oppositum interimit, pugnae nodumque moramque.
 Sternitur Arcadiae proles, sternuntur Etrusci
 et vos, O Grais imperdita corpora, Teucrici.
 Agmina concurrent ducibusque et viribus aequis.
 Extremi addensent acies nec turba moveri
 tela manusque sinit. Hinc Pallas instat et urget,
 hinc contra Lausus, nec multum discrepat aetas:
 egregii forma, sed quis Fortuna negarat
 in patriam reditus. Ipsos concurrere passus

haud tamen inter se magni regnator Olympi:
mox illos sua fata manent maiore sub hoste.

Interea soror alma monet succedere Lauso
Turnum, qui volucris curru medium secatur agmen.
Ut vidit socios: 'Tempus desistere pugnae;
solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas
debetur; cuperem ipse parens spectator adesset.'
Haec ait, et socii cesserunt aequore iusso.
At Rutulum abscessu iuvenis tum iussa superba
miratus stupet in Turno corpusque per ingens
lumina volvit obitque truci procul omnia visus
talibus et dictis it contra dicta tyranni:
'Aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis
aut leto insigni: sorti pater aequus utrique est.
Tolle minas.' Fatus medium procedit in aequor.
Frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis.
Desiluit Turnus biiugis, pedes apparat ire
comminus; utque leo, specula cum vidit ab alta
stare procul campis meditantem in proelia taurum,
advolat: haud alia est Turni venientis imago.
Hunc ubi contiguum missae fore credidit hastae,
ire prior Pallas, siqua fors adiuvet ausum
viribus imparibus, magnumque ita ad aethera fatur:
'Per patris hospitium et mensas, quas advena adisti,
te precor, Alcide, coeptis ingentibus adsis.
Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta
victoremque ferant morientia lumina Turni.'
Audiit Alcides iuvenem magnumque sub imo
corde premit gemitum lacrimasque effundit inanis.
Tum Genitor natum dictis adfatur amicus:
'Stat sua cuique dies, breve et irreparabile tempus
omnibus est vitae: sed famam extendere factis,
hoc virtutis opus. Troiae sub moenibus altis
tot nati cecidere deum; quin occidit una
Sarpedon, mea progenies. Etiam sua Turnum
fata vocant, metasque dati pervenit ad aevi.'
Sic ait atque oculos Rutulorum reicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus hastam
vaginaque cava fulgentem deripit ensem.
Illa volans umeri surgunt qua tegmina summa

incidit atque viam clipei molita per oras
 tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
 Hic Turnus ferro praefixum robur acuto
 in Pallanta diu librans iacit atque ita fatur:
 'Adspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.'
 Dixerat; at clipeum, tot ferri terga, tot aeris,
 quem pellis totiens obeat circumdata tauri,
 vibranti cuspis medium transverberat ictu
 loricaeque moras et pectus perforat ingens.
 Ille rapit calidum frustra de vulnere telum:
 una eademque via sanguis animusque sequuntur.
 Corruit in volnus, sonitum super arma dedere
 et terram hostilem moriens petit ore cruento.
 Quem Turnus super adsistens,
 'Arcades, haec,' inquit, 'memores mea dicta referte
 Euandro; qualem meruit, Pallanta remitto.
 Quisquis honos tumuli, quidquid solamen humandi est,
 largior. Haud illi stabunt Aeneia parvo
 hospitia.' Et laevo pressit pede talia fatus
 exanimem, rapiens immania pondera baltei
 impressumque nefas, una sub nocte iugali
 caesa manus iuvenum foede thalamique cruenti,
 quae Clonus Eurytides multo caelaverat auro;
 quo nunc Turnus ovat spolio gaudetque potitus.
 Nescia mens hominum fati sortisque futurae
 et servare modum, rebus sublata secundis!
 Turno tempus erit, magno cum optaverit emptum
 intactum Pallanta et cum spolia ista diemque
 oderit. At socii multo gemitu lacrimisque
 impositum scuto referunt Pallanta frequentes.
 O dolor atque decus magnum rediture parenti
 haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert,
 cum tamen ingentis Rutulorum linquis acervos.

Nec iam fama mali tanti, sed certior auctor
 advolat Aeneae, tenui discrimine leti
 esse suos, versis tempus succurrere Teucris.
 Proxima quaeque metit gladio latumque per agmen
 ardens limitem agit ferro, te, Turne, superbum
 caede nova quaerens. Pallas, Euander, in ipsis
 omnia sunt oculis, mensae, quas advena primas

tunc	adiit,	dextraeque	datae.	Sulmone	creatos
quattuor	hic	iuvenes,	totidem,	quos educat	Ufens,
viventis	rapit,	inferias	quos	immolet	umbris
captivoque		rogi	perfundat	sanguine	flammas.
Inde	Mago	procul	infensam	contenderat	hastam.
Ille	astu	subit	ac	tremibunda	supervolat
et	genua	amplectens		effatur	taliam
'Per	patrios	manis	et	spes	surgentis
te	precor,	hanc	animam	serves	natoque
Est	domus	alta,	iacent	penitus	defossa
caelati		argenti,	sunt	auri	pondera
infectique		mihi.	Non	hic	victoria
vertitur	aut	anima	una	dabit	discrimina
Dixerat.		Aeneas	contra	cui	taliam
'Argenti	atque	auri	memoras	quae	multa
natis	parce	tuis.	Belli	commercia	Turnus
sustulit	ista	prior	iam	tum	Pallante
Hoc	patris	Anchisae	manes,	hoc	sentit
Sic	fatus	galeam	laeva	tenet	atque
cervice		orantis	capulo	tenus	applicat
Nec	procul	Haemonides,	Phoebe	Triviaeque	sacerdos,
infula	cui	sacra	redimibat	tempora	vitta,
totus	conlucens	veste	atque	insignibus	armis.
Quem	congressus	agit	campo	lapsumque	superstans
immolat	ingentique	umbra	tegiti;	arma	Serestus
lecta	refert	umeris,	tibi,	rex	Gradive,
Instaurant		acies	Volcani	stirpe	creatus
Caeculus	et	veniens	Marsorum	montibus	Umbro:
Dardanides		contra	furit.	Anxuris	ensem
et	totum	clipei	ferro	deiecerat	orbem;
dixerat	ille	aliquid	magnum	vimque	adfore
crediderat		caeloque	animum	fortasse	ferebat
canitiemque		sibi	et	longos	promiserat
Tarquitus		exultans	contra	fulgentibus	armis,
silvicolae	Fauno	Dryope	quem	nympha	crearat,
obvius	ardenti	sese	obtulit.	Ille	reducta
loricam	clipeique	ingens	onus	impedit	hasta;
tum	caput	orantis	nequiquam	et	multa
dicere		deturbat	terrae	truncumque	tepentem
provolvens		super	haec	inimico	pectore
'Istic	nunc,	metuende,	iace.	Non	te
				optima	mater

condet humi patrioque onerabit membra sepulchro:
alitibus linquere feris aut gurgite mersum
unda feret piscesque impasti volnera lambent.'
Protinus Antaeum et Lucam, prima agmina Turni,
persequitur fortemque Numam fulvumque Camertem,
magnanimo Volcente satum, ditissimus agri
qui fuit Ausonidum et tacitis regnavit Amyclis.
Aegaeon qualis, centum cui bracchia dicunt
centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
pectoribusque arsisse, Iovis cum fulmina contra
tot paribus streperet clipeis, tot stringeret enses:
sic toto Aeneas desaevit in aequore victor,
ut semel intepuit mucro. Quin ecce Niphaei
quadriugis in equos adversaque pectora tendit.
Atque illi longe gradientem et dira frementem
ut videre, metu versi retroque ruentes
effunduntque ducem rapiuntque ad litora currus.
Interea biiugis infert se Lucagus albis
in medios fraterque Liger; sed frater habenis
flectit equos, strictum rotat acer Lucagus ensem.
Haud tulit Aeneas tanto fervore furentis:
inruit adversaque ingens apparuit hasta.
Cui Liger:
'Non Diomedis equos nec currum cernis Achillis
aut Phrygiae campos: nunc belli finis et aevi
his dabitur terris.' Vesano talia late
dicta volant Ligeri. Sed non et Troius heros
dicta parat contra: iaculum nam torquet in hostem.
Lucagus ut pronus pendens in verbera telo
admonuit biiugos, proiecto dum pede laevo
aptet se pugnae, subit oras hasta per imas
fulgentis clipei, tum laevum perforat inguen:
excussus curru moribundus volvitur arvis.
Quem pius Aeneas dictis adfatur amaris:
'Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
prodidit aut vanae vertere ex hostibus umbrae:
ipse rotis saliens iuga deseris.' Haec ita fatus
arripuit biiugos; frater tendebat inertis
infelix palmas, curru delapsus eodem:
'Per te, per qui te talem genuere parentes,
vir Troiane, sine hanc animam et miserere precantis.'

Pluribus oranti Aeneas: 'Haud talia dudum
 dicta dabas. Morere et fratrem ne desere frater.'
 Tum latebras animae pectus mucrone recludit.
 Talia per campos edebat funera ductor
 Dardanius, torrentis aquae vel turbinis atri
 more furens. Tandem erumpunt et castra relinquunt
 Ascanius puer et nequiquam obsessa iuventus.
 Iunonem interea compellat Iuppiter ultro:
 'O germana mihi atque eadem gratissima coniunx,
 ut rebare, Venus, nec te sententia fallit,
 Troianas sustentat opes, non vivida bello
 dextra viris animusque ferox patiensque pericli.'
 Cui Iuno summissa 'Quid, o pulcherrime coniunx,
 sollicitas aegram et tua tristia dicta timentem?
 Si mihi, quae quondam fuerat quamque esse decebat,
 vis in amore foret, non hoc mihi namque negares,
 omnipotens, quin et pugnae subducere Turnum
 et Dauno possem incolumem servare parenti.
 Nunc pereat Teucrisque pio det sanguine poenas.
 Ille tamen nostra deducit origine nomen
 Pilumnusque illi quartus pater et tua larga
 saepe manu multisque oneravit limina donis.'
 Cui rex aetherii breviter sic fatur Olympi:
 'Si mora praesentis leti tempusque caduco
 oratur iuveni meque hoc ita ponere sentis,
 tolle fuga Turnum atque instantibus eripe fatis
 hactenus indulsisse vacat. Sin altior istis
 sub precibus venia ulla latet totumque moveri
 mutarive putas bellum, spes pascis inanis.'
 Et Iuno adlacrimans: 'Quid si, quae voce gravaris,
 mente dares atque haec Turno rata vita maneret?
 Nunc manet insontem gravis exitus, aut ego veri
 vana feror. Quod ut O potius formidine falsa
 ludar et in melius tua, qui potes, orsa reflectas!'
 Haec ubi dicta dedit, caelo se protinus alto
 misit, agens hiemem nimbo succincta per auras,
 Iliacamque aciem et Laurentia castra petivit.
 Tum dea nube cava tenuem sine viribus umbram
 in faciem Aeneae, visu mirabile monstrum,
 Dardaniis ornat telis clipeumque iubasque
 divini adsimulat capitis, dat inania verba,

dat sine mente sonum gressusque effingit euntis,
 morte obita qualis fama est volitare figuras
 aut quae sopitos deludunt somnia sensus.
 At primas laeta ante acies exsultat imago
 inritatque virum telis et voce lacessit.
 Instat cui Turnus stridentemque eminus hastam
 conicit: illa dato vertit vestigia tergo.
 Tum vero Aenean aversum ut cedere Turnus
 credidit atque animo spem turbidus hausit inanem,
 'Quo fugis, Aenea? Thalamos ne desere pactos;
 hac dabitur dextra tellus quaesita per undas.'
 Talia vociferans sequitur strictumque coruscat
 mucronem nec ferre videt sua gaudia ventos.
 Forte ratis celsi coniuncta crepidine saxi
 expositis stabat scalis et ponte parato,
 qua rex Clusinis advectus Osinius oris.
 Huc sese trepida Aeneae fugientis imago
 conicit in latebras; nec Turnus segnior instat
 exsuperatque moras et pontis transilit altos.
 Vix proram attigerat: rumpit Saturnia funem
 avolsamque rapit revoluta per aequora navem.
 Illum autem Aeneas absentem in praelia poscit;
 obvia multa virum demittit corpora morti:
 tum levis haud ultra latebras iam quaerit imago,
 sed sublime volans nubi se immiscuit atrae.
 Cum Turnum medio interea fert aequore turbo.
 Respicit ignarus rerum ingratusque salutis
 et duplicis cum voce manus ad sidera tendit:
 'Omnipotens genitor, tanton me crimine dignum
 duxisti et talis voluisti expendere poenas?
 Quo feror? Unde abii? Quae me fuga quemve reducit?
 Laurentisne iterum muros aut castra videbo?
 Quid manus illa virum, qui me meaque arma secuti?
 Quosne (nefas) omnis infanda in morte reliqui
 et nunc palantis video gemitumque cadentum
 accipio! Quid ago? Aut quae iam satis ima dehiscat
 terra mihi? Vos O potius miserescite venti:
 in rupes, in saxa, volens vos Turnus adoro
 ferte ratem saevisque vadis immittite Syrtis,
 quo neque me Rutuli nec conscia fama sequatur.'
 Haec memorans animo nunc huc, nunc fluctuat illuc,

an sese mucrone ob tantum dedecus amens
 induat et crudum per costas exigit ensem,
 fluctibus an iaciat mediis et litora nando
 curva petat Teucrumque iterum se reddat in arma.
 Ter conatus utramque viam, ter maxima Iuno
 continuit iuvenemque animi miserata repressit.
 Labitur alta secans fluctuque aestuque secundo
 et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.

At Iovis interea monitis Mezentius ardens
 succedit pugnae Teucrosque invadit ovantis.
 Concurrent Tyrrenae acies atque omnibus uni,
 uni odiisque viro telisque frequentibus instant.
 Ille velut rupes, vastum quae prodit in aequor,
 obvia ventorum furiis expostaque ponto,
 vim cunctam atque minas perfert caelique marisque,
 ipsa immota manens, prolem Dolichaonis Hebrum
 sternit humi, cum quo Latagum Palmumque fugacem,
 sed Latagum saxo atque ingenti fragmine montis
 occupat os faciemque adversam, poplite Palmum
 succiso volvi segnem sinit, armaque Lauso
 donat habere umeris et vertice figere cristas.
 Nec non Euanthen Phrygium Paridisque Mimanta
 aequalem comitemque, una quem nocte Theano
 in lucem genitori Amyco dedit et face praegnans
 Cisseis regina Parin creat: urbe paterna
 occubat, ignarum Laurens habet ora Mimanta.
 Ac velut ille canum morsu de montibus altis
 actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
 defendit multosve palus Laurentia, silva
 pastus harundinea, postquam inter retia ventum est,
 substitit infremuitque ferox et inhorruit armos,
 nec cuiquam irasci propiusque accedere virtus,
 sed iaculis tutisque procul clamoribus instant;
 haud aliter, iustae quibus est Mezentius irae,
 non ulli est animus stricto concurrere ferro;
 missilibus longe et vasto clamore lacescunt:
 ille autem impavidus partis cunctatur in omnis,
 dentibus infrendens, et tergo decutit hastas.
 Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
 Graius homo, infectos linquens profugus hymenaeos.

Hunc ubi miscentem longe media agmina vidit,
 purpureum pennis et pactae coniugis ostro:
 impastus stabula alta leo ceu saepe peragrans,
 suadet enim vesana fames, si forte fugacem
 conspexit capream aut surgentem in cornua cervum,
 gaudet, hians immane, comasque arrexit et haeret
 visceribus super accumbens, lavit inproba taeter
 ora cruor,
 sic ruit in densos alacer Mezentius hostis.
 Sternitur infelix Acron et calcibus atram
 tundit humum expirans infractaque tela cruentat.
 Atque idem fugientem haud est dignatus Oroden
 sternere nec iacta caecum dare cuspidem volnus:
 obvius adversoque occurrit seque viro vir
 contulit, haud furto melior, sed fortibus armis.
 Tum super abiectum posito pede nixus et hasta:
 'Pars belli haud temnenda, viri, iacet altus Orodes.'
 Conclamant socii laetum paeana secuti.
 Ille autem exspirans: 'Non me, quicumque es, inulto,
 victor, nec longum laetabere: te quoque fata
 prospectant paria atque eadem mox arva tenebis.'
 Ad quae subridens mixta Mezentius ira:
 'Nunc morere. Ast de me divom pater atque hominum rex
 viderit.' Hoc dicens eduxit corpore telum:
 olli dura quies oculos et ferreus urget
 somnus, in aeternam clauduntur lumina noctem.

Caedicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspen
 Partheniumque Rapo et praedurum viribus Orsen,
 Messapus Croniumque Lycaoniumque Erichaeten,
 illum infrenis equi lapsu tellure iacentem,
 hunc peditem. Pedes et Lycius processerat Agis,
 quem tamen haud expers Valerus virtutis avitae
 deicit; at Thronium Salius Saliumque Nealces
 insidiis, iaculo et longe fallente sagitta.

Iam gravis aequabat luctus et mutua Mavors
 funera: caedebant pariter pariterque ruebant
 victores victique, neque his fuga nota neque illis.
 Di Iovis in tectis iram miserantur inanem
 amborum et tantos mortalibus esse labores:

hinc	Venus,	hinc	contra	spectat	Saturnia	Iuno,
pallida	Tisiphone		media	inter	milia	saevit.
At	vero	ingentem		quatiens	Mezentius	hastam
turbidus	ingreditur		campo.	Quam	magnus	Orion,
cum	pedes	incedit	medii	per	maxima	Nerei
stagna	viam	scindens,	umero		supereminet	undas
aut	summis	referens	annosam		montibus	ornum
ingrediturque	solo	et	caput	inter	nubila	condit:
talis	se	vastis	infert		Mezentius	armis.
Huic	contra	Aeneas,	speculatus	in	agmine	longo,
obvius	ire	parat.	Manet		imperterritus	ille,
hostem	magnanimum	opperiens,	et	mole	sua	stat;
atque	oculis	spatium	emensus,	quantum	satis	hastae:
'Dextra	mihi	deus	et	telum,	quod	missile
nunc	adsint!	Voveo	praedonis		corpore	raptis
indutum	spoliis	ipsum	te,		Lause,	tropaeum
Aeneae.'	Dixit		stridentemque		eminus	hastam
iecit;	at	illa	volans	clipeo	est	excussa
egregium	Antoren		latus	inter	et	ilia
Herculis	Antoren		comitem,	qui	missus	ab
haeserat	Euandro		atque	Itala		consederat
Sternitur		infelix	alieno		volnere	caelumque
aspicit	et	dulcis	moriens		reminiscitur	Argos
tum	pius	Aeneas	hastam	iacit:	illa	per
aere	cavum	triplici,	per	linea	terga	tribusque
transit	intextum		tauris	opus	imaque	sedit
inguine,	sed	viris	haud	pertulit.	Ocius	ensem
Aeneas,		viso	Tyrrheni		sanguine	laetus,
eripit	a	femine	et	trepidanti	fervidus	instat.
Ingemuit		cari	graviter		genitoris	amore,
ut	vidit,	Lausus,	lacrimaeque	per	ora	volutae.
Hic	mortis	durae	casum	tuaque	optima	facta,
siqua	fidem	tanto	est	operi	latura	vetustas,
non	equidem	nec	te,	iuvenis	memorande,	silebo.
Ille	pedem	referens	et	inutilis	inque	ligatus
cedebat		clipeoque	inimicum		hastile	trahebat:
prorupit		iuvenis	seseque		immiscuit	armis
iamque		adsurgentis	dextra		plagamque	ferentis
Aeneae		subiit	mucronem		ipsumque	morando
sustinuit.		Socii	magno		clamore	sequuntur,
dum	genitor	nati	parma		protectus	abiret,

telaque coniciunt proturbantque eminus hostem
 missilibus. Furit Aeneas tectusque tenet se.
 Ac velut effusa siquando grandine nimbi
 praecipitant, omnis campis diffugit arator
 omnis et agricola et tuta latet arce viator,
 aut amnis ripis aut alti fornice saxi,
 dum pluit in terris, ut possint sole reducto
 exercere diem: sic obrutus undique telis
 Aeneas nubem belli, dum detonet omnis,
 sustinet et Lausum increpitat Lausoque minatur:
 'Quo moriture ruis maioraque viribus audes?
 Fallit te incautum pietas tua.' Nec minus ille
 exultat demens; saevae iamque altius irae
 Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
 Parcae fila legunt: validum namque exigit ensem
 per medium Aeneas iuvenem totumque recondit.
 Transiit et parmam mucro, levius arma minacis,
 et tunicam, molli mater quam neverat auro,
 implevitque sinum sanguis; tum vita per auras
 concessit maesta ad manis corpusque reliquit.
 At vero ut voltum vidit morientis et ora,
 ora modis Anchisiades pallentia miris,
 ingemuit miserans graviter dextramque tetendit,
 et mentem patriae subiit pietatis imago.
 'Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,
 quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?
 Arma, quibus laetatus, habe tua, teque parentum
 manibus et cineri, siqua est ea cura, remitto.
 Hoc tamen infelix miseram solabere mortem:
 Aeneae magni dextra cadis.' Increpat ultro
 cunctantis socios et terra sublevat ipsum,
 sanguine turpantem comptos de more capillos.
 Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
 volnera siccabat lymphis corpusque levabat
 arboris adclinis trunco. Procul aerea ramis
 dependet galea et prato gravia arma quiescunt.
 Stant lecti circum iuvenes: ipse aeger anhelans
 colla fovet, fusus propexam in pectore barbam;
 multa super Lauso rogitat multumque remittit
 qui revocent maestique ferant mandata parentis.
 At Lausum socii exanimem super arma ferebant

flentes, ingentem atque ingenti volnere victum.
 Agnovit longe gemitum praesaga mali mens:
 canitiem multo deformat pulvere et ambas
 ad caelum tendit palmas et corpore inhaeret.
 'Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
 ut pro me hostili paterer succedere dextrae,
 quem genui? Tuane haec genitor per volnere servor,
 morte tua vivens? Heu, nunc misero mihi demum
 exitium infelix, nunc alte volnus adactum!
 Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
 pulsus ob invidiam solio sceptrisque paternis.
 Debueram patriae poenas odiisque meorum:
 omnis per mortis animam sontem ipse dedissem!
 Nunc vivo neque adhuc homines lucemque relinquo.
 Sed linquam.' Simul hoc dicens attollit in aegrum
 se femur et, quamvis dolor alto volnere tardet,
 haud deiectus equum duci iubet. Hoc decus illi,
 hoc solamen erat; bellis hoc victor abibat
 omnibus. Adloquitur maerentem et talibus infit:
 'Rhaebe, diu, res siqua diu mortalibus ulla est,
 viximus. Aut hodie victor spolia illa cruenti
 et caput Aeneae referes Lausique dolorum
 ultor eris mecum aut, aperit si nulla viam vis,
 occumbes pariter; neque enim, fortissime, credo,
 iussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.'
 Dixit et exceptus tergo consueta locavit
 membra manusque ambas iaculis oneravit acutis,
 aere caput fulgens cristaque hirsutus equina.
 Sic cursum in medios rapidus dedit: aestuat ingens
 uno in corde pudor mixtoque insania luctu,
 [et furiis agitatus amor et conscia virtus.]
 Atque hic Aenean magna ter voce vocavit.
 Aeneas agnovit enim laetusque precatur:
 'Sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo,
 incipias conferre manum.'
 Tantum effatus et infesta subit obvius hasta.
 Ille autem: 'Quid me erepto, saevissime, nato
 terres? Haec via sola fuit, qua perdere posses.
 Nec mortem horremus nec divom parcimus ulli.
 Desine: nam venio moriturus et haec tibi porto
 dona prius.' Dixit telumque intorsit in hostem;

inde aliud super atque aliud figitque volatque
 ingenti gyro, sed sustinet aureus umbo.
 Ter circum adstantem laevos equitavit in orbes
 tela manu iaciens, ter secum Troius heros
 immanem aerato circumfert tegmine silvam.
 Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula taedet
 vellere et urgetur pugna congressus iniqua,
 multa movens animo iam tandem erumpit et inter
 bellatoris equi cava tempora conicit hastam.
 Tollit se arrectum quadrupes et calcibus auras
 verberat effusumque equitem super ipse secutus
 implicat eiectoque incumbit cernuus armo.
 Clamore incendunt caelum Troesque Latinique.
 Advolat Aeneas vaginaque eripit ensem
 et super haec: 'Ubi nunc Mezentius acer et illa
 effera vis animi? 'Contra Tyrrhenus, ut auras
 suspiciens hausit caelum mentemque recepit:
 'Hostis amare, quid increpitas mortemque minaris?
 Nullum in caede nefas, nec sic ad proelia veni,
 nec tecum meus haec pepigit mihi foedera Lausus.
 Unum hoc per siqua est victis venia hostibus oro:
 corpus humo patiare tegi. Scio acerba meorum
 circumstare odia: hunc, oro, defende furorem
 et me consortem nati concede sepulchro.'
 Haec loquitur iuguloque haud inscius accipit ensem
 undantique animam diffundit in arva cruore.

PUBLI VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER XI

OCEANUM interea surgens Aurora reliquit:
 Aeneas, quamquam et sociis dare tempus humandis

praecipitant curae turbataque funere mens est,
 vota deum primo victor solvebat Eoo.
 Ingentem quercum decisis undique ramis
 constituit tumulo fulgentiaque induit arma,
 Mezentii ducis exuvias, tibi, magne, tropaeum,
 bellipotens: aptat rorantis sanguine cristas
 telaque trunca viri et bis sex thoraca petitem
 perfossumque locis clipeumque ex aere sinistrae
 subligat atque ensem collo suspendit eburnum.
 Tum socios, namque omnis eum stipata tegebat
 turba ducum, sic incipiens hortatur ovantis:
 'Maxima res effecta, viri; timor omnis abesto,
 quod superest: haec sunt spolia et de rege superbo
 primitiae, manibusque meis Mezentius hic est.
 Nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.
 Arma parate animis et spe praesumite bellum,
 nequa mora ignaros, ubi primum vellere signa
 adnuerint superi pubemque educere castris,
 impediatur segnisve metu sententia tardet.
 Interea socios inhumataque corpora terrae
 mandemus, qui solus honos Acheronte sub imo est.
 Ite,' ait, 'egregias animas, quae sanguine nobis
 hanc patriam peperere suo, decorate supremis
 muneribus, maestamque Evandri primus ad urbem
 mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
 abstulit atra dies et funere mersit acerbo.'

Sic ait inlacrimans recipitque ad limina gressum,
 corpus ubi exanimi positum Pallantis Acoetes
 servabat senior, qui Parrhasio Evandro
 armiger ante fuit, sed non felicibus aequae
 tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
 Circum omnis famulumque manus Troianaque turba
 et maestum Iliades crinem de more solutae.
 Ut vero Aeneas foribus sese intulit altis,
 ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
 pectoribus, maestoque immugit regia luctu.
 Ipse caput nivei fultum Pallantis et ora
 ut vidit levique patens in pectore vulnus
 cuspidis Ausoniae, lacrimis ita fatur obortis.
 'Tene,' inquit, 'miserande puer, cum laeta veniret,

invidit Fortuna mihi, ne regna videres
 nostra neque ad sedes victor veherere paternas?
 Non haec Evandro de te promissa parenti
 discedens dederam, cum me complexus euntem
 mitteret in magnum imperium metuensque moneret
 acris esse viros, cum dura proelia gente.
 Et nunc ille quidem spe multum captus inani
 fors et vota facit cumulatque altaria donis:
 nos iuvenem exanimum et nil iam caelestibus ullis
 debentem vano maesti comitamur honore.
 Infelix, nati funus crudele videbis!
 Hi nostri reditus expectatique triumph!
 Haec mea magna fides! At non, Evandre, pudendis
 vulneribus pulsum adspicies nec sospite dirum
 optabis nato funus pater. Ei mihi, quantum
 praesidium Ausonia et quantum tu perdis, Iule!'

Haec ubi deflevit, tolli miserabile corpus
 imperat et toto lectos ex agmine mittit
 mille viros, qui supremum comitentur honorem
 intersintque patris lacrimis, solacia luctus
 exigua ingentis, misero sed debita patri.
 Haud segnes alii crates et molle feretrum
 arbuteis texunt virgis et vimine querno
 exstructosque toros obtentu frondis inumbrant.
 Hic iuvenem agresti sublimem stramine ponunt,
 qualem virgineo demessum pollice florem
 seu mollis violae seu languentis hyacinthi,
 cui neque fulgor adhuc necdum sua forma recessit:
 non iam mater alit tellus viresque ministrat.
 Tum geminas vestes auroque ostroque rigentis
 extulit Aeneas, quas illi laeta laborum
 ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
 fecerat et tenui telas discreverat auro.
 Harum unam iuveni supremum maestus honorem
 induit arsurasque comas obnubit amictu,
 multaque praeterea Laurentis praemia pugnae
 aggerat et longo praedam iubet ordine duci.
 Addit equos et tela, quibus spoliaverat hostem.
 Vinxerat et post terga manus, quos mitteret umbris
 inferias, caeso sparsuros sanguine flammas,

indutosque iubet truncos hostilibus armis
 ipsos ferre duces inimicaque nomina figi.
 Ducitur infelix aevo confectus Acoetes:
 pectora nunc foedans pugnis, nunc unguibus ora
 sternitur et toto proiectus corpore terrae.
 Ducunt et Rutulo perfusos sanguine currus.
 Post bellator equus positus insignibus Aethon
 it lacrimans guttisque umectat grandibus ora.
 Hastam alii galeamque ferunt, nam cetera Turnus
 victor habet. Tum maesta phalanx Teucrique sequuntur
 Tyrrhenique omnes et versis Arcades armis.
 Postquam omnis longe comitum praecesserat ordo,
 substitit Aeneas gemituque haec addidit alto:
 'Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
 fata vocant: salve aeternum mihi, maxime Palla,
 aeternumque vale.' Nec plura effatus ad altos
 tendebat muros gressumque in castra ferebat.

Iamque oratores aderant ex urbe Latina,
 velati ramis oleae veniamque rogantes:
 corpora, per campos ferro quae fusa iacebant,
 redderet ac tumulo sineret succedere terrae;
 nullum cum victis certamen et aethere cassis;
 parceret hospitibus quondam socerisque vocatis.
 Quos bonus Aeneas haud aspernanda precantis
 prosequitur venia et verbis haec insuper addit:
 'Quaenam vos tanto fortuna indigna, Latini,
 implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
 Pacem me exanimis et Martis sorte peremptis
 oratis? Equidem et vivis concedere vellem.
 Nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent,
 nec bellum cum gente gero: rex nostra reliquit
 hospitia et Turni potius se credidit armis.
 Aequius huic Turnum fuerat se opponere morti.
 Si bellum finire manu, si pellere Teucros
 apparat, his mecum decuit concurrere telis:
 vixet, cui vitam deus aut sua dextra dedisset.
 Nunc ite et miseris supponite civibus ignem.'
 Dixerat Aeneas. Illi obstipuerunt silentes
 conversique oculos inter se atque ora tenebant.
 Tum senior semperque odiis et crimine Drances

infensus iuveni Turno sic ore vicissim
 orsa refert: 'O fama ingens, ingentior armis
 vir Troiane, quibus caelo te laudibus aequem?
 Iustitiaene prius mirer belline laborum?
 Nos vero haec patriam grati referemus ad urbem
 et te, siqua viam dederit fortuna, Latino
 iungemus regi: quaerat sibi foedera Turnus.
 Quin et fatalis murorum attollere moles
 saxaque subvectare umeris Troiana iuvabit.'
 Dixerat haec, unoque omnes eadem ore fremebant.
 Bis senos pepigere dies et pace sequestra
 per silvas Teucri mixtique inpune Latini
 erravere iugis. Ferro sonat alta bipenni
 fraxinus, evertunt actas ad sidera pinus,
 robor nec cuneis et olentem scindere cedrum
 nec plaustis cessant vectare gementibus ornos.

Et iam Fama volans, tanti praenuntia luctus,
 Evandrum Evandrique domos et moenia replet,
 quae modo victorem Latio Pallanta ferebat.
 Arcades ad portas ruere et de more vetusto
 funereas rapuere faces; lucet via longo
 ordine flammarum et late discriminat agros.
 Contra turba Phrygum veniens plangentia iungit
 agmina. Quae postquam matres succedere tectis
 viderunt, maestam incendunt clamoribus urbem.
 At non Evandrum potis est vis ulla tenere,
 sed venit in medios. Feretro Pallanta reposto
 procubuit super atque haeret lacrimansque gemensque,
 et via vix tandem vocis laxata dolore est.
 'Non haec, O Palla, dederas promissa parenti,
 cautius ut saevo velles te credere Marti;
 haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis
 et praedulce decus primo certamine posset.
 Primitiae iuvenis miserae bellicae propinqui
 dura rudimenta et nulli exaudita deorum
 vota precesque meae! Tuque, O sanctissima coniunx,
 felix morte tua neque in hunc servata dolorem!
 Contra ego vivendo vici mea fata, superstes
 restare ut genitor. Troum socia arma secutum
 obruerent Rutuli telis! Animam ipse dedissem

atque haec pompa domum me, non Pallanta, referret,
 nec vos arguerim, Teucri, nec foedera nec quas
 iunximus hospitio dextras: sors ista senectae
 debita erat nostrae. Quod si immatura manebat
 mors natum, caesis Volscorum milibus ante
 ducentem in Latium Teucros cecidisse iuvabit.
 Quin ego non alio digner te funere, Palla,
 quam pius Aeneas [et quam magni Phryges et quam
 Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.]
 Magna tropaea ferunt, quos dat tua dextera Leto:
 tu quoque nunc stares immanis truncus in armis,
 esset par aetas et idem si robur ab annis,
 Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis?
 Vadite et haec memores regi mandata referte:
 quod vitam moror invisam Pallante perempto,
 dextera causa tua est, Turnum natoque patrique
 quam debere vides. Meritis vacat hic tibi solus
 fortunaeque locus. Non vitae gaudia quaero,
 nec fas, sed nato Manis perferre sub imos.'

Aurora interea miseris mortalibus aliam
 extulerat lucem, referens opera atque labores:
 iam pater Aeneas, iam curvo in litore Tarchon
 constituere pyras. Huc corpora quisque suorum
 more tulere patrum, subiectisque ignibus atris
 conditur in tenebras altum caligine caelum.
 Ter circum accensos cincti fulgentibus armis
 decurrere rogos, ter maestum funeris ignem
 lustravere in equis ululatusque ore dedere;
 spargitur et tellus lacrimis, sparguntur et arma:
 it caelo clamorque virum clangorque tubarum.
 Hic alii spolia occisis derepta Latinis
 coniciunt igni, galeas ensesque decoros
 frenaque ferventisque rotas; pars munera nota,
 ipsorum clipeos et non felicia tela.
 Multa boum circa mactantur corpora Morti,
 saetigerosque sues raptasque ex omnibus agris
 in flammam iugulant pecudes. Tum litore toto
 ardentis spectant socios semustaque servant
 busta neque avelli possunt, nox umida donec
 invertit caelum stellis ardentibus aptum.

Nec minus et miseri diversa in parte Latini
 innumeras struxere pyras, et corpora partim
 multa virum terrae infodiunt avectaque partim
 finitimos tollunt in agros urbique remittunt,
 cetera confusaeque ingentem caedis acervum
 nec numero nec honore cremant: tunc undique vasti
 certatim crebris conluent ignibus agri.
 Tertia lux gelidam caelo dimoverat umbram:
 maerentes altum cinerem et confusa ruebant
 ossa focis tepidoque onerabant aggere terrae.
 Iam vero in tectis, praedivitis urbe Latini,
 praecipuus fragor et longi pars maxima luctus.
 Hic matres miseraeque nurus, hic cara sororum
 pectora maerentum puerique parentibus orbi
 dirum exsecrantur bellum Turnique hymenaeos:
 ipsum armis ipsumque iubent decernere ferro,
 qui regnum Italiae et primos sibi poscat honores.
 ingravat haec saevus Drances solumque vocari
 testatur, solum posci in certamina Turnum.
 Multa simul contra variis sententia dictis
 pro Turno, et magnum reginae nomen obumbrat,
 multa virum meritis sustentat fama tropaeis.

Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
 ecce super maesti magna Diomedis ab urbe
 legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
 tantorum impensis operum, nil dona neque aurum
 nec magnas valuisse preces, alia arma Latinis
 quaerenda aut pacem Troiano ab rege petendum.
 Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
 Fatalem Aenean manifesto numine ferri
 admonet ira deum tumulique ante ora recentes.
 Ergo concilium magnum primosque suorum
 imperio accitos alta intra limina cogit.
 olli convenere fluuntque ad regia plenis
 tecta viis. Sedet in mediis et maximus aevo
 et primus sceptris haud laeta fronte Latinus.
 Atque hic legatos Aetola ex urbe remissos,
 quae referant, fari iubet et responsa reposcit
 ordine cuncta suo. Tum facta silentia linguis,
 et Venulus dicto parens ita farier infit:

'Vidimus, o cives, Diomedem Argivaque castra
 atque iter emensi casus superavimus omnis
 contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus.
 Ille urbem Argyripam patriae cognomine gentis
 victor Gargani condebat Iapygis agris.
 Postquam introgressi et coram data copia fandis,
 munera praeferimus, nomen patriamque docemus,
 qui bellum intulerint, quae causa attraxerit Arpos.
 Auditis ille haec placido sic reddidit ore:
 "O fortunatae gentes, Saturnia regna,
 antiqui Ausonii, quae vos fortuna quietos
 sollicitat suadetque ignota lacescere bella?
 Quicumque Iliacos ferro violavimus agros,
 mitto ea, quae muris bellando exhausta sub altis,
 quos Simois premat ille viros, infanda per orbem
 supplicia et scelerum poenas expendimus omnes,
 vel Priamo miseranda manus: scit triste Minervae
 sidus et Euboicae cautes ultorque Caphareus.
 Militia ex illa diversum ad litus abacti
 Atrides Protei Menelaus adusque columnas
 exsulat, Aetnaeos vidit Cyclopas Ulixes.
 Regna Neoptolemi referam versosque penates
 Idomenei? Libycone habitantis litore Locros?
 Ipse Mycenaesus magnorum ductor Achivom
 coniugis infandae prima inter limina dextra
 oppetiit: devictam Asiam subsedit adulter.
 Invidisse deos, patriis ut redditus aris
 coniugium optatum et pulchram Calydonam viderem?
 Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur,
 et socii amissi petierunt aethera pennis
 fluminibusque vagantur aves, heu dira meorum
 supplicia, et scopulos lacrimosis vocibus implent.
 Haec adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt
 tempore, cum ferro caelestia corpora demens
 adpetii et Veneris violavi vulnere dextram.
 Ne vero, ne me ad talis impellite pugnas:
 nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
 Pergama, nec veterum memini laetorve malorum.
 Munera, quae patriis ad me portatis ab oris,
 vertite ad Aenean. Stetimus tela aspera contra
 contulimusque manus: experto credite, quantus

in clipeum adsurgat, quo turbine torqueat hastam.
 Si duo praeterea talis Idaea tulisset
 terra viros, ultro Inachias venisset ad urbes
 Dardanus, et versis lugeret Graecia fatis.
 Quidquid apud durae cessatum est moenia Troiae,
 Hectoris Aeneaeque manu victoria Graium
 haesit et in decimum vestigia rettulit annum.
 Ambo animis, ambo insignes praestantibus armis
 hic pietate prior. Coeant in foedera dextrae,
 qua datur; ast armis concurrant arma cavete."
 Et responsa simul quae sint, rex optime, regis
 audisti et quae sit magno sententia bello.'

Vix ea legati, variusque per ora cucurrit
 Ausonidum turbata fremor: ceu saxa morantur
 cum rapidos amnis, fit clauso gurgite murmur
 vicinaeque fremunt ripae crepitantibus undis.
 Ut primum placati animi et trepida ora quierunt,
 praefatus divos solio rex infit ab alto:
 'Ante equidem summa de re statuisset, Latini,
 et vellem et fuerat melius, non tempore tali
 cogere concilium. cum muros adsidet hostis.
 Bellum importunum, cives, cum gente deorum
 invictisque viris gerimus, quos nulla fatigant
 proelia: nec victi possunt absistere ferro.
 Spem siquam adscitis Aetolum habuistis in armis,
 ponite. Spes sibi quisque, sed haec quam angusta videtis;
 cetera qua rerum iaceant perculsa ruina,
 ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
 Nec quemquam incuso: potuit quae plurima virtus
 esse, fuit; toto certatum est corpore regni.
 Nunc adeo quae sit dubiae sententia menti
 expediam et paucis, animos adhibete, docebo.
 Est antiquus ager Tusco mihi proximus amni,
 longus in occasum, finis super usque Sicanos;
 Aurunci Rutulique serunt et vomere duros
 exercent colles atque horum asperrima pascunt.
 Haec omnis regio et celsi plaga pinea montis
 cedat amicitiae Teucrorum, et foederis aequas
 dicamus leges sociosque in regna vocemus.
 Considant, si tantus amor, et moenia condant.

Sin	alios	finis	aliamque	capessere	gentem
est	animus	possuntque	solo	decedere	nostro:
bis	denas	Italo	texamus	robore	navis
seu	pluris	complere	valent,	iacet	undam
materies,	ipsi	numerumque		modumque	carinis
praecipiant,	nos	aera	manus	navalia	demus.
Praeterea	qui	dicta	ferant	et	foedera
centum	oratores	prima	de	gente	Latinos
ire	placet	pacisque	manu	praetendere	ramos,
munera	portantis	aurique		eborisque	talenta
et	sellam	regni	trabeamque	insignia	nostri.

Consulite in medium et rebus succurrite fessis.'

Tum	Drances	idem	infensus,	quem	gloria	Turni
obliqua	invidia		stimulisque		agitabat	amaris,
largus	opum	et	lingua	melior,	sed	frigida
dextera,	consiliis		habitus	non	futilis	auctor,
seditione	potens		(genus	huic	materna	superbum
nobilitas	dabat,		incertum	de	patre	ferebat),
surgit	et	his	onerat	dictis	atque	aggerat
'Rem	nulli	obscuram	nostrae	nec	vocis	egentem
consulis,	O	bone	rex:	cuncti	se	scire
quid	fortuna	ferat	populi,	sed	dicere	mussant.
Det	libertatem		fandi		flatusque	remittat
cuius	ob	auspicium	infaustum		moresque	sinistros
(dicam	equidem,	licet	arma	mihi	mortemque	minetur)
lumina	tot	cecidisse	ducum		totamque	videmus
consedis	urbem		luctu,	dum	Troia	temptat
castra	fugae	fidens	et	caelum	territat	armis.
Unum	etiam	donis	istis,	quae	plurima	mitti
Dardanidis	dicique		iubes,	unum,	optime	regum,
adicias	nec	te	ullius		violentia	vincat,
quin	natam	egregio	genero		dignisque	hymenaeis
des,	pater,	et	pacem	hanc	aeterno	foedere
Quod	si	tantus	habet	mentes	et	pectora
ipsum	obtestemur		veniamque		oremus	ab
cedat,	ius	proprium	regi		patriaeque	remittat.
Quid	miseros	totiens	in	aperta	pericula	cives
proicis,	O	Latio	caput	horum	et	causa
Nulla	salus	bello:	pacem	te	poscimus	omnes,
Turne,	simul	pacis	solum		inviolabile	pignus.

Primus ego, invisum quem tu tibi fingis, et esse
 nil moror, en supplex venio. Miserere tuorum,
 pone animos et pulsus abi. Sat funera fusi
 vidimus ingentis et desolavimus agros.
 Aut si fama movet, si tantum pectore robur
 concipis et si adeo dotalis regia cordi est,
 aude atque adversum fidens fer pectus in hostem.
 Scilicet ut Turno contingat regia coniunx,
 nos animae viles, inhumata infletaque turba,
 sternamur campis. Etiam tu, siqua tibi vis,
 si patrii quid Martis habes, illum aspice contra,
 qui vocat.'

Talibus exarsit dictis violentia Turni;
 dat gemitum rumpitque has imo pectore voces
 'Larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi
 tum, cum bella manus poscunt, patribusque vocatis
 primus ades. Sed non replenda est curia verbis,
 quae tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
 agger murorum nec inundant sanguine fossae.
 Proinde tona eloquio, solitum tibi, meque timoris
 argue tu, Drance, quando tot stragis acervos
 Teucrorum tua dextra dedit passimque tropaeis
 insignis agros. Possit quid vivida virtus,
 experiare licet; nec longe scilicet hostes
 quaerendi nobis: circumstant undique muros.
 Imus in adversos: quid cessas? An tibi Mavors
 ventosa in lingua pedibusque fugacibus istis
 semper erit?
 Pulsus ego? Aut quisquam merito, foedissime, pulsum
 arguet, Iliaco tumidum qui crescere Thybrim
 sanguine et Evandri totam cum stirpe videbit
 procubuisse domum atque exutos Arcadas armis?
 Haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens
 et quos mille die victor sub Tartara misi,
 inclusus muris hostilique aggere saeptus.
 "Nulla salus bello." Capiti cane talia, demens,
 Dardanio rebusque tuis. Proinde omnia magno
 ne cessa turbare metu atque extollere vires
 gentis bis victae, contra premere arma Latini.
 Nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tremescunt,

nunc et Tydides et Larissaeus Achilles,
amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus undas.
Vel cum se pavidum contra mea iurgia fingit
artificis scelus et formidine crimen acerbat.
Numquam animam talem dextra hac, absiste moveri,
amittes: habitet tecum et sit pectore in isto.
Nunc ad te et tua magna, pater, consulta revertor.
Si nullam nostris ultra spem ponis in armis,
si tam deserti sumus et semel agmine verso
funditus occidimus neque habet Fortuna regressum?
oremus pacem et dextras tendamus inertis.
Quamquam O, si solitae quicquam virtutis adesset!
Ille mihi ante alios fortunatusque laborum
egregiusque animi, qui, nequid tale videret,
procubuit moriens et humum semel ore momordit.
Sin et opes nobis et adhuc intacta iuventus
auxilioque urbes Italiae populi que supersunt,
sin et Troianis cum multo gloria venit
sanguine, sunt illis sua funera parque per omnis
tempestas: cur indecores in limine primo
deficimus? Cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies variisque labor mutabilis aevi
rettulit in melius, multos alterna revisens
lusit et in solido rursus Fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Aetolus et Arpi:
at Messapus erit felixque Tolumnius et quos
tot populi misere duces, nec parva sequetur
gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
Est et Volscorum egregia de gente Camilla,
agmen agens equitum et florentis aere catervas.
Quod si me solum Teucri in certamina poscunt
idque placet tantumque bonis communibus obsto,
non adeo has exosa manus Victoria fugit,
ut tanta quicquam pro spe temptare recusem.
Ibo animis contra, vel magnum praestet Achillem
factaque Vulcani manibus paria induat arma
ille licet. Vobis animam hanc soceroque Latino
Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
devovi. "Solum Aeneas vocat": et vocet oro,
nec Drances potius, sive est haec ira deorum,
morte luat, sive est virtus et gloria, tollat.'

Illi haec inter se dubiis de rebus agebant
 certantes; castra Aeneas aciemque movebat:
 nuntius ingenti per regia tecta tumultu
 ecce ruit magnisque urbem terroribus implet,
 instructos acie Tiberino a flumine Teucros
 Tyrrhenamque manum totis descendere campis.
 Extemplo turbati animi concussaque vulgi
 pectora et adrectae stimulis haud mollibus irae.
 Arma manu trepidi poscunt, fremit arma iuventus,
 flent maestis mussantque patres. Hic undique clamor
 dissensu vario magnus se tollit in auras
 haud secus atque alto in luco cum forte catervae
 consedere avium piscosove amne Padusae
 dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
 'Immo,' ait, 'O cives' adrepto tempore, 'Turnus,'
 'cogite concilium et pacem laudate sedentes:
 illi armis in regna ruunt.' Nec plura locutus
 corripuit sese et tectis citus extulit altis.
 'Tu, Voluse, armari Volscorum edice maniplos,
 duc,' ait, 'et Rutulos. Equitem Messapus in armis
 et cum fratre Coras latis diffundite campis.
 Pars aditus urbis firmet turrisque capessat,
 cetera, qua iusso, mecum manus inferat arma.'
 Illicet in muros tota discurritur urbe.
 Consilium ipse pater et magna incepta Latinus
 deserit ac tristi turbatus tempore differt
 multaque se incusat, qui non adceperit ultro
 Dardanium Aenean generumque adsciverit urbi.
 Praefodiunt alii portas aut saxa sudesque
 subvectant. Bello dat signum rauca cruentum
 bucina. Tum muros varia cinxere corona
 matronae puerique: vocat labor ultimus omnis.
 Nec non ad templum summasque ad Palladis arces
 subvehitur magna matrum regina caterva
 dona ferens, iuxtaque comes Lavinia virgo,
 causa mali tanti, oculos deiecta decoros.
 Succedunt matres et templum ture vaporant
 et maestis alto fundunt de limine voces:
 'Armipotens, praeses belli, Tritonia virgo,
 frange manu telum Phrygii praedonis et ipsum
 pronum sterne solo portisque effunde sub altis.'

Cingitur	ipse	furens	certatim	in	proelia	Turnus.
Iamque	adeo	rutilum	thoraca	indutus	aenis	
horrebat	squamis		surasque	incluserat	auro,	
tempora	nudus	adhuc,	laterique	adcinxerat	ensem	
fulgebatque	alta		decurrens	aureus	arce,	
exsultatque	animis	et	spe	iam	praecipit	hostem:
qualis	ubi	abruptis	fugit	praesaepia	vinclis	
tandem	liber	equus	campoque	potitus	aperto	
aut	ille	in	pastus	armentaque	tendit	equarum
aut	adsuetus	aquae	perfundi	flumine	noto	
emicat	adrectisque		fremit	cervicibus	alte	
luxurians,	luduntque	iubae	per	colla,	per	armos.
Obvia	cui	Volscorum	acie	comitante	Camilla	
occurrit	portisque	ab	equo	regina	sub	ipsis
desiluit,	quam	tota	cohors	imitata	relictis	
ad	terram	defluxit	equis;	tum	talia	fatur:
'Turne,	sui	merito	siqua	est	fiducia	forti,
audeo	et	Aeneadum	promitto	occurrere	turmae	
solaque	Tyrrhenos	equites	ire	obvia	contra.	
Me	sine	prima	manu	temptare	pericula	belli
tu	pedes	ad	muros	subsiste	et	moenia
Turnus	ad	haec,	oculos	horrenda	in	virgine
'O	decus	Italiae	virgo,	quas	dicere	grates
quasve	referre	parem?	Sed	nunc,	est	omnia
iste	animus	supra,	mecum	partire	laborem.	
Aeneas,	ut	fama	fidem	missique	reportant	
exploratores,	equitum	levia	improbis	arma	montis	
praemisit,	quaterent	campos;	ipse	ardua	urbem.	
per	deserta	iugo	superans	adventat	ad	
Furta	paro	belli	convexo	in	tramite	silvae?
ut	bivias	armato	obsidam	milite	fauces.	
Tu	Tyrrhenum	equitem	conlatis	excipe	signis;	
tecum	acer	Messapus	erit	turmaeque	Latinae	
Tiburtique	manus,	ducis	et	tu	concipe	curam.'
Sic	ait,	et	paribus	Messapum	in	proelia
hortatur	sociosque	duces	et	pergit	in	hostem.
Est	curvo	anfractu	valles,	adcommoda	fraudi	
armorumque	dolis,	quam	densis	frondibus	atrum	
urget	utrimque	latus,	tenuis	quo	semita	ducit
angustaeque	ferunt	fauces	aditusque	maligni.	montis	
Hanc	super	in	speculis	summoque	in	vertice

planities ignota iacet tutique receptus,
 seu dextra laevaue velis occurrere pugnae,
 sive instare iugis et grandia volvere saxa.
 Huc iuvenis nota fertur regione viarum
 arripuitque locum et silvis insedit iniquis.

Velocem interea superis in sedibus Opim,
 unam ex virginibus sociis sacraque caterva,
 compellabat et has tristes Latonia voces
 ore dabat: 'Graditur bellum ad crudele Camilla,
 O virgo, et nostris nequiquam cingitur armis,
 cara mihi ante alias.' Neque enim novus iste Dianae
 venit amor subitaque animum dulcedine movit.
 Pulsus ob invidiam regno viresque superbas
 Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe,
 infantem fugiens media inter proelia belli
 sustulit exsilio comitem matrisque vocavit
 nomine Casmillae mutata parte Camillam.
 Ipse sinu prae se portans iuga longa petebat
 solorum nemorum: tela undique saeva premebant
 et circumfuso volitabant milite Volsci.
 Ecce fugae medio summis Amasenus abundans
 spumabat ripis: tantus se nubibus imber
 ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
 tardatur caroque oneri timet. Omnia secum
 versanti subito vix haec sententia sedit.
 Telum immane manu valida quod forte gerebat
 bellator, solidum nodis et robore cocto,
 huic natam, libro et silvestri subere clausam,
 implicat atque habilem mediae circumligat hastae;
 quam dextra ingenti librans ita ad aethera fatur:
 'Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
 ipse pater famulam voveo; tua prima per auras
 tela tenens supplex hostem fugit. Accipe, testor,
 diva tuam, quae nunc dubiis committitur auris.
 Dixit et adducto contortum hastile lacerto
 immittit: sonuere undae, rapidum super amnem
 infelix fugit in iaculo stridente Camilla.
 At Metabus, magna propius iam urgente caterva,
 dat sese fluvio atque hastam cum virgine victor
 gramineo donum Triviae de caespite vellit.

Non illum tectis ullae, non moenibus urbes
 acceperere neque ipse manus feritate dedisset:
 pastorum et solis exegit montibus aevom.
 Hic natam in dumis interque horrentia lustra
 armentalis equae mammis et lacte ferino
 nutribat, teneris immulgens ubera labris.
 Utque pedum primis infans vestigia plantis
 institerat, iaculo palmas armavit acuto
 spiculaque ex umero parvae suspendit et arcum.
 Pro crinali auro, pro longae tegmine pallae
 tigridis exuviae per dorsum a vertice pendent.
 Tela manu iam tum tenera puerilia torsit
 et fundam tereti circum caput egit habena
 Strymoniamque gruem aut album deiecit olorem.
 Multae illam frustra Tyrrhena per oppida matres
 optavere nurum: sola contenta Diana
 aeternum telorum et virginitatis amorem
 intemerata colit. 'Vellem haud correpta fuisset
 militia tali, conata lacessere Teucros:
 cara mihi comitumque foret nunc una mearum.
 Verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
 abere, nympha, polo finisque invise Latinos,
 tristis ubi infausto committitur omine pugna.
 Haec cape et ultricem pharetra deprome sagittam:
 hac quicumque sacrum violarit volnere corpus,
 Tros Italusque, mihi pariter det sanguine poenas.
 Post ego nube cava miserandae corpus et arma
 inspoliata feram tumulo patriaeque reponam.'
 Dixit; at illa levis caeli delapsa per auras
 insonuit, nigro circumdata turbine corpus.

At manus interea muris Troiana propinquat
 Etruscique duces equitumque exercitus omnis,
 compositi numero in turmas. Fremit aequare toto
 insultans sonipes et pressis pugnat habenis
 huc conversus et huc; tum late ferreus hastis
 horret ager campique armis sublimibus ardent.
 Nec non Messapus contra celeresque Latini
 et cum fratre Coras et virginis ala Camillae
 adversi campo apparent hastasque reductis
 protendunt longe dextris et spicula vibrant,

adventusque virum fremitusque ardescit equorum.
 Iamque intra iactum teli progressus uterque
 substiterat: subito erumpunt clamore furentisque
 exhortantur equos; fundunt simul undique tela
 crebra nivis ritu caelumque obtexitur umbra.
 Continuo adversis Tyrrhenus et acer Aconteus
 conixi incurrunt hastis primique ruina
 dant sonitum ingenti perfractaque quadrupedantum
 pectora pectoribus rumpunt: excussus Aconteus
 fulminis in morem aut tormento ponderis acti
 praecipitat longe et vitam dispergit in auras.
 Extemplo turbatae acies, versique Latini
 reiciunt parmas et equos ad moenia vertunt.
 Troes agunt, princeps turmas inducit Asilas.
 Iamque propinquabant portis, rursusque Latini
 clamorem tollunt et mollia colla reflectunt:
 hi fugiunt penitusque datis referuntur habenis.
 Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
 nunc ruit ad terram scopulusque superiacit unda
 spumeus extremamque sinu perfundit arenam,
 nunc rapidus retro atque aestu revoluta resorbens
 saxa fugit litusque vado labente relinquit:
 bis Tusci Rutulos egere ad moenia versos,
 bis reiecti armis respectant terga tegentes.
 Tertia sed postquam congressi in proelia totas
 implicuere inter se acies legitque virum vir:
 tum vero et gemitus morientum et sanguine in alto
 armaque corporaque et permixti caede virorum
 semianimes volvuntur equi, pugna aspera surgit.
 Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
 hastam intorsit equo ferrumque sub aure reliquit.
 Quo sonipes ictu furit arduus altaque iactat
 vulneris impatiens arrecto pectore crura:
 volvitur ille excussus humi. Catillus Iollan
 ingentemque animis, ingentem corpore et armis
 deicit Herminium, nudo cui vertice fulva
 caesaries nudique umeri, nec vulnera terrent:
 tantus in arma patet. Latos huic hasta per armos
 acta tremit duplicatque virum transfixa dolore.
 Funditur ater ubique cruor; dant funera ferro
 certantes pulchramque petunt per vulnera mortem.

At medias inter caedes exsultat Amazon,
 unum exserta latus pugnae, pharetrata Camilla,
 et nunc lenta manu spargens hastilia denset,
 nunc validam dextra rapit indefessa bipennem;
 aureus ex umero sonat arcus et arma Dianae.
 Illa etiam in tergum, siquando pulsa recessit,
 spicula converso fugientia dirigit arcu.
 At circum lectae comites, Larinaque virgo
 Tullaque et aeratam quatiens Tarpeia securem,
 Italides, quas ipsa decus sibi dia Camilla
 delegit pacisque bonas bellicue ministras:
 quales Threiciae cum flumina Thermodontis
 pulsant et pictis bellantur Amazones armis
 seu circum Hippolyten, seu cum se Martia curru
 Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu
 feminea exsultant lunatis agmina peltis.
 Quem telo primum, quem postremum, aspera virgo,
 deicis? Aut quot humi morientia corpora fundis?
 Eunaem Clitio primum patre, cuius apertum
 adversi longa transverberat abiete pectus:
 sanguinis ille vomens rivos cadit atque cruentam
 mandit humum moriensque suo se in volnere versat.
 Tum Lirim Pagasumque super; quorum alter habenas
 suffosso revolutus equo dum colligit, alter
 dum subit ac dextram labenti tendit inermem,
 praecipites pariterque ruunt. His addit Amastrum
 Hippotaden, sequiturque incumbens eminus hasta
 Tereaque Harpalycumque et Demophoonta Chrominque;
 quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
 tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornytus armis
 ignotis et equo venator Iapyge fertur,
 cui pellis latos umeros erepta iuvenco
 pugnatori operit, caput ingens oris hiatus
 et malae texere lupi cum dentibus albis,
 agrestisque manus armat sparus; ipse catervis
 vertitur in mediis et toto vertice supra est.
 Hunc illa exceptum, neque enim labor agmine verso,
 traicit et super haec inimico pectore fatur:
 'Silvis te, Tyrrhene, feras agitare putasti?
 Advenit qui vestra dies muliebribus armis
 verba redarguerit. Nomen tamen haud leve patrum

manibus hoc referes, telo cecidisse Camillae.'
 Protinus Orsilochem et Buten, duo maxima Teucrum
 corpora, sed Buten aversum cuspidem fixit
 loricae galeamque inter, qua colla sedentis
 lucent et laevo dependet parma lacerto,
 Orsilochem fugiens magnumque agitata per orbem
 eludit gyro interior sequiturque sequentem,
 tum validam perque arma viro perque ossa securim
 altior exurgens oranti et multa precanti
 congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
 Incidit huic subitoque aspectu territus haesit
 Appenninicolae bellator filius Auni,
 haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
 Isque ubi se nullo iam cursu evadere pugnae
 posse neque instantem reginam avertere cernit,
 consilio versare dolos ingressus et astu
 incipit haec: 'Quid tam egregium, si femina forti
 fidis equo? Dimitte fugam et te comminus aequo
 mecum crede solo pugnaeque adcinge pedestri:
 iam nosces, ventosa ferat cui gloria fraudem.'
 Dixit, at illa furens acrique adensa dolore
 tradit equum comiti paribusque resistit in armis,
 ense pedes nudo puraque interrita parma.
 At iuvenis, vicisse dolo ratus, avolat ipse,
 haud mora, conversisque fugax aufertur habenis
 quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
 'Vane Ligus frustra que animis elate superbis,
 nequiquam patrias temptasti lubricus artis,
 nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno,'
 haec fatur virgo et pernicipibus ignea plantis
 transit equum cursu frenisque adversa prehensis
 congregitur poenasque inimico ex sanguine sumit:
 quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto
 consequitur pennis sublimem in nube columbam
 comprehensamque tenet pedibusque eviscerat uncis;
 tum cruor et vulsae labuntur ab aethere plumae.

At non haec nullis hominum sator atque deorum
 observans oculis summo sedet altus Olympo:
 Tyrrhenum genitor Tarchonem in proelia saeva
 suscitatur et stimulis haud mollibus incitat iras.

Ergo inter caedes cedentiaque agmina Tarchon
 fertur equo variisque instigat vocibus alas,
 nomine quemque vocans, reficitque in proelia pulsos.
 'Quis metus, O numquam dolituri, O semper inertes
 Tyrrheni, quae tanta animis ignavia venit?
 Femina palantis agit atque haec agmina vertit!
 Quo ferrum quidve haec gerimus tela inrita dextris?
 At non in Venerem segnes nocturnaue bella
 aut ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
 exspectate dapes et plenae pocula mensae,
 hic amor, hoc studium, dum sacra secundus haruspex
 nuntiet ac lucos vocet hostia pinguis in altos!
 Haec effatus equum in medios, moriturus et ipse,
 concitat et Venulo adversum se turbidus infert
 dereptumque ab equo dextra complectitur hostem
 et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
 Tollitur in caelum clamor, cunctique Latini
 convertere oculos. Volat igneus aequore Tarchon
 arma virumque ferens; tum summa ipsius ab hasta
 defringit ferrum et partis rimatur apertas,
 qua vulnus letale ferat; contra ille repugnans
 sustinet a iugulo dextram et vim viribus exit.
 Utque volans alte raptum cum fulva draconem
 fert aquila implicuitque pedes atque unguibus haesit,
 saucius at serpens sinuosa volumina versat
 adrectisque horret squamis et sibilat ore,
 arduus insurgens; illa haud minus urget obunco
 luctantem rostro, simul aethera verberat alis:
 haud aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarchon
 portat ovans. Ducis exemplum eventumque secuti
 Maeonidae incurrunt. Tum fatis debitus Arruns
 velocem iaculo et multa prior arte Camillam
 circuit et quae sit fortuna facillima, temptat.
 Qua se cumque furens medio tulit agmine virgo,
 hac Arruns subit et tacitus vestigia lustrat;
 qua victrix redit illa pedemque ex hoste reportat,
 hac iuvenis furtim celeris detorquet habenas.
 Hos aditus iamque hos aditus omnemque pererrat
 undique circuitum et certam quatit improbus hastam.
 Forte sacer Cybelo Chloreus olimque sacerdos
 insignis longe Phrygiis fulgebat in armis

spumantemque agitabat equum, quem pellis aenis
 in plumam squamis auro conserta tegebat.
 Ipse, peregrina ferrugine clarus et ostro,
 spicula torquebat Lycio Gortynia cornu;
 aureus ex umeris erat arcus et aurea vati
 cassida; tum croceam chlamydemque sinusque crepantis
 carbaseos fulvo in nodum collegerat auro
 pictus acu tunicas et barbara tegmina crurum.
 Hunc virgo, sive ut templis praefigeret arma
 Troia, captivo sive ut se ferret in auro
 venatrix, unum ex omni certamine pugnae
 caeca sequebatur totumque incauta per agmen
 femineo praedae et spoliorum ardebat amore,
 telum ex insidiis cum tandem tempore capto
 concitat et superos Arruns sic voce precatur:
 'Summe deum, sancti custos Soractis Apollo,
 quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
 pascitur et medium freti pietate per ignem
 cultores multa premimus vestigia pruna,
 da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
 omnipotens. Non exuvias pulsaeve tropaeum
 virginis aut spolia ulla peto (mihi cetera laudem
 facta ferent): haec dira meo dum vulnere pestis
 pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbes.
 Audiit et voti Phoebus succedere partem
 mente dedit, partem volucris dispersit in auras:
 sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
 adnuat oranti; reducem ut patria alta videret,
 non dedit, inque Notos vocem vertere procellae.
 Ergo ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
 convertere animos acris oculosque tulere
 cuncti ad reginam Volsci. Nihil ipsa nec aurae
 nec sonitus memor aut venientis ab aethere teli,
 hasta sub exsertam donec perlata papillam
 haesit virgineumque alte bibit acta cruorem.
 Concurrunt trepidae comites dominamque ruentem
 suscipiunt. Fugit ante omnis exterritus Arruns,
 laetitia mixtoque metu, nec iam amplius hastae
 credere nec telis occurrere virginis audet.
 Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
 continuo in montis sese avius abdidit altos

occiso pastore lupus magnove iuvenco,
 conscius audacis facti, caudamque remulcens
 subiecit pavitantem utero silvasque petivit:
 haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns
 contentusque fuga mediis se immiscuit armis.
 Illa manu moriens telum trahit, ossa sed inter
 ferreus ad costas alto stat vulnere mucro:
 labitur exsanguis, labuntur frigida leto
 lumina, purpureus quondam color ora reliquit.
 Tum sic expirans Accam ex aequalibus unam
 adloquitur fidam ante alias, quae sola Camillae,
 quicum partiri curas; atque haec ita fatur:
 'Hactenus, Acca soror, potui: nunc vulnus acerbum
 conficit, et tenebris nigrescunt omnia circum.
 Effuge et haec Turno mandata novissima perfer:
 succedat pugnae Troianosque arceat urbe.
 Iamque vale.' Simul his dictis linquebat habenas,
 ad terram non sponte fluens. Tum frigida toto
 paulatim exsolvit se corpore lentaque colla
 et captum leto posuit caput, arma relinquunt,
 vitaeque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
 Tum vero immensus surgens ferit aurea clamor
 sidera: deiecta crudescit pugna Camilla,
 incurrunt densi simul omnis copia Teucrum
 Tyrrhenique duces Evandrique Arcades alae.

At Triviae custos iamdudum in montibus Opis
 alta sedet summis spectatque interrita pugnas.
 Utque procul medio iuvenum in clamore furentum
 prospexit tristi multatam morte Camillam,
 ingemitque deditque has imo pectore voces:
 'Heu nimium, virgo, nimium crudele luisti
 supplicium, Teucros conata lacescere bello!
 Nec tibi desertae in dumis coluisse Dianam
 profuit aut nostras umero gessisse sagittas.
 Non tamen indecorem tua te regina reliquit
 extrema iam in morte, neque hoc sine nomine letum
 per gentis erit aut famam patieris inultae.
 Nam quicumque tuum violavit vulnere corpus,
 morte luet merita.' Fuit ingens monte sub alto
 regis Dercenni terreno ex aggere bustum

antiqui Laurentis opacaque ilice tectum:
hic dea se primum rapido pulcherrima nisu
sistit et Arruntem tumulo speculatur ab alto.
Ut vidit laetantem animis ac vana tumentem,
'Cur,' inquit, 'diversus abis? Huc dirige gressum,
huc periture veni, capias ut digna Camillae
praemia. Tune etiam telis moriere Dianae?'
dixit, et aurata volucrem Threissa sagittam
deprompsit pharetra cornuque infensa tetendit
et duxit longe, donec curvata coirent
inter se capita et manibus iam tangeret aequis,
laeva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
Extemplo teli stridorem aurasque sonantis
audiit una Arruns, haesitque in corpore ferrum.
Illum expirantem socii atque extrema gementem
obliti ignoto camporum in pulvere linquunt,
Opis ad aetherium pennis aufertur Olympum.

Prima fugit domina amissa levis ala Camillae;
turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas
disiectique duces desolatique manipuli
tuta petunt et equis aversi ad moenia tendunt.
Nec quisquam instantis Teucros letumque ferentis
sustentare valet telis aut sistere contra,
sed laxos referunt umeris languentibus arcus,
quadrupedumque putrem cursu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros caligine turbidus atra
pulvis, et e speculis percussae pectora matres
femineum clamorem ad caeli sidera tollunt.
Qui cursu portas primi inrupere patentis,
hos inimica super mixto premit agmine turba;
nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
moenibus in patriis atque inter tuta domorum
confixi expirant animas. Pars claudere portas:
nec sociis aperire viam nec moenibus audent
accipere orantis, oriturque miserrima caedes
defendentum armis aditus inque arma ruentum.
Exclusi ante oculos lacrumantumque ora parentum
pars in praecipitis fossas urgente ruina
volvitur, immissis pars caeca et concita frenis
arietat in portas et duros obice postis.

Ipsae de muris summo certamine matres,
monstrat amor verus patriae, ut videre Camillam,
tela manu trepidae iaciunt ac robore duro
stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis
praecipites primaeque mori pro moenibus ardent.

Interea Turnum in silvis saevissimus implet
nuntius, et iuveni ingentem fert Acca tumultum:
deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
ingruere infensos hostis et Marte secundo
omnia corripuisse, metum iam ad moenia ferri.
Ille furens, et saeva Iovis sic numina pellunt,
deserit obsessos collis, nemora aspera linquit.
Vix e conspectu exierat campumque tenebat,
cum pater Aeneas saltus ingressus apertos
exsuperatque iugum silvaque evadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
agmine nec longis inter se passibus absunt;
ac simul Aeneas fumantis pulvere campos
prospexit longe Laurentiaque agmina vidit,
et saevum Aenean agnovit Turnus in armis
adventumque pedum flatusque audivit equorum.
Continuoque ineant pugnas et proelia temptent,
ni roseus fessos iam gurgite Phoebus Hiberno
tinguat equos noctemque die labente reducat:
considunt castris ante urbem et moenia vallant.

PUBLI VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER XII

TURNUS ut infractos adverso Marte Latinos
defecisse videt, sua nunc promissa reposci,

se signari oculis, ultro implacabilis ardet
 attollitque animos. Poenorum qualis in arvis
 saucius ille gravi venantum vulnere pectus
 tum demum movet arma leo gaudetque comantis
 excutiens cervice toros fixumque latronis
 inpavidus frangit telum et fremit ore cruento:
 haud secus adcenso gliscit violentia Turno.
 Tum sic adfatur regem atque ita turbidus infit:
 'Nulla mora in Turno; nihil est quod dicta retractent
 ignavi Aeneadae, nec quae pepigere recusent.
 Congredior, fer sacra, pater, et concipe foedus.
 Aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam,
 desertorem Asiae (sedeant spectentque Latini),
 et solus ferro crimen commune refellam,
 aut habeat victos, cedat Lavinia coniunx.'

Olli sedato respondit corde Latinus:
 'O praestans animi iuvenis, quantum ipse feroci
 virtute exsuperas, tanto me impensius aequum est
 consulere atque omnis metuentem expendere casus.
 Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
 multa manu, nec non aurumque animusque Latino est;
 sunt aliae innuptae Latio et Laurentibus arvis,
 nec genus indecores. Sine me haec haud mollia fatu
 sublatis aperire dolis, simul hoc animo hauri.
 Me natam nulli veterum sociare procorum
 fas erat, idque omnes divique hominesque canebant.
 Victus amore tui, cognato sanguine victus
 coniugis et maestae lacrumis, vincla omnia rupi:
 promissam eripui genero, arma impia sumpsi.
 Ex illo qui me casus, quae, Turne, sequantur
 bella, vides, quantos primus patiare labores.
 Bis magna victi pugna vix urbe tuemur
 spes Italas; recalent nostro Thybrina fluenta
 sanguine adhuc campique ingentes ossibus alben-
 Quo referor totiens? Quae mentem insania mutat?
 Si Turno extincto socios sum adscire paratus,
 cur non incolumi potius certamina tollo?
 Quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicet
 Italia, ad mortem si te—Fors dicta refutet!—
 prodiderim, natam et conubia nostra petentem?

Respice res bello varias; miserere parentis
 longaevi, quem nunc maestum patria Ardea longe
 dividit.' Haudquaquam dictis violentia Turni
 flectitur: exsuperat magis aegrescitque medendo.
 Ut primum fari potuit, sic institit ore:
 'Quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me
 deponas letumque sinas pro laude pacisci:
 et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
 spargimus; et nostro sequitur de volnere sanguis.
 longe illi dea mater erit, quae nube fugacem
 feminea tegat et vanis sese occulat umbris.'

At regina, nova pugnae conterrita sorte,
 flebat et ardentem generum monitura tenebat:
 'Turne, per has ego te lacrimas, per siquis Amatae
 tangit honos animum (spes tu nunc una, senectae
 tu requies miserae, decus imperiumque Latini
 te penes, in te omnis domus inclinata recumbit).
 unum oro: desiste manum committere Teucris.
 Qui te cumque manent isto certamine casus,
 et me, Turne, manent: simul haec invisa relinquam
 lumina nec generum Aenean captiva videbo.'
 Accepit vocem lacrimis Lavinia matris
 flagrantis perfusa genas, quoi plurimus ignem
 subiecit rubor et calefacta per ora cucurrit.
 Indum sanguineo veluti violaverit ostro
 siquis ebur, aut mixta rubent ubi lilia multa
 alba rosa: talis virgo dabat ore colores.
 Illum turbat amor, figitque in virgine voltus:
 ardet in arma magis paucisque adfatur Amatam.
 'Ne, quaeso, ne me lacrimis neve omine tanto
 prosequere in duri certamina Martis euntem,
 O mater; neque enim Turno mora libera mortis.
 Nuntius haec Idmon Phrygio mea dicta tyranno
 haud placitura refer: cum primum crastina caelo
 puniceis invecta rotis Aurora rubebit,
 non Teucros agat in Rutulos, Teucrum arma quiescant
 et Rutuli; nostro dirimamus sanguine bellum,
 illo quaeratur coniunx Lavinia campo.'

Haec ubi dicta dedit rapidusque in tecta recessit.
 poscit equos gaudetque tuens ante ora frementis,
 Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia,
 qui candore nives anteirent, cursibus auras.
 Circumstant properi aurigae manibusque lacesunt
 pectora plausa cavis et colla comantia pectunt.
 Ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco
 circumdat lorica umeris; simul aptat habendo
 enseque clipeumque et rubrae cornua cristae.
 ense, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti
 fecerat et Stygia candientem tinxerat unda.
 Exin quae mediis ingenti adnixa columnae
 aedibus adstabat, validam vi corripit hastam,
 Actoris Aurunci spoliū, quassatque tremementem
 vociferans: 'Nunc, O numquam frustrata vocatus
 hasta meos, nunc tempus adest: te maximus Actor
 te Turni nunc dextra gerit. Da sternere corpus
 loricaeque manu valida lacerare revulsam
 semiviri Phrygis et foedare in pulvere crinis
 vibratos calido ferro murraque madentis.'
 His agitur furiis; totoque ardentis ab ore
 scintillae absistunt, oculis micat acribus ignis:
 mugitus veluti cum prima in proelia taurus
 terrificos ciet atque irasci in cornua temptat,
 arboris obnixus trunco, ventosque lacescit
 ictibus aut sparsa ad pugnam proludit harena.

Nec minus interea maternis saevos in armis
 Aeneas acuit Martem et se suscitāt ira,
 oblato gaudens componi foedere bellum,
 tum socios maestique metum solatur Iuli,
 fata docens, regique iubet responsa Latino
 certa referre viros et pacis dicere leges.

Postera vix summos spargebat lumine montis
 orta dies, cum primum alto se gurgite tollunt
 solis equi lucemque elatis naribus efflant:
 campum ad certamen magnae sub moenibus urbis
 dimensi Rutulique viri Teucrique parabant
 in medioque focos et dis communibus aras
 gramineas. Alii fontemque ignemque ferebant,

velati limo et verbena tempora vincti.
 Procedit legio Ausonidum, pilataque plenis
 agmina se fundunt portis. Hinc Troius omnis
 Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis,
 haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
 pugna vocet; nec non mediis in milibus ipsi
 ductores auro volitant ostroque decori,
 et genus Assaraci Mnestheus et fortis Asilas
 et Messapus equum domitor, Neptunia proles.
 Utque dato signo spatia in sua quisque recessit,
 defigunt tellure hastas et scuta reclinant.
 Tum studio effusae matres et volgus inermum
 invalidique senes turris ac tecta domorum
 obsedere, alii portis sublimibus adstant.

At Iuno e summo, qui nunc Albanus habetur,
 tum neque nomen erat nec honos aut gloria monti,
 prospiciens tumulo campum aspectabat et ambas
 Laurentum Troumque acies urbemque Latini.
 Extemplo Turni sic est adfata sororem
 diva deam, stagnis quae fluminibusque sonoris
 praesidet (hunc illi rex aetheris altus honorem
 Iuppiter erepta pro virginitate sacravit):
 'Nympha, decus fluviorum, animo gratissima nostro,
 scis ut te cunctis unam, quaecumque Latinae
 magnanimi Iovis ingratum ascendere cubile,
 praetulerim caelique lubens in parte locarim:
 disce tuum, ne me incuses, Iuturna, dolorem.
 Qua visa est Fortuna pati Parcaeque sinebant
 cedere res Latio, Turnum et tua moenia texi:
 nunc iuvenem imparibus video concurrere fatis,
 Parcarumque dies et vis inimica propinquat.
 Non pugnam aspicere hanc oculis, non foedera possum.
 Tu pro germano siquid praesentius audes,
 perge: decet. Forsan miseros meliora sequentur.'
 Vix ea, cum lacrimas oculis Iuturna profudit
 terque quaterque manu pectus percussit honestum.
 'Non lacrumis hoc tempus,' ait Saturnia Iuno:
 'Adcetera et fratrem, siquis modus, eripe morti,
 aut tu bella cie conceptumque excute foedus:

auctor ego audendi.' Sic exhortata reliquit
incertam et tristi turbatam volnere mentis.

Interea	reges,	ingenti	mole	Latinus				
quadriiugo	vehitur	curru,	cui	tempora				
aurati	bis	sex	radii	fulgentia				
Solis	avi	specimen;	bigis	it	Turnus	in	albis,	
bina	manu	lato	crispans	hastilia	ferro;			
hinc	pater	Aeneas,	Romanae	stirpis	origo,			
sidereo	flagrans	clipeo	et	caelestibus	armis,			
et	iuxta	Ascanius,	magnae	spes	altera	Romae,		
procedunt	castris,	puraque	in	veste	sacerdos			
sætigeri	fetum	suis	intonsamque	bidentem				
adtulit	admovitque	pecus	flagrantibus	aris.				
Illi	ad	surgentem	conversi	lumina	solem			
dant	fruges	manibus	salsas	et	tempora	ferro		
summa	notant	pecudum	paterisque	altaria	libant.			
Tum	pius	Aeneas	stricto	sic	ense	precatur:		
'Esto	nunc	Sol	testis	et	haec	mihi	Terra	voeanti,
quam	propter	tantos	potui	perferre	labores,			
et	pater	omnipotens	et	tu	Saturnia	coniunx,		
iam	melior,	iam,	diva,	precor,	tuque	inclute	Mavors,	
cuncta	tuo	qui	bella,	pater,	sub	numine	torques;	
fontisque	fluviosque	voco,	quaeque	aetheris	alti			
religio	et	quae	caeruleo	sunt	numina	ponto:		
cesserit	Ausonio	si	fors	victoria	Turno,			
convenit	Evandri	victos	discedere	ad	urbem,			
cedet	Iulus	agris,	nec	post	arma	ulla	rebelles	
Aeneadae	referent	ferrove	haec	regna	lacessent,			
sin	nostrum	adnuerit	nobis	Victoria	Martem			
(ut	potius	reor	et	potius	di	numine	firment),	
non	ego	nec	Teucris	Italos	parere	iubebo		
nec	mihi	regna	peto:	paribus	se	legibus	ambae	
invictae	gentes	aeterna	in	foedera	mittant.			
Sacra	deosque	dabo;	socer	arma	Latinus	habeto,		
imperium	sollemne	socer;	mihi	moenia	Teucri			
constituent,	urbique	dabit	Lavinia	nomen.'				
Sic	prior	Aeneas;	sequitur	sic	deinde	Latinus		
suspiciens	caelum	tenditque	ad	sidera	dextram:			
'Haec	eadem,	Aenea,	terram	mare	sidera	iuro		
Latoniaeque	genus	duplex	Ianumque	bifrontem				

vimque deum infernam et duri sacraria Ditis;
 audiat haec genitor, qui foedera fulmine sancit.
 Tango aras, medios ignis et numina testor:
 nulla dies pacem hanc Italīs nec foedera rumpet,
 quo res cumque cadent; nec me vis ulla volentem
 avertet, non, si tellurem effundat in undas
 diluvio miscens caelumque in Tartara solvat;
 ut sceptrum hoc' (dextra sceptrum nam forte gerebat
 'numquam fronde levi fundet virgulta nec umbras,
 cum semel in silvis imo de stirpe recisum
 matre caret posuitque comas et bracchia ferro,
 olim arbos, nunc artificis manus aere decoro
 inclusit patribusque dedit gesture Latinis.'
 Talibus inter se firmabant foedera dictis
 conspectu in medio procerum. Tum rite sacratas
 in flammam iugulant pecudes et viscera vivis
 eripiunt cumulantque oneratis lancibus aras.

At vero Rutulis inpar ea pugna videri
 iamdudum et vario misceri pectora motu;
 tum magis, ut propius cernunt non viribus aequis.
 Adiuvat incessu tacito progressus et aram
 suppliciter venerans demisso lumine Turnus
 tabentesque genae et iuvenali in corpore pallor.
 Quem simul ac Iuturna soror crebrescere vidit
 sermonem et volgi variare labantia corda,
 in medias acies, formam adsimulata Camerti,
 cui genus a proavis ingens clarumque paternae
 nomen erat virtutis, et ipse acerrimus armis,
 in medias dat sese acies haud nescia rerum
 rumoresque serit varios ac talia fatur:
 'Non pudet, O Rutuli, pro cunctis talibus unam
 obiectare animam? Numerone an viribus aequi
 non sumus? En omnes et Troes et Arcades hi sunt
 fatalesque manus, infensa Etruria Turno:
 vix hostem, alterni si congregiamur, habemus.
 Ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
 succedet fama vivusque per ora feretur:
 nos patria amissa dominis parere superbis
 cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.'
 Talibus incensa est iuvenum sententia dictis

iam magis atque magis, serpitque per agmina murmur;
 ipsi Laurentes mutati ipsique Latini.
 Qui sibi iam requiem pugnae rebusque salutem
 sperabant, nunc arma volunt foedusque precantur
 infectum et Turni sortem miserantur iniquam.
 His aliud maius Iuturna adiungit et alto
 dat signum caelo, quo non praesentius ullum
 turbavit mentes Italas monstroque fefellit.
 Namque volans rubra fulvus Iovis ales in aethra
 litoreas agitabat aves turbamque sonantem
 agminis aligeri, subito cum lapsus ad undas
 cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
 Adrexere animos Itali, cunctaeque volucres
 convertunt clamore fugam, mirabile visu,
 aetheraque obscurant pennis hostemque per auras
 facta nube premunt, donec vi victus et ipso
 pondere defecit, praedamque ex unguibus ales
 proiecit fluvio penitusque in nubila fugit.
 Tum vero augurium Rutuli clamore salutant
 expediuntque manus; primusque Tolumnius augur
 'Hoc erat, hoc, votis,' inquit, 'quod saepe petivi.
 Adcipio adgnoscoque deos; me, me duce ferrum
 corripite, O miseri, quos improbus advena bello
 territat invalidas ut aves et litora vestra
 vi populat: petet ille fugam penitusque profundo
 vela dabit. Vos unanimi densete catervas
 et regem vobis pugna defendite raptum.'
 Dixit et adversos telum contorsit in hostis
 procurrens: sonitum dat stridula cornus et auras
 certa secat. Simul hoc, simul ingens clamor et omnes
 turbati cunei calefactaque corda tumultu.
 Hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum
 corpora constiterant contra, quos fida creat
 una tot Arcadio coniunx Tyrrhena Gylippo,
 horum unum ad medium, teritur qua sutilis alvo
 balteus et laterum iuncturas fibula mordet
 egregium forma iuvenem et fulgentibus armis
 transadigit costas fulvae effundit harena.
 At fratres, animosa phalanx accensa luctu,
 pars, gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
 corripiunt caecique ruunt. Quos agmina contra

procurrunt Laurentum, hinc densi rursus inundant
 Troes Agyllinique et pictis Arcades armis:
 sic omnis amor unus habet discernere ferro.
 Diripuere aras, it toto turbida caelo
 tempestas telorum ac ferreus ingruit imber,
 craterasque focosque ferunt. Fugit ipse Latinus
 pulsatos referens infecto foedere divos.
 Infrenant alii currus aut corpora saltu
 subiciunt in equos et strictis ensibus adsunt.
 Messapus regem regisque insigne gerentem,
 Tyrrhenum Aulesten, avidus confundere foedus,
 adverso proterret equo: ruit ille recedens
 et miser oppositis a tergo involvitur aris
 in caput inque umeros. At fervidus advolat hasta
 Messapus teloque orantem multa trabali
 desuper altus equo graviter ferit atque ita fatur:
 'Hoc habet, haec melior magnis data victima divis.'
 Concurrent Itali spolianteque calentia membra.
 Obvius ambustum torrem Corynaeus ab ara
 corripit et venienti Ebuso plagamque ferenti
 occupat os flammis: olli ingens barba reluxit
 nidoremque ambusta dedit. Super ipse secutus
 caesariem laeva turbati corripit hostis
 inpressoque genu nitens terrae adplicat ipsum:
 sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
 pastorem primaque acie per tela ruentem,
 ense sequens nudo superimminet: ille securi
 adversi frontem mediam mentumque reducta
 disicit et sparso late rigat arma cruore.
 Olli dura quies oculos et ferreus urget
 somnus, in aeternam conduntur lumina noctem.

At pius Aeneas dextram tendebat inermem
 nudato capite atque suos clamore vocabat:
 'Quo ruitis? Quaeve ista repens discordia surgit?
 O cohibete iras! Ictum iam foedus et omnes
 compositae leges; mihi ius concurrere soli;
 me sinite atque auferte metus; ego foedera faxo
 firma manu; Turnum debent haec iam mihi sacra.'
 Has inter voces, media inter talia verba
 ecce viro stridens alis adlapsa sagitta est

incertum qua pulsa manu, quo turbine adacta,
 Quis tantam Rutulis laudem, casusne deusne,
 adtulerit: pressa est insignis gloria facti.
 nec sese Aeneae iactavit vulnere quisquam.
 Turnus ut Aenean cedentem ex agmine vidit
 turbatosque duces, subita spe fervidus ardet:
 poscit equos atque arma simul saltuque superbus
 emicat in currum et manibus molitur habenas.
 Multa virum volitans dat fortia corpora Leto,
 semineces volvit multos aut agmina curru
 proterit aut raptas fugientibus ingerit hastas.
 Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
 sanguineus Mavors clipeo increpat atque furentis
 bella movens immittit equos; illi aequore aperto
 ante Notos Zephyrumque volant; gemit ultima pulsu
 Thraca pedom; circumque atrae Formidinis ora
 Iraeque Insidiaeque, dei comitatus, aguntur:
 talis equos alacer media inter proelia Turnus
 fumantis sudore quatit, miserabile caesis
 hostibus insultans; spargit rapida ungula rores
 sanguineos, mixtaque cruor calcatur harena.
 Iamque neci Sthenelumque dedit Thamyrumque Pholumque,
 hunc congressus et hunc, illum eminus; eminus ambo
 Imbrasidas, Glaucum atque Laden, quos Imbrasmus ipse
 nutrierat Lycia paribusque ornaverat armis,
 vel conferre manum vel equo praevertere ventos.
 Parte alia media Eumedes in proelia fertur,
 antiqui proles bello praeclara Dolonis,
 nomine avum referens, animo manibusque parentem,
 qui quondam, castra ut Danaum speculator adiret,
 ausus Pelidae pretium sibi poscere currus;
 illum Tydides alio pro talibus ausis
 adfecit pretio, nec equis adspirat Achillis.
 Hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto,
 ante levi iaculo longum per inane secutus
 sistit equos biiugis et curru desilit atque
 semianimi lapsoque supervenit et pede collo
 impresso dextrae mucronem extorquet et alto
 fulgentem tinguit iugulo atque haec insuper addit:
 'En agros et quam bello, Troiane, petisti,
 Hesperiam metire iacens: haec praemia qui me

ferro ausi temptare ferunt, sic moenia condunt.
Huic comitem Asbyten coniecta cuspidem mittit.
Chloreaque Sybarimque Daretaque Thersilochumque
et sternacis equi lapsum cervice Thymoeten.
Ac velut Edoni Boreae cum spiritus alto
insonat Aegaeo sequiturque ad litora fluctus,
qua venti incubuere, fugam dant nubila caelo:
sic Turno, quacumque viam secat, agmina cedunt
conversaeque ruunt acies; fert impetus ipsum,
et cristam adverso curru quatit aura volentem.
Non tulit instantem Phegeus animisque frementem:
obiecit sese ad currum et spumantia frenis
ora citatorum dextra detorsit equorum.
Dum trahitur pendetque iugis, hunc lata resectum
lancea consequitur rumpitque infixam bilicem
loricam et summum degustat vulnere corpus.
Ille tamen clipeo obiecto conversus in hostem
ibat et auxilium ducto mucrone petebat:
cum rota praecipitem et procursu concitus axis
impulit effunditque solo, Turnusque secutus
imam inter galeam summi thoracis et oras
abstulit ense caput truncumque reliquit harenae.

Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
interea Aenean Mnesteus et fidus Achates
Ascaniusque comes castris statuere cruentum,
alternos longa nitentem cuspidem gressus.
Saevit et infracta luctatur arundine telum
eripere auxilioque viam, quae proxima, poscit
ense secant lato vulnus telique latebram
rescindant penitus seseque in bella remittant.
Iamque aderat Phoebo ante alios dilectus Iapyx
Iasides, acri quondam cui captus amore
ipse suas artes, sua munera, laetus Apollo
augurium citharamque dabat celerisque sagittas.
Ille ut depositi proferret fata parentis,
scire potestates herbarum usumque medendi
maluit et mutas agitare inglorius artes.
Stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam
Aeneas magno iuvenum et maerentis Iuli
concursu, lacrimis immobilis. Ille retorto

Paeonium in morem senior succinctus amictu
 multa manu medica Phoebique potentibus herbis
 nequiquam trepidat, nequiquam spicula dextra
 sollicitat prensatque tenaci forcipe ferrum.
 Nulla viam Fortuna regit, nihil auctor Apollo
 subvenit; et saevus campis magis ac magis horror
 crebrescit propiusque malum est. Iam pulvere caelum
 stare vident: subeunt equites, et spicula castris
 densa cadunt mediis. It tristis ad aethera clamor
 bellantum iuvenum et duro sub Marte cadentum.
 Hic Venus, indigno nati concussa dolore,
 dictamnum genetrix Cretaea carpit ab Ida,
 puberibus caulem foliis et flore comantem
 purpureo; non illa feris incognita capris
 gramina, cum tergo volucres haesere sagittae:
 hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
 detulit; hoc fusum labris splendentibus amnem
 inficit occulte medicans spargitque salubris
 ambrosiae sucos et odoriferam panaceam.
 Fovit ea volnus lympa longaevus Iapyx
 ignorans, subitoque omnis de corpore fugit
 quippe dolor, omnis stetit imo volnere sanguis;
 iamque secuta manum nullo cogente sagitta
 excidit, atque novae rediere in pristina vires.
 'Arma citi properate viro! Quid statis?' Iapyx
 conclamat primusque animos adcendit in hostem.
 'Non haec humanis opibus, non arte magistra
 proveniunt neque te, Aenea, mea dextera servat:
 maior agit deus atque opera ad maiora remittit.'
 Ille avidus pugnae suras incluserat auro
 hinc atque hinc oditque moras hastamque coruscat.
 Postquam habilis lateri clipeus loricaque tergo est,
 Ascanium fuis circum complectitur armis
 summaque per galeam delibans oscula fatur:
 'Disce, puer, virtutem ex me verumque laborem,
 fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello
 defensum dabit et magna inter praemia ducet.
 Tu facito, mox cum matura adoleverit aetas,
 sis memor, et te animo repetentem exempla tuorum
 et pater Aeneas et avunculus excitet Hector.'

Haec	ubi	dicta	dedit,	portis	sese	extulit	ingens,
telum	immane	manu	quatiens;	simul	agmine	denso	
Antheusque		Mnestheusque	ruunt	omnisque	relictis		
turba	fluit	castris:	tum	caeco	pulvere	campus	
miscetur	pulsuque	pedum	tremet	excita	tellus.		
Vidit	ab	adverso	venientis	aggere	Turnus,		
videre	Ausonii,	gelidusque	per	ima	cucurrit		
ossa	tremor:	prima	ante	omnis	Iuturna	Latinos	
audiit	adgnovitque	sonum	et	tremefacta	refugit.		
Ille	volat	campoque	atrum	rapit	agmen	aperto.	
Qualis	ubi	ad	terras	abrupto	sidere	nimbus	
it	mare	per	medium;	miseris	heu	praescia	longe
horrescunt	corda	agricolis,	dabit	ille	ruinas		
arboribus	stragemque	satis,	ruet	omnia	late;		
ante	volant	sonitumque	ferunt	ad	litora	venti:	
talis	in	adversos	ductor	Rhoeteius	hostis		
agmen	agit,	densi	cuneis	se	quisque	coactis	
adglomerant.	Ferit	ense	gravem	Thymbraeus	Osirim,		
Archetium	Mnestheus,	Epulonem	obtruncat	Achates			
Ufentemque	Gyas;	cadit	ipse	Tolumnius	augur,		
primus	in	adversos	telum	qui	torserat	hostis.	
Tollitur	in	caelum	clamor,	versique	vicissim		
pulverulenta	fuga	Rutuli	dant	terga	per	agros.	
Ipsa	neque	aversos	dignatur	sternere	Morti		
nec	pede	congressos	aequo	nec	tela	ferentis	
insequitur:	solum	densa	in	caligine	Turnum		
vestigat	lustrans,	solum	in	certamina	poscit.		
Hoc	concussa	metu	mentem	Iuturna	virago		
aurigam	Turni	media	inter	lora	Metiscum		
excudit	et	longe	lapsum	temone	relinquit:		
ipsa	subit	manibusque	undantis	flectit	habenas,		
cuncta	gerens,	vocemque	et	corpus	et	arma	Metisci.
Nigra	velut	magnas	domini	cum	divitis	aedes	
pervolat	et	pennis	alta	atria	lustrat	hirundo,	
pabula	parva	legens	nidisque	loquacibus	escas,		
et	nunc	porticibus	vacuis,	nunc	umida	circum	
stagna	sonat:	similis	medios	Iuturna	per	hostis	
fertur	equis	rapidoque	volans	obit	omnia	curru	
iamque	hic	germanum	iamque	hic	ostentat	ovantem	
nec	conferre	manum	patitur,	volat	avia	longe.	
Haud	minus	Aeneas	tortos	legit	obvius	orbes	

vestigatque virum et disiecta per agmina magna
 voce vocat. Quotiens oculos coniecit in hostem
 alipedumque fugam cursu temptavit equorum,
 aversos totiens currus Iuturna retorsit.
 Heu quid agat? Vario nequiquam fluctuat aestu,
 diversaeque vocant animum in contraria curae.
 Huic Messapus, uti laeva duo forte gerebat
 lenta levis cursu praefixa hastilia ferro,
 horum unum certo contorquens dirigit ictu.
 Substitit Aeneas et se collegit in arma,
 poplite subsidens; apicem tamen incita summum
 hasta tulit summasque excussit vertice cristas.
 Tum vero adsurgunt irae; insidiisque subactus,
 diversos ubi sensit equos currumque referri,
 multa Iovem et laesi testatus foederis aras
 iam tandem invadit medios et Marte secundo
 terribilis saevam nullo discrimine caedem
 suscitatur irarumque omnis effundit habenas.

Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine caedes
 diversas obitumque ducum, quos aequore toto
 inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,
 expediat? Tanton placuit concurrere motu.
 Iuppiter, aeterna gentis in pace futuras?
 Aeneas Rutulum Sucronem, ea prima ruentis
 pugna loco statuit Teucros, haud multa morantem
 excipit in latus et, qua fata celerrima, crudum
 transadigit costas et cratis pectoris ensem.
 Turnus equo deiectum Amycum fratremque Dioren,
 congressus pedes, hunc venientem cuspide longa,
 hunc mucrone ferit curruque abscisa duorum
 suspendit capita et rorantia sanguine portat.
 Ille Talon Tanaimque neci fortemque Cethegum,
 tris uno congressu, et maestum mittit Oniten,
 nomen Echionium matrisque genus Peridiae,
 hic fratres Lycia missos et Apollinis agris
 et iuvenem exosum nequiquam bella Menoeten,
 Arcada, piscosae cui circum flumina Lernae
 ars fuerat pauperque domus nec nota potentum
 munera conductaque pater tellure serebat.
 Ac velut immissi diversis partibus ignes

arentem in silvam et virgulta sonantia lauro,
 aut ubi decursu rapido de montibus altis
 dant sonitum spumosi amnes et in aequora currunt
 quisque suum populatus iter: non segnius ambo
 Aeneas Turnusque ruunt per proelia; nunc nunc
 fluctuat ira intus, rumpuntur nescia vinci
 pectora, nunc totis in Volnera viribus itur.
 Murranum hic, atavos et avorum antiqua sonantem
 nomina per regesque actum genus omne Latinos,
 praecipitem scopulo atque ingentis turbine saxi
 excutit effunditque solo: hunc lora et iuga subter
 provolvere rotae, crebro super ungula pulsu
 incita nec domini memorum proculcat equorum.
 Ille ruenti Hyllō animisque immane frementi
 occurrit telumque aurata ad tempora torquet:
 olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
 Dextera nec tua te, Graium fortissime Cretheu
 eripuit Turno. Nec di texere Cupencum
 Aenea veniente sui: dedit obvia ferro
 pectora, nec misero clipei mora profuit aerei.
 Te quoque Laurentes viderunt, Aeole, campi
 oppetere et late terram consternere tergo
 Occidis, Argivae quem non potuere phalanges
 sternere nec Priami regnorum eversor Achilles;
 hic tibi mortis erant metae: domus alta sub Ida,
 Lyrnesi domus alta, solo Laurente sepulchrum.
 Totae adeo conversae acies, omnesque Latini,
 omnes Dardanidae, Mnestheus acerque Serestus
 et Messapus equum domitor et fortis Asilas
 Tuscorumque phalanx Evandrique Arcades alae,
 pro se quisque viri summa nituntur opum vi:
 nec mora nec requies, vasto certamine tendunt.

Hic mentem Aeneae genetrix pulcherrima misit,
 iret ut ad muros urbique adverteret agmen
 ocius et subita turbaret clade Latinos.
 Ille ut vestigans diversa per agmina Turnum
 huc atque huc acies circumtulit, aspicit urbem
 immunem tanti belli atque impune quietam.
 Continuo pugnae adcendit maioris imago:
 Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum

ductores tumulumque capit, quo cetera Teucrum
 concurrat legio nec scuta aut spicula densi
 deponunt. Celso medius stans aggere fatur:
 'Nequa meis esto dictis mora; Iuppiter hac stat,
 neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
 Urbem hodie, causam belli, regna ipsa Latini,
 ni frenum accipere et victi parere fatentur,
 eruam et aequa solo fumantia culmina ponam.
 Scilicet exspectem, libeat dum proelia Turno
 nostra pati rursusque velit concurrere victus?
 Hoc caput, O cives, haec belli summa nefandi:
 ferte faces propere foedusque reposcite flammis.'
 Dixerat, atque animis pariter certantibus omnes
 dant cuneum densaque ad muros mole feruntur.
 Scalae improviso subitusque apparuit ignis.
 Discurrunt alii ad portas primosque trucidant,
 ferrum alii torquent et obumbrant aethera telis.
 Ipse inter primos dextram sub moenia tendit
 Aeneas magnaque incusat voce Latinum
 testaturque deos, iterum se ad proelia cogi,
 bis iam Italos hostis, haec altera foedera rumpi.
 Exoritur trepidos inter discordia civis:
 urbem alii reserare iubent et pandere portas
 Dardanidis ipsumque trahunt in moenia regem,
 arma ferunt alii et pergunt defendere muros.
 Inclusas ut cum latebroso in pumice pastor
 vestigavit apes fumoque implevit amaro:
 illae intus trepidae rerum per cerea castra
 discurrunt magnisque acuunt stridoribus iras;
 volvitur ater odor tectis, tum murmure caeco
 intus saxa sonant, vacuas it fumus ad auras.

Accidit haec fessis etiam fortuna Latinis,
 quae totam luctu concussit funditus urbem.
 Regina ut tectis venientem prospicit hostem,
 incessi muros, ignis ad tecta volare,
 nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:
 infelix pugnae iuvenem in certamine credit
 extinctum et, subito mentem turbata dolore,
 se causam clamat crimenque caputque malorum,
 multaque per maestum demens effata furorem

purpureos		moritura		manu		discindit		amictus
et	nodum	informis	leti	trabe		nectit	ab	alta.
Quam	cladem	miseræ		postquam		acceperè		Latinae,
filia	prima	manu		flavos		Lavinia		crinis
et	roseas	laniata	genas,	tum		cetera		circum
turba	furit:	resonant		late		plangoribus		aedes.
Hinc	totam	infelix	volgatur	fama	per			urbem.
Demittunt		mentes;	it	scissa		veste		Latinus,
coniugis		attonitus		fatis		urbisque		ruina,
canitiem		immundo		perfusam		pulvere		turpans.
[Multaque	se	incusat,	qui	non		acceperit		ante
Dardanium	Aenean	generumque	adsciverit	ultra.]				

Interea		extremo		bellator		in		aequore	Turnus
palantis		sequitur		paucos		iam		segnior	atque
iam	minus	atque		minus		successu		laetus	equorum
attulit		hunc		illi		caecis		terroribus	aura
commixtum		clamorem		adrectasque		impulit		aures	
confusae		sonus		urbis		et		inlaetabile	murmur.
'Ei	mihi!	Quid	tanto	turbantur		moenia		luctu?	
Quisve		ruit	tantus	diversa		clamor	ab	urbe?'	
Sic	ait	adductisque		amens		subsistit		habenis.	
Atque	huic,	in	faciem	soror	ut	conversa		Metisci	
aurigae		currumque		et		equos	et	lora	regebat,
talibus		occurrit		dictis:		'Hac,		Turne,	sequamur
Troiugenas,		qua		prima		viam		victoria	pandit;
sunt	alii,	qui		tecta		manu		defendere	possint.
Ingruit		Aeneas		Italis		et		proelia	miscet:
et	nos	saeva		manu		mittamus		funera	Teucris.
Nec	numero	inferior		pugnae	nec	honore		recedes.'	
Turnus				ad				haec:	
'O	soror,	et	dudum	adgnovi,	cum	prima	per	artem	
foedera		turbasti		teque		haec	in	bella	dedisti,
et	nunc	nequiquam		fallis	dea.	Sed	quis	Olympo	
demissam		tantos		voluit		te		ferre	labores?
An	fratris	miseri		letum		ut		crudele	videres?
Nam	quid	ago?	Aut	quae	iam	spondet		Fortuna	salutem?
Vidi	oculos	ante		ipse	meos	me		voce	vocantem
Murranum,		quo	non	superat		mihi		carior	alter,
oppetere		ingentem		atque		ingenti		volnere	victim.
Occidit		infelix		nostrum		ne		dedecus	Ufens

adspiceret; Teucri potiuntur corpore et armis.
 Exscindine domos (id rebus defuit unum)
 perpetiar, dextra nec Drancis dicta refellam?
 Terga dabo et Turnum fugientem haec terra videbit?
 Usque adeone mori miserum est? Vos O mihi Manes
 este boni, quoniam superis aversa voluntas!
 Sancta ad vos anima atque istius nescia culpa
 descendam, magnorum haud umquam indignus avorum.

Vix ea fatus erat: medios volat ecce per hostis
 vectus equo spumante Saces, adversa sagitta
 saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum:
 'Turne, in te suprema salus: miserere tuorum.
 Fulminat Aeneas armis summasque minatur
 deiecturum arces Italum exscidioque daturum;
 iamque faces ad tecta volant. In te ora Latini,
 in te oculos referunt; mussat rex ipse Latinus,
 quos generos vocet aut quae sese ad foedera flectat.
 Praeterea regina, tui fidissima, dextra
 occidit ipsa sua lucemque exterrita fugit.
 Soli pro portis Messapus et acer Atinas
 sustentant aciem. Circum hos utrimque phalanges
 stant densae, strictisque seges mucronibus horret
 ferrea: tu currum deserto in gramine versas.'
 Obstipuit varia confusus imagine rerum
 Turnus et obtutu tacito stetit. Aestuat ingens
 uno in corde pudor mixtoque insania luctu
 et furiis agitatus amor et conscia virtus.
 Ut primum discussae umbrae et lux reddita menti,
 ardentis oculorum orbes ad moenia torsit
 turbidus eque rotis magnam respexit ad urbem.
 Ecce autem flammis inter tabulata volutus
 ad caelum undabat vortex turrimque tenebat,
 turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipse
 subdideratque rotas pontisque instraverat altos.
 'Iam iam fata, soror, superant; absiste morari;
 quo deus et quo dura vocat Fortuna, sequamur.
 Stat conferre manum Aeneae, stat quidquid acerbi est
 morte pati; neque me indecorem, germana, videbis
 amplius. Hunc, oro, sine me furere ante furorem.'
 Dixit et e curru saltum dedit ocus arvis

perque hostis, per tela ruit maestamque sororem
 deserit ac rapido cursu media agmina rumpit.
 Ac veluti montis saxum de vertice praeceps
 cum ruit avulsum vento, seu turbidus imber
 proluit aut annis solvit sublapsa vetustas;
 fertur in abruptum magno mons improbus actu
 exsultatque solo, silvas armenta virosque
 involvens secum: disiecta per agmina Turnus
 sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso
 sanguine terra madet striduntque hastilibus aurae,
 significatque manu et magno simul incipit ore:
 'Parcite iam, Rutuli, et vos tela inhibete, Latini;
 quaecumque est Fortuna, mea est: me verius unum
 pro vobis foedus luere et decernere ferro.'
 Discessere omnes medii spatiumque dedere.

At pater Aeneas audito nomine Turni
 deserit et muros et summas deserit arces
 praecipitatque moras omnis, opera omnia rumpit,
 laetitia exsultans, horrendumque intonat armis;
 quantus Athos aut quantus Eryx aut ipse coruscis
 cum fremit ilicibus quantus gaudetque nivali
 vertice se attollens pater Appenninus ad auras.
 Iam vero et Rutuli certatim et Troes et omnes
 convertere oculos Itali, quique alta tenebant
 moenia quique imos pulsabant muros,
 armaque deposuere umeris. Stupet ipse Latinus
 ingentis, genitos diversis partibus orbis,
 inter se coiisse viros et cernere ferro.
 Atque illi, ut vacuo patuerunt aequore campi,
 procursu rapido, coniectis eminus hastis,
 invadunt Martem clipeis atque aere sonoro.
 Dat gemitum tellus; tum crebros ensibus ictus
 congeminant: fors et virtus miscentur in unum.
 Ac velut ingenti Sila summove Taburno
 cum duo conversis inimica in proelia tauri
 frontibus incurrunt; pavidum cessere magistri,
 stat pecus omne metu mutum mussantque iuvencae,
 quis nemori imperitet, quem tota armenta sequantur;
 illi inter sese multa vi volnera miscent
 cornuaque obnixa infigunt et sanguine largo

colla	armosque	lavant;	gemitu	nemus	omne	remugit:
non	alitur	Tros	Aeneas	et	Daunius	heros
concurrunt	clipeis;	ingens	fragor	aethera	complet.	
Iuppiter	ipse	duas	aequato	examine	lances	
sustinet	et	fata	imponit	diversa	duorum,	
quem	damnet	labor	et	quo	vergat	pondere
Emicat	hic,	impune	putans,	et	corpore	letum;
alte	sublatum	consurgit	Turnus	in	ensem	
et	ferit:	exclamant	Troes	trepidique	Latini,	
arrectaeque	amborum	acies.	At	perfidus	ensis	
Frangitur	in	medioque	ardentem	deserit	ictu	.
ni	fuga	subsidio	subeat.	Fugit	ocior	euro,
ut	capulum	ignotum	dextramque	aspexit	inermem.	
Fama	est	praecipitem,	cum	prima	in	proelia
conscendebat		equos,	patrio	mucrone	relicto,	
dum	trepidat,	ferrum	aurigae	rapuisse	Metisci.	
Idque	diu,	dum	terga	dabant	palantia	Teucri,
suffecit:	postquam	arma	dei	ad	Volcania	ventumst,
mortalis	mucro	glacies	cei	futilis	ictu	
dissiluit;	fulva	resplendent	fragmina	harena.		
Ergo	amens	diversa	fuga	petit	aequora	Turnus
et	nunc	huc,	inde	huc	incertos	implicat
undique	enim	densa	Teucri	inclusere	corona,	
atque hinc vasta palus, hinc ardua moenia cingunt.						

Nec	minus	Aeneas,	quamquam	tardata	sagitta
interdum	genua	impediunt	cursumque	recusant,	
insequitur	trepidique	pedem	pede	fervidus	urget:
inclusum	veluti	siquando	flumine	nactus	
cervum	aut	puniceae	saeptum	formidine	pinnae
venator	cursu	canis	et	latratibus	instat;
ille	autem,	insidiis	et	ripa	territus
mille	fugit	refugitque	vias;	at	vividus
haeret	hians,	iam	iamque	tenet	similisque
increpuit	malis	morsuque	elusus	inani	est.
Tum	vero	exoritur	clamor,	ripaeque	lacusque
responsant	circa	et	caelum	tonat	omne
Ille	simul	fugiens	Rutulos	simul	increpat
nomine	quemque	vocans,	notumque	efflagitat	ensem.
Aeneas	mortem	contra	praesensque	minatur	
exitium,	si	quisquam	adeat,	terretque	tremetis

excisurum urbem minitans et saucius instat.
 Quinque orbis explent cursu totidemque retexunt
 huc illuc; neque enim levia aut ludicra petuntur
 praemia, sed Turni de vita et sanguine certant.
 Forte sacer Fauno foliis oleaster amaris
 hic steterat, nautis olim venerabile lignum,
 servati ex undis ubi figere dona solebant
 Laurenti divo et votas suspendere vestes,
 sed stirpem Teucris nullo discrimine sacrum
 sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
 Hic hasta Aeneae stabat, huc impetus illam
 detulerat fixam et lenta in radice tenebat.
 Incubuit voluitque manu convellere ferrum
 Dardanides teloque sequi, quem prendere cursu
 non poterat. Tum vero amens formidine Turnus
 'Faune, precor, miserere,' inquit, 'tuque optima ferrum
 terra tene, colui vestros si semper honores,
 quos contra Aeneadae bello fecere profanos.'
 Dixit opemque dei non cassa in vota vocavit.
 Namque diu luctans lentoque in stirpe moratus
 viribus haud ullis valuit discludere morsus
 roboris Aeneas. Dum nititur acer et instat,
 rursus in aurigae faciem mutata Metisci
 procurrit fratrique ensem dea Daunia reddit.
 Quod Venus audaci nymphae indignata licere
 adcessit telumque alta ab radice revellit.
 Olli sublimes armis animisque refecti,
 hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
 adsistunt contra certamina Martis anhelant.
 Iunonem interea rex omnipotentis Olympi
 adloquitur fulva pugnans de nube tumentem:
 'Qua iam finis erit, coniunx? Quid denique restat?
 Indigetem Aenean scis ipsa et scire fateris
 deberi caelo fatisque ad sidera tolli.
 Quid struis, aut qua spe gelidis in nubibus haeres?
 Mortalin decuit violari volnere divom,
 aut ensem (quid enim sine te Iuturna valeret?)
 ereptum reddi Turno et vim crescere victis?
 Desine iam tandem precibusque inflectere nostris,
 [ni te tantus edit tacitam dolor et mihi curae
 saepe tuo dulci tristes ex ore recursent,]

ventum ad supremum est. Terris agitare vel undis
 Troianos potuisti, infandum accendere bellum,
 deformare domum et luctu miscere hymenaeos:
 ulterius temptare veto.' Sic Iuppiter orsus;
 sic dea submisso contra Saturnia voltu:
 'Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
 Iuppiter, et Turnum et terras invita reliqui;
 nec tu me aeria solam nunc sede videres
 digna indigna pati, sed flammis cincta sub ipsa
 starem acie traheremque inimica in proelia Teucros.
 Iuturnam misero, fateor, succurrere fratri
 suasi et pro vita maiora audere probavi,
 non ut tela tamen, non ut contenderet arcum:
 adiuro Stygii caput implacabile fontis,
 una superstitione superis quae reddita divis.
 Et nunc cedo equidem pugnasque exosa relinquo.
 Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
 pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum:
 cum iam conubis pacem felicibus, esto,
 component, cum iam leges et foedera iungent,
 ne vetus indigenas nomen mutare Latinos
 neu Troas fieri iubeas Teucrosque vocari
 aut vocem mutare viros aut vertere vestem.
 Sit Latium, sint Albani per saecula reges,
 sit Romana potens Italae virtute propago:
 occidit, occideritque sinas cum nomine Troia.'
 Olli subridens hominum rerumque repertor
 'Es germana Iovis Saturnique altera proles:
 irarum tantos volvis sub pectore fluctus.
 Verum age et inceptum frustra submitte furorem
 do quod vis, et me victusque volensque remitto.
 Sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt,
 utque est nomen erit; commixti corpore tantum
 subsident Teucri. Morem ritusque sacrorum
 adiciam faciamque omnis uno ore Latinos.
 Hinc genus Ausonio mixtum quod sanguine surget,
 supra homines, supra ire deos pietate videbis,
 nec gens ulla tuos aeque celebrabit honores.'
 Adnuit his Iuno et mentem laetata retorsit.
 Interea excedit caelo nubemque relinquit.

His actis aliud genitor secum ipse volutat
 Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.
 Dicuntur geminae pestes cognomine Dirae,
 quas et Tartaream Nox intempesta Megaeram
 uno eodemque tulit partu paribusque revinxit
 serpentum spiris ventosasque addidit alas.
 Hae Iovis ad solium saevique in limine regis
 adparent acuuntque metum mortalibus aegris,
 siquando letum horrificum morbosque deum rex
 molitur meritas aut bello territat urbes.
 Harum unam celerem demisit ab aethere summo
 Iuppiter inque omen Iuturnae occurrere iussit.
 Illa volat celerique ad terram turbine fertur.
 Non secus ac nervo per nubem impulsa sagitta,
 armatam saevi Parthus quam felle veneni,
 Parthus sive Cydon, telum immedicabile, torsit,
 stridens et celeris incognita transilit umbras:
 talis se sata Nocte tulit terrasque petivit.
 Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni,
 alitis in parvae subitam conlecta figuram,
 quae quondam in bustis aut culminibus desertis
 nocte sedens serum canit importuna per umbras,
 hanc versa in faciem Turni se pestis ob ora
 fertque refertque sonans clipeumque everberat alis.
 Olli membra novus solvit formidine torpor,
 adrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit.
 At procul ut Dirae stridorem adgnovit et alas,
 infelix crinis scindit Iuturna solutos,
 unguibus ora soror foedans et pectora pugnis:
 'Quid nunc te tua, Turne, potest germana iuvare?
 Aut quid iam durae superat mihi? Qua tibi lucem
 arte morer? Talin possum me opponere monstro?
 Iam iam linquo acies. Ne me terrete timentem,
 obscenae volucres: alarum verbera nosco
 letalemque sonum, nec fallunt iussa superba
 magnanimi Iovis. Haec pro virginitate reponit?
 Quo vitam dedit aeternam? Cur mortis ademptast
 condicio? Possem tantos finire dolores
 nunc certe et misero fratri comes ire per umbras!
 Immortalis ego? Aut quicquam mihi dulce meorum
 te sine, frater, erit? O quae satis ima dehiscet

terra mihi Manisque deam demittet ad imos?
Tantum effata caput glauco contextit amictu
multa gemens et se fluvio dea condidit alto.

Aeneas instat contra telumque coruscat
ingens arboreum et saevo sic pectore fatur:
'Quae nunc deinde mora est? Aut quid iam, Turne, retractas?
Non cursu, saevis certandum est comminus armis.
Verte omnis tete in facies et contrahe quidquid
sive animis sive arte vales; opta ardua pennis
astra sequi clausumve cava te condere terra.'
Ille caput quassans 'Non me tua fervida terrent
dicta, ferox: di me terrent et Iuppiter hostis.'
Nec plura effatus saxum circumspicit ingens,
saxum antiquum ingens, campo quod forte iacebat,
limes agro positus, litem ut discerneret arvis.
Vix illud lecti bis sex cervice subirent,
qualia nunc hominum producit corpora tellus:
ille manu raptum trepida torquebat in hostem
altior insurgens et cursu concitus heros.
Sed neque currentem se nec cognoscit euntem
tollentemve manus saxumve immane moventem;
genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis.
Tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,
nec spatium evasit totum neque pertulit ictum.
Ac velut in somnis, oculos ubi languida pressit
nocte quies, nequiquam avidos extendere cursus
velle videmur et in mediis conatibus aegri
succidimus, non lingua valet, non corpore notae
sufficiunt vires, nec vox aut verba sequuntur:
sic Turno, quacumque viam virtute petivit,
successum dea dira negat. Tum pectore sensus
vertuntur varii. Rutulos aspectat et urbem
cunctaturque metu letumque instare tremescit;
nec quo se eripiat, nec qua vi tendat in hostem,
nec currus usquam videt aurigamve sororem.
Cunctanti telum Aeneas fatale coruscat,
sortitus fortunam oculis, et corpore toto
eminus intorquet. Murali concita numquam
tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
dissultant crepitus. Volat atri turbinis instar

exitium	dirum	hasta	ferens	orasque	recludit
loricae	et	clipei	extremos	septemplex	orbes.
Per	medium	stridens	transit	femur.	Incidit
ingens	ad	terram	duplicato	poplite	Turnus.
Consurgunt		gemitu	Rutuli,	totusque	remugit
mons	circum,	et	vocem	late	nemora
Ille	humilis	supplexque	oculos,	dextramque	precantem
protendens,		'Equidem	merui	nec	deprecor,'
'utere	sorte	tua.	Miseri	te	siqua
tangere	cura	potest,	oro	(fuit	et
Anchises		genitor),	Dauni	miserere	tibi
et	me	seu	corpus	spoliatum	lumine
redde	meis.	Vicisti,	et	victum	tendere
Ausonii		videre;	tua	est	Lavinia
ulterius	ne	tende	odiis.'	Stetit	acer
Aeneas,		volvens	oculos,	dextramque	in
et	iam	iamque	magis	cunctantem	flectere
coeperat,		infelix	umero	cum	apparuit
balteus	et	notis	fulserunt	cingula	alto
Pallantis		pueri,	victum	quem	volnere
straverat		atque	umeris	inimicum	insigne
Ille,	oculis	postquam	saevi	monimenta	doloris
exuviasque		hausit,	furiis	accensus	et
terribilis,		'Tunc	hinc	spoliis	indute
eripiare	mihi?	Pallas	te	hoc	volnere,
immolat	et	poenam	scelerato	ex	sanguine
hoc	dicens	ferrum	adverso	sub	pectore
fervidus.	Ast	illi	solvuntur	frigore	membra
vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.					

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK AENEIDOS ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE

THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project

Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- • You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- • You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- • You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- • You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or

damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™’s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain

freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.